T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANA BİLİM DALI

11 EYLÜL SONRASI AFGANİSTAN’DAKİ SAVAŞ VE SAVAŞ MAĞDURLARI

Ali Mohammad REZAEE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAHRAMANMARAŞ
HAZİRAN - 2020

T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

11 EYLÜL SONRASI AFGANİSTAN'DAKİ SAVAŞ VE SAVAŞ MAĞDURLARI

DANIŞMAN : Doç. Dr. Osman AĞIR
JÜRİ : Prof. Dr. Muharrem GÜNEŞ
JÜRİ : Doç. Dr. Aziz BELLİ

Ali Mohammad REZAEE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAHRAMANMARAŞ
HAZİRAN - 2020

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

11 EYLÜL SONRASI AFGANİSTAN'DAKİ SAVAŞ VE SAVAŞ MAĞDURLARI

Ali Mohammad REZAEE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kod No:

Bu Tez ...../..../.... Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği / Oy Çokluğu ile Kabul Edilmiştir.

Doç. Dr. Osman AĞIR **BAŞKAN**	**Prof. Dr. Muharrem GÜNEŞ** **ÜYE**	**Doç. Dr. Aziz BELLİ** **ÜYE**

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Burcu ERŞAHAN
Enstitü Müdür Vekili

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

11 EYLÜL SONRASI AFGANİSTAN'DAKİ SAVAŞ VE SAVAŞ MAĞDURLARI

Ali Mohammad REZAEE

Danışman : Doç. Dr. Osman AĞIR

Yıl : 2020, Sayfa: 81 + XI

Jüri : Doç. Dr. Osman AĞIR (Başkan)
: Prof. Dr. Muharrem GÜNEŞ (Üye)
: Doç. Dr. Aziz BELLİ (Üye)

Afganistan İslam Cumhuriyeti 20. yüzyılın son çeyreğinden bu yana iç sorunlar ve dış müdahalelerden dolayı savaşlara ve saldırılara maruz kalmıştır. 21. yüzyılın başlamasıyla beraber Afganistan'daki savaşın yönü değişmiş ve yeni bir dönem başlamıştır. 11 Eylül 2001 yılında Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'un vurulmasıyla, George W. Bush yönetimi ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararıyla "Kalıcı Özgürlük Operasyonu" adı altında Afganistan'a müdahale edilmiştir. ABD öncülüğünde gerçekleştirilen harekâtlarda El- Kaide lideri Usame Bin Ladin'in yakalanması ve Taliban örgütünün yok edilmesi için geniş çapta havadan ve karadan operasyonlar düzenlenmiştir. Operasyonlar sırasında NATO güçleri ve Taliban rejimi arasındaki karşılıklı sıcak çatışmalar sebebiyle birçok sivil vatandaş hayatını kaybetmiştir. Koalisyon güçlerinin karşısında güçsüz kalmaya başlayan Taliban rejimi savaş yöntemini değiştirerek okullarda, medreselerde, camilerde ve açık alanlarda sivilleri hedef alarak canlı bomba eylemleri gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu çalışmada, 2001 yılından günümüze kadar devam eden savaş ve çatışmalarda, hangi sonuçlara varıldığı, Afganistan halkının bu durumdan nasıl etkilendiği ve ABD'nin vaat ettiği gibi barış ve demokrasinin Afganistan'a gerçekten getirilip getirilmeyeceği sorunsalı incelenmiştir.

Tarihsel ve betimsel metodolojilerin kullanıldığı çalışmanın temel amacı; Afganistan'da ortaya çıkan El-Kaide ve Taliban rejimi arasındaki ilişkiyi açıklayarak, 11 Eylül 2001 sonrası ABD'nin Afganistan müdahalesinden sonra ülkede meydana gelen gelişmeleri ele alıp hala sürmekte olan savaşlarda sivil halkın yaşamış olduğu can ve mal kayıplarını incelemektir. Çalışma, "11 Eylül Krizinden sonra ABD liderliğindeki uluslararası koalisyon güçleri tarafından Afganistan'a

gerçekleştirilen müdahaleye yönelik, birçok sivil vatandaşın hayatını kaybettiği, geriye kalanların ise uyuşturucu kaçakçılığı, zorunlu göç dalgası gibi problemler nedeniyle mağdur olduğu ve operasyonlara başlamadan önce Afganistan halkına vaat edilen barış ve demokrasinin getirilmediği" denencesine dayalı olarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, ABD, El-Kaide, Taliban, Bölgesel İstihbarat, Savaş, Savaş Mağdurları

DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE AND INTERNATIONAL RELATIONS
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY

ABSTRACT

MASTER THESIS

WAR AND WAR VICTIMS IN AFGHANISTAN AFTER SEPTERMBER 11

Ali Mohammad REZAEE

Supervisor : Assoc. Prof. Osman AĞIR

Year : 2020, Pages: 81 + XI

Jury : Assoc. Prof. Osman AĞIR (Chairperson)
: Prof. Dr. Muharrem GÜNEŞ (Member)
: Assoc. Prof. Aziz BELLİ (Member)

Since the last quarter of the 20th century The Islamic republic of Afghanistan due to internal conflicts and external intervention has been subjected to wars and invasions. With the beginnings of 21st century the direction of the Afghanistan war changed and a new period started. After the attacks on the World Trade Center and Pentagon; George W Bush administration and the United Nations Security Council's mandate under the name of "Operation Enduring Freedom" intervened to Afghanistan. By the USA led invasions for the capture of the Al-Qaeda leader Osama Bin Ladan and destruction of the Taliban Organization extensive air and land operations conducted. During the operations because of the confrontations among the NATO forces and the Taliban regime many lost their lives. Against the Coalition Forces the weakening Taliban regime changed their warfare; started to perform socied attacks targeting the civilians in the schools, medreses, mosques and squares. In this paper, the problems regarding: from the year 2001 up to now ongoing war and conflicts to which results is reached, how the nation of Afghanistan got affected and the USA promised peace and democracy if actually come to Afghanistan is analysed.

The basic goal of this historical and figurative methodology based paper is: explaining the relationship between the Al-Qaeda and Taliban regime in Afghanistan, discussing the progress made in the country after the post 11 September 2001 USA intervention in Afghanistan, and analysing the live and wealth losses, suffered by civilians in the ongoing wars. Th paper is based on the hypothesis

of; “with regards to post 11 September crisis the USA led International Coalition Forces invasion in Afghanistan, many civilians lost their lives, the rest become vectim of trafficking drugs and forced defection problems and the peace and democracy promised before the operation is not brought yet” prepared.

Keywords: Afghanistan, USA, Al-Qaeda, Taliban, Regional Intelligence, War, War Victims

ÖN SÖZ

Soğuk Savaş döneminde, doğu ve batı blokların öne sürdüğü yayılma ve çevreleme politikalarının yürtümesinde, Orta Asya bölgesi hedef bölgeler arasında yer almıştır. Orta Asya ülkelerle içiçe ve güneyinde yer alan Afganistan, her iki bloğun stratejik ve odak noktası olmuştur. Afganistan; 1979 tarihinde, Sovyetler Birliğinin askeri müdahalesi ile birlikte ilk kez ciddi bir şekilde ABD'nin dikket ve dönüm noktası olmuştur. Afganistan, SSCB müdahalesinden 11 Eylül 2001 olayına kadar; SSCB-Afganistan savaşı, iç çatışmalar, Taliban ve El-Kaide sorunları ile pey der pey karşı karşıya kalmıştır. 11 Eylül olayına ilişkin ABD'nin askeri müdahalesi ile birlikte Afganistan'da yeni bir savaş sayfası açılıp günümüze kadar devam etmektedir.

11 Eylül 2001 saldırısına yönelik olayın failleri olan El-Kaide ve Taliban örgütlerini yok etmek amacıyla ABD önderliğinde Uluslararası İtilaf Güçler Afganistan'a geniş bir şekilde askeri mudahalede bulunmuştur. Müdahale sonrası ABD ve diğer müttefikleri; 2001 Uluslarası Bonn Konferansında, Afganistan'a yönelik bir takım vaatlerde bulunmuştur. Söz konusu konferasn; ABD önderliğinde batı ülkeler, askeri müdahalesine müteakiben Afganistan'ın geleceğine yönelik istikrarlı bir yönetim sistemi ve yeni bir devlet düzeni getirmelerine ilişkin imza atmıştır. Fakat müdahaleden sonra Afganistan devletinde ve sivil vatandaşların hayatında herhangi bir gelişme söz konusu olmamıştır.

Uluslararası İtilaf Güçler, Afganistan'a müdahale etmesinde Taliban, El-Kaide ve diğer terör örgütlere karşı gerçekleştirdiği çatışmalar sırasında, Afganistan'ın farklı bölgelerinde birçok sivil hayatını yitirmiş ve mağdur kalmıştır. Uluslararası İtilaf Güçlerin müdahale etmesinden günümüze kadar devam etmekte olan Afganistan'daki savaş ve savaştan etkilenen ve mağdur kalan sivil vatandaşların değerlendirmesi ve akademik alanlarında konu ile ilişkin çok nadır sayıda çalışma bulunması sebebiyle söz konusu alana az da olsa bir fayda sağlamak amacıyla çalışılmaya değer görülmüştür.

Yüksek lisan eğitimim ve tez çalışmamda her zaman "kardeşim ben yanındayım, ben sana destek olurum" diyerek beni teşvik edip cesaretlandiren, aynı şekilde iş hayatımda sürekli teşvikte bulunup destekte bulunan ve yönlendiren, destektelerini hiç esirgemeyen değerli danışman hocam Doç. Dr. Osman AĞIR'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca yüksek lisans eğitimim boyunca emeği geçen ve tecrübelerini paylaşan çok kıymetli ve değerli hocalarımı canı gönülden teşekkür etmek istiyorum.

Yüksek lisans eğtimim ve tez çalışmamda; bütün aşamalarında yanımda olup desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, hep yanımda olup göstermiş oldukları dostluklarından ötürü büyük onur duyduğum aziz ve kıymatlı sınıf arkadaşlarıma canı gönülden teşekkürlerimi sunarım. İyiki sizlerle tanışmışımdır.

Eğitim ve meslek hayatım boyunca her daim maddi ve manavi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen ve arkamda dağ gibi duran kıymetli babam, kokusunu ve sarılmasını hasret kaldığım annem, kardeşlerim, sevgili eşim ve ailemin geri kalan bütün değerli üyelerine teşekkürü bir borç bilirim.

Ali Mohammad REZAEE
HAZİRAN – 2020

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ANA	: Afghan National Army (Afganistan Ulusal Ordusu)
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CIA	: Central Intelligence Agency (ABD Merkezi İstihbarat Örgütü)
FBI	: Federal Bureau of Investigation (ABD Federal Soruşturma Bürosu)
ICRC	: International Committee of the Red Cross (Uluslararası Kızılhaç Komitesi)
ISAF	: International Security Assistance Force (Uluslararası Güvenlik Destek Gücü)
ISI	: Inter Services Intelligence (Pakistan Servisler Arası İstihbarat)
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNAMA	: United Nations Assistance Mission in Afghanistan (BM Afganistan Yardım Misyonu)
UNICEF	: United Nations International Children's Emergency Fund
UNHCR	: United Nations High Commissioner for Refugees (BM Mülteciler Yüksek Komiserliği)
UNODC	: United Nations Office on Drugs and Crime (BM Uyuşturucu ve Suç İle Mücadele Ofisi)

TABLOLAR LİSTESİ

Tablolar **Sayfa**

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekiller **Sayfa**

GRAFİKLER LİSTESİ

1. GİRİŞ

Dünya siyasetini derinden etkileyen Soğuk Savaş'ın getirdiği çekişme ortamının etkisi ile birlikte süper güçlerin Orta Doğu bölgesindeki devletlere yönelik müdahaleleri, Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin merkezi yönetiminde istikrarsızlıklara, ayaklanmalara ve yönetime karşı yapılan darbelere yol açmıştır. Böyle bir siyasal ortamda, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin maddi ve siyasal desteği ile 1965 yılının Ocak ayında kurulmuş olan Afganistan Demokratik Halk Partisi (ADHP) sahip olduğu ideoloji doğrultusunda Afganistan'daki iktidarı ele geçirebilmek için faaliyetlere başlamıştır (Panjsheri, 199: 99). Nihayetinde ADHP, dönemin Afganistan cumhurbaşkanı olan Serdar M. Davut Han hükümetini devirerek iktidarı ele geçirmiştir. SSCB'nin Afganistan'daki yoğun askeri ve siyasi faaliyetleri başta ABD olmak üzere Batı bloğu oldukça rahatsız etmiştir. Öte yandan İran'da Ayetullah Humeyni önderliğinde 1979'da İran İslam devrimi gerçekleştirilmiş, Humeyni ABD müttefiki olan Rıza Şah hükümetine son vererek yerine ABD'ye karşı, şeriat ve din ideolojileri üzerinde yeni bir hükümet kurmuştur (Adıbelli, 2017: 152). Afganistan'da SSCB yanlısı iktidar, İran'da Humeyni ve aşırı İslamcı devleti gibi gelişmeler, hem Basra Körfezi hem de Orta ve Güney Asya bölgelerinde Batı bloğu için gün gittikçe daralıyordu. ABD bölgede bir çıkış yolu bulabilmek için Afgan militanlarına (Mücahit Gruplarına) silah ve ekonomik desteklerde bulunup SSCB askerlerine karşı kullanmıştır. 10 yıllık kanlı mücadeleden sonra gerillalar savaşın galibi olarak ortaya çıkmıştır. SSCB ordusunun Afganistan'dan çekilmesinden sonra Afganistan iç savaş meydanına sürüklenmiştir. İktidar ve yönetim boşluğu nedeniyle Afganistan'da yaşanan kaos ortamından bazı radikal İslamcı fikir sahipleri, Usame Bin-Ladin ve Molla Ömer (El-Kaide ve Taliban liderleri) gibi terörist önderler istifade ederek ulusal ve uluslararası arenayı terörle tehdit etmiştir. Afganistan'da temeli atılmış olan El-Kaide ve Taliban Terör Örgütleri, önce bölge ülkeleri daha sonra tüm dünya ülkelerin güvenliğini tehdit etmiş, bu durum 11 Eylül 2001 olayında gerçek yüzünü göstermiştir.

11 Eylül saldırısını düzenleyen Usame Bin-Ladin liderliğinde El-Kaide üyelerinin Taliban rejimi ile birlikte Afganistan'da kurmuş olduğu Multi-National Mücahit devleti (Afganistan İslam Emirliği) zaman içerisinde radikalizmin uç noktasına ulaşmıştır. 11 Eylül krizinden sonra, Afganistan İslam Emirliği dünya güvenliğine büyük bir tehdit olarak algılanmıştır. Olası tehditlere karşı, başta ABD ve İngiltere olmak üzere, batılı ülkeler Afganistan'da temeli atılmış olan El-Kaide ve Taliban Terör Örgütlerini yok etmek amacıyla 7 Ekim 2001 tarihinde, Afganistan'a müdahale etmişlerdir. Uluslararası Koalisyon Güçleri, Afganistan'daki terörle mücadele harekâtını "Kalıcı Özgürlük Operasyonu" (NATO- 1110 Brussels, 25.08.2019, www.nato.int) olarak isimlendirip, barışçıl vaatlerle Afganistan'ın tüm il, ilçe ve kasabalarını kontrol altına almışlardır. Müdahale sonrası, Uluslararası Koalisyon Güçleri bir yandan Afganistan'ın siyasal istikrarının sağlanmasına ve yeni bir demokratik hukuk devleti getirmesine doğru adım atarken, diğer yandan gerçekleştirdiği her operasyonlarında Afganistan sivil vatandaşlarını birçok açıdan mağdur bırakmışlardır.

11 Eylül olayına müteakiben ABD liderliğinde Uluslararası Koalisyon Güçler tarafından gerçekleştirilen müdahalede, operasyonu meşru kılmak için harekâta başlamadan önce uluslararası medya ve dünya kamuoyuna barış, demokrasi, özgürlük, kadın-erkek eşitliği ve terör örgütlerinin tamamen temizlemesi gibi barışçıl vaatlerin verildiği gözlemlenmiştir. Fakat geniş askeri müdahale sonrasında verilmiş olduğu vaatler yerine getirilmediği anlaşılmıştır. Öyle ki harekâtı gerçekleştiren devletler özellikle ABD'nin, Afganistan'a müdahalede bulunmasında temel gayenin Afganistan'a kalıcı barış getirmek değil; bölgede askeri varlığını sürdürmek, bölge ülkelerinin askeri harekâtlarını yakından takip etmek, İran ambargosunda kalıcı sonuca gidebilmek için Afganistan üzerinden Çin ile İran'ın ticari bağını koparmak ve Orta Asya ülkelerinin enerji rezervlerine bir adım daha yaklaşmak gibi amaçların olduğu düşünülmektedir. ABD belirtilen bu nedenlerle, Afganistan'daki Taliban ve El-Kaide Terör Örgütlerini gerekçe gösterip, askeri müdahalede bulunmuştur. Zira ABD'nin Afganistan'a

müdahalesinden sonra, Afganistan'da gerçek manada savaş ve terörizmin bitmemesi ve ülkede sürmekte olan çatışma ve kaos ortamının devam etmesi bu savın kanıtıdır.

ABD askeri müdahalesinden sonra Uluslararası Koalisyon Güçleri, Afganistan Silahlı Kuvvetleri ile birlikte, Taliban askerlerine karşı gerçekleştirilen sıcak çatışmalarda binlerce sivil hayatını kaybetmiş ve yüz binlerce sivil yerini ve yurdunu terk etmek zorunda kalmıştır. ABD ve müttefiklerinin, Afganistan'a müdahale etmelerinden günümüze kadar geçen sürede Afganistan'da hala çatışmalar devam etmekte ve bu çatışmalardan en çok etkilenen ise Afganistan halkı olmaktadır. Çünkü sivil vatandaşlar, savaşan her iki taraftan çok ciddi bir şekilde can ve mal kayıplarına uğramaktadır. Özellikle Taliban askerleri kırsal alanlarda bulunan sivillerin evini sığınma ve konaklama amacıyla kullanmış olup çatışma esnasında ulusal ve uluslararası güçlere karşı sivilleri siper olarak kullanmaktadır. Bununla birlikte uluslararası güçlerin bir yandan zor durumda kalması öte yandan bölgeye aşina olmamasından dolayı özellikle gerçekleştirilen hava destekli saldırılarında birçok sivilin hayatını kaybetmiştir. Sivil halk, sadece sıcak çatışmalardan dolayı değil aynı zamanda mayın tarlaları, çatışma ve anarşik ortamından etkilenen ülkenin genelinde uyuşturucu, sağlık ve gıda yetersizlikleri gibi nedenler yüzünden de yaşamlarını kaybetmektedir.[1]

11 Eylül olayında seçilen hedeflerden biri olan, ABD konumlu Dünya Ticaret Merkezi'nin kullanım ömrünü doldurmuş olması ve El-Kaidenin bu binalara saldırı düzenlenmesi şüpheli bulunmuştur. ABD'nin askeri, istihbarat ve modern teknoloji güçlerine biraz gerçekçi bakılacak olursa, halen bu kuleleri ve Pentagonu vuran gücün basit bir terör işi olmadığı yönünde derin şüpheler vardır. 11 Eylül olayından sonra ABD ve uluslararası itilaf güçleri Afganistan'da "Kalıcı Özgürlük Operasyonu" başlatırken Afganistan'a demokrasi, barış, reform, özgürlük ve insan hakları getireceğine dair vaatlerde bulunmuştur. ABD başta olmak üzere Uluslararası Koalisyon Güçleri, Afganistan'a operasyon başlattığında düşman ve uluslararası terör örgütü olarak ilan ettiği Taliban'ı ilerleyen yıllarda ilgili örgütü uluslararası terörizm listesinden çıkarıp Afganistan devletine muhalif bir siyasi parti (political opposition) olarak tanımlamıştır (Dadfar Spanta, 2017: 498). Afganistan'da savaş mağdurlarının ortaya çıkması, sivillerin dolaylı ya da dolaysız bir şekilde öldürülmesi, zorunlu göç, uyuşturucu bağımlılığı, çatışma esnasında sivillerin maddi ve can kayıplarının meydana gelmesi gibi konular üzerinde tartışma son bulmuştur.

11 Eylül sonrası Afganistan'daki savaş ve savaş mağdurları başlıklı bu çalışmanın temel amacı, Uluslararası Koalisyon Güçlerinin Afganistan'a müdahalesi ile birlikte hala aktif bir şekilde devam etmekte olan çatışmada Afganistan'da sivil halkın yaşamış olduğu can kayıplarının ve mağduriyetlerinin ortaya konulmasıdır.

Çalışmada nitel ve nicel araştırma yöntemlerinden yararlanılmış olup tarihsel ve betimsel bir metodoloji kullanılmıştır. Çalışma için veri toplamak amacıyla konu ile ilgili yazılı materyaller incelenmiştir. İlgili yazılı materyallerin analizi yapılarak konu ile ilgili sonuçlar ele alınmıştır.

11 Eylül sonrası Afganistan'daki savaş ve savaş mağdurlarının inceleneceği bu çalışma yedi bölümden meydana gelmektedir. Çalışmanın birinci bölümünü oluşturan girişte çalışmanın temelini oluşturan sorulara ve analizde kullanılacak hipotezlere, çalışmanın önemine, çalışmada kullanılan yönteme ve sunuş planı ile ilgili bilgilere yer verilmiştir

Çalışmanın ikinci bölümünde ise fikir verilmesi amacıyla konu ile ilgili önceki çalışmalar hakkında elde edilen sonuçlara değinilmiştir.

[1] United Nations Assistance Mission in Afghanistan (Birleşmiş Milletler Afganistan'da Yardım Misyonu); 11 Eylül 2001 olayından sonra NATO ve Uluslararası İtilaf Güçler Birleşmiş Milletler kararnamesiyle Afganistan'a müdahale ettikten sonra Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 28 Mart 2002 tarihinde, 1401 sayı kararnamesiyle UNAMA adı altında Afganistan'a özel bir yardım komisyonu kurulmuştur. Komisyonun görevi iki ana başlıktan ibarettir. Birincisi milli kalkınma projeleri desteklemesi, İkincisi siyasi işleri danışmanlık yapmasıdır. UNAMA başkanı doğrudan BM genel sekreteri tarafından atanır. UNAMA'nin merkezi ofisi başkent Kabil'de bulunuyor. Merkezi ofis dışında illerde 10 ofis, aynı şekilde Pakistan ve İran ülkelerinde birer ofisleri bulunmaktadır. Görevi kuruluşundan bu yana hâlihazıra kadar devam etmektedir. (UNAMA, 2012)

Çalışmanın üçüncü bölümünde Afganistan'ın ülke profili adı altında Afganistan'ın kısa tarihçesi, siyasi yapısı, ekonomik yapısı, kültürel yapısı, demografik yapısı, jeopolitik ve jeostratejik önemi hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde 11 Eylül öncesi Afganistan'daki iç savaşın nedenleri iç ve dış nedenler adı altında ele alınmıştır. Dış nedenler olarak SSCB müdahalesi, ABD istihbaratı CIA ve Afgan militanları, Pakistan istihbaratı ISI, Suudi Arabistan istihbaratı olarak belirlenmiştir. İç nedenler ise Peştunlar ve Hizb-i İslami Partisi, Tacikler ve Cemiyet-i İslami Partisi, Hazaralar ve Hizb-i Wahdat-i İslami ile Özbekler ve Hizb-i Cunbiş-i Milli olarak ele alınmıştır.

Beşinci bölümde ise 11 Eylül sonrası Afganistan'da yaşanan gelişmeler değerlendirilmeye çalışılmıştır. İlk olarak Taliban rejimi ve El Kaide terör örgütünün politik arka planları incelenerek Afganistan'daki faaliyetleri ele alınmış, sonrasında ise 11 Eylül olayı ve Afganistan'a müdahale irdelenmiştir. Müdahale sonrası Afganistan'da savaşan taraflar belirlenmiş olup incelemeye tabi tutulmuştur.

Altıncı bölümde, Afganistan halkının umut dolu demokrasi beklentilerinden iltica krizine, güvenlik ve hayal kırıklığı uğramasına kadar ayrıntılı bilgileri ele alınıp analiz edilmiştir. İtilaf güçlerinin gerçekleştirdiği geniş çapta gece operasyonları ve hava destekli operasyonları yüzünden onlarca sivil hayatını kaybetmesi ve mağdur kalması, El-Kaide ve Taliban'ın gerçekleştirdiği bilinçli patlamalar ve canlı bombalar yüzünden ortaya çıkan sivil kurbanlar ve sivil mağdurlardır. Bu savaştan etkilenen ve Afganistan'da ortaya çıkan olumsuz şartlardan dolayı uyuşturucu ticareti ve kullanımı, on binlerce gencin uyuşturucu maddesine bağımlı kalması, güvenlik ve yoksulluk yüzünden aşırı göç dalgaları gibi önemli konular hakkında geniş bilgiler sunulmuştur.

Çalışmanın yedinci ve son bölümünde ise 11 Eylül sonrası Afganistan'daki savaş ve savaş mağdurlarının durumlarına yönelik tespitler yapılmaya çalışılmıştır. Elde edilen tespitler doğrultusunda genel bir değerlendirmede bulunulmuştur.

2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Ele alınan bu tez çalışmasının ana konusu 21. yüzyılın başlamasıyla beraber Afganistan'daki savaş ve savaş mağdurları, özellikle 11 Eylül olayından sonra Beyaz Saray ve Birleşmiş Milletlerin aldığı kararnamelerle Afganistan'a geniş çapta askeri müdahalelerde bulunduğunun ortaya konulmasıdır. Bu tez çalışmasının detaylı bir şekilde üzerinde durduğu ve analiz ettiği başlıklar ise; Afganistan'ın demografisi, coğrafi konumu, stratejik önemi, bunu takip eden diğer konu El-Kaide ve Taliban terör örgütlerinin ortaya çıkmasından ta 11 Eylül krizi ve günümüze kadar dünya gündeminde yer almasıdır. En son konu ise; dünya gündeminin gözünden düşmüş ve medyada pek yer almayan konu Afganistan'daki son 19 yıl içerisinde devam etmekte olan kanlı savaşların ortaya çıkaran sivil mağdurlar adı altında başlıklar yer almıştır.

Çalışmaya başlamadan önce geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Literatür taramasında Farsça, İngilizce ve Türkçe kaynaklara ulaşılmıştır. Bu çalışmaya benzer önceki çalışmalar ise kitaplar, akademik makaleler, dergiler, stratejik araştırmalar merkezlerindeki yayınlar, akademik tez çalışmaları, konferanslar, Afganistan yıllık ülke raporları, uluslararası örgütlerin yayınları ve gazeteler geniş çapta gözden geçirilmiştir. Taranmış kaynaklarda özellikle akademik alanlarda Afganistan hakkında en çok SSCB-Afganistan, El-Kaide, Taliban rejimi ve 11 Eylül olayından sonra ABD'nin Afganistan'a müdahale etmesi gibi konular üzerinde durulmuş ve çalışmalar yapılmıştır. Ama 11 Eylül sonrası müdahaleden sonra 19 yıl sürmekte olan savaşın sonuçları, yan etkileri, savaş mağdurları aynı şekilde El-Kaide ve Taliban'ı kimler ortaya çıkardığı ve hala kimler tarafından desteklerde bulunması gibi önemli konularda detaylı ve sınıflandırılmış halde akademik çalışmaların bulunmadığı gözlemlenmiştir. Bu çalışmada yukarıda değinilmiş önemli konular farklı dillerden ve farklı kaynaklardan taratılarak bir bütün halinde sunulmaya çalışılmıştır. Bu tez çalışmasının özellikle 11 Eylül sonrası Afganistan'daki savaş mağdurları, El-Kaide ve Taliban'ın kimler tarafından finanse edildiği, bölgesel istihbarat güçlerinin Taliban rejimindeki olumlu rolü gibi konular üzerinde gelecekte çalışılacak olan çalışmalara kaynaklık edebileceği düşünülmektedir. Ayrıca çalışmada uluslararası ilişkiler, uluslararası güvenlik ve insan hakları alanlarında 11 Eylül öncesi gibi 11 Eylül sonrasında da Afganistan'ın önemi belirtilmiştir.

Bu çalışmayla ilgili araştırılmış olan kaynaklar arasında ilk sırada yer alan 2017 yılında yayınlanmış olan üniversite hocası Dr. Rengin Dadfar Spanta eserleridir. Dr. Rengin yayınladığı Siyaset-i Afganistan; Rivayet-i Az Darun (Afganistan Siyaseti; İçerden Rivayet/Tanıtım) Farsça yazılan iki cilt halındaki eserinde akademik çalışmaları yanı sıra kendi görgü tanıklıklarını da eklemiştir. Rengin Afganistan devletinde özellikle Hamid Karzai kabinesinde 2001–2014 yılları arasında (11 Eylül olayından sonra ABD Afganistan'a müdahale etmesiyle beraber) çok önemli ve kritik görevlerde bulunması; Cumhurbaşkanın başdanışmanı, Afganistan İslam Cumhuriyetinin Dış İşleri Bakanı, Afganistan İslam Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanın Milli Güvenlik ve İstihbarat Danışmanlığı gibi yüksek makamlarda görev yapmıştır. Eserin birinci ciltte, Taliban; ABD, İngiltere ve Suudi Arabistan ülkelerinin ortak projesi olup Pakistan vasıtasıyla uygulanıp ve hala uygulamaktadır (Spanta, 2017: 84a). İfadesiyle Taliban terör örgütünün kimlik ve misyonunu anlatıyor. Aynı şekilde 2004 ve 2009 Afganistan Cumhurbaşkanlık seçimleri, ABD- Afganistan güvenlik ve stratejik ikili antlaşmaları, uyuşturucu kültürü ve uyuşturucu kaçakçılığa karşı geniş çapta askeri müdahale ve G. W. Bush İktidarı sonuna kadar ikili ilişkilerden bahsetmiştir. Bush'un gitmesi ve Obama'nın gelmesiyle birlikte ümitler ve hayal kırıklıklar oluşmuştur. ABD'nin bir numaralı güvenilir adamı olan Hamid Karzai'nin dostluktan ta muhalefete kadar sürecin izlenmesi, ABD askerlerinin sorgusuz ve sualsiz gece operasyonları, Hamid Karzai'in sert tepkileri ve eleştirileri gibi önemli konuları değinmiştir. Bu eserde bir diğer önemli konu ise ABD ve Hamid Karzai'in karşılıklı ters istekleridir. Hamid Karzai ABD'den tek bir isteği olduğunu belirtmiş, "ABD Askerlerin Afganistan sınırları içindeki operasyonlarını son vermeli, nedeni ise ABD güçlerinin aradığı terörizm, Afganistan sınırları içinde bulunmamaktadır belki kaynağı Afganistan sınırların ötesindedir. Terörizmi yok etmek isterseniz temelini ve kaynağını hedef almanız lazım, sizin yaptığınız operasyonlarınızda

ve her bombardımanınızda sadece masum Afgan aileler ve siviller hayatını kaybetmektedir. Terörizmi kökten yok etmek istiyorsanız onlar bildiğiniz gibi Afganistan'ın sınırları dışındadır. Lütfen terörizmi kökten yok ediniz ve sivillerin öldürmesini durdurunuz" tezini savunmuştur. ABD'nin cevabı ise, biz artık Taliban'ı terörist değil bir Opozisyon olarak tanıyoruz. Taliban ile yaşadığınız sorun sizin sorununuzdur bizim sorunumuz değildir. ABD'nin Afganistan'dan isteği ise ilk önce hiçbir önkoşul koymadan 2014, ABD- Afganistan stratejik ve güvenlik antlaşmayı imza atması ifade edilmiştir. Dr. Rengin Spanta eserin ikinci cildinde bu çalışma ile ilgili konuları ise; Pakistan'ın Afganistan'daki hedeflerini ayriyeten vurgulayıp 2014 Afganistan cumhurbaşkanlık seçimleri ve yabancı ülkelerin müdahalelerini açıklamaktadır.

Bu çalışmanın amacıyla benzerlik taşıyan kaynaklar arasında diğer çalışma ise askeri bir saha çalışmasıdır. CIA emeklisi Steve Coll'un eseri Ghost wars: "the secret history of the CIA, Afghanistan and Bin Laden, from the Soviet invasion to September 10, 2001" (Hayalet savaşları: CIA, Afghanistan ve Bin Ladin'in Sovyet istilasından 10 Eylül 2001'a kadar gizli tarihi) incelenmiştir. Coll'un bölgesel ve güvenlik çalışmasında konu ağırlığı SSCB ve sonrası Afganistan savaşı, El-Kaide ve Taliban terör örgütü nasıl ortaya çıkmasını ve kimler tarafından finanse edildiğini açıkça ifade edilmiştir. Yazar'a göre Afganistan-SSCB savaşlarında ABD, Afgan militanlara yardım etme sebebi ise Vietnam intikamı ve daha önemlisi SSCB nüfuzunu Basra körfezinden sıfıra indirmesi planlanmıştır. Bu eserde yer alan diğer konu ise Türkmenistan ve Özbekistan enerjilerini Afganistan üzerinden Pakistan limanına çekilmesi projesinden söz edilmiştir. Yukarıda söz edilmiş, bunun yanında Taliban ve El-Kaide terör örgütleri projelerinde Suudi Arabistan ve Pakistan istihbarat teşkilatları ve dış politikalarının desteklemeleri üstü kapalı bir şekilde ifadelerden bahsedebiliriz. Coll'un çalışması 11 Eylül olayı nedenleri ve Usame Bin-Ladin olaydan önce neden yakalanmaması konuları üzerinde durmuştur.

Bir diğer çalışma ise "USA in Afghanistan" (Afganistan'da ABD) adı altında Muhammed İkram Endişment'in eseri incelenmiştir. Endişment'e göre ABD Afganların gözünden gerçekten Afganistan'ın dostu mu? ya da düşmanı mi? Sorusu üzerinde geniş bir çalışma yapmıştır. SSCB döneminde Afganistan militanları[2] ve ABD ilişkisi, aynı şekilde bu dönemi içeren İran İslam Devrimi gerçekleşmesiyle beraber ABD için Afganistan stratejik konumu daha önem kazanması ve savaş şiddeti daha da artış göstermesini dile getirmiştir. Kitabın son bölümünde ABD'nin militanlara dağıtmış olan Stinger Roketlerinin tekrardan satın alması, Bin-Ladin'i CIA kara listesine eklemesi, 11 Eylül olayının öncesi ve sonrası eylemlerden söz etmesidir. En son Afgan asıllı ABD vatandaşı Zalmay Khalilzad (CIA, Pentagon ve ABD'nin dışişleri bakanlığı dairelerdeki en önemli isim) 'in Afganistan'a siyasi müdahalelerde bulunması gibi önemli konuları açıklamalarda bulunmuştur.

Bu tez çalışması ile bazı konuları benzerlik taşıyan bir diğer çalışma ise "Siyaset-i Harici Afganistan Dar Sipehr-i Hamkari-hayi Mantikav-i" (Bölgesel İş birlikleri Çerçevesinde Afganistan Dış Politikası) iki cilt halinde getiren Dr. Faramarz Tamanna'nin eseridir. Dr. Tamanna uluslararası ilişkiler ve bölgesel stratejik araştırmalar çerçevesinde doktora derecesine kadar eğitimini bitirmiştir. Kendisi Afganistan devletinin dışişleri bakanlığında diplomat görevini yapmış ardından Afganistan dışişleri bakanlığında Merkez-i Tahkikat-i ve Stratejik-i Vezaret-i Harice Afganistan (Afganistan Dışişleri bakanlığı Stratejik ve Araştırmalar Merkezi) inde 8 yıl başkanlık yapmıştır.

[2] Afganistan militanları: SSCB ve Afganistan savaşında, SSCB askerlerine karşı yapılan savaş fertlerinin adına konulmuş olan militan ya da mücahit denilmektedir. Militanlar (Mücahidin) o dönemde tek grup halinde batı ülkeler, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirliği ve Pakistan tarafından askeri ve maddi desteklerde bulunuyordu. SSCB – Afganistan savaşı bittikten sonra iç savaş süreci boyunca ardından 11 Eylül olayı ve sonrası Militanlar müttefik ve muhalif olarak ikiye ayırmıştır. Müttefik olanlar oldukça muhafazakâr ve ılımlı grup olarak 11 Eylül sonrasında ABD ve diğer uluslararası kuruluşlarla birlikte Afganistan İslam Cumhuriyeti devletinin başına geçti. Muhalif olanlar ta SSCB- Afganistan savaşı bittikten beri aşırıcı ve radikal İslamcı grubu olarak ortaya çıkıp farklı alt gruplar, El-Kaide, Taliban, Hakan-i, Ceyş-i Muhammet mücahitler olarak isimleri almıştır. Aslında kuruluş amacı ve destekleyicisi hep aynıdır (Endişment, 2005: 65).

Başkanlık süresince adı geçen eseri diğer uzmanlarla beraber yazmıştır. Eser üç önemli bölüme ayırmıştır. Birinci ve ikinci bölüm, daha Afganistan'ın son yüzyılın içerisinde komşu ve bölge ülkelerle dış politikasına odaklanmıştır. Her iki bölüm bu çalışma ile benzerliği olmadığı için detayına girilmiyor. Son üçüncü bölüm ise Afganistan'ın Ortadoğu ve Orta Asya ülkeleri arasında önemli bir konuma sahip olduğu için bölgesel ve uluslararası arenada Afganistan'ın Jeo-Ekonomik ve Jeo-Stratejik politikasında yer alan komşu ve bölge ülkeler ile ilişkileri ve güvenlik sorunları yaşaması üzerinde inceleme yapmıştır.

Bu çalışmanın bazı başlıkları ile benzerlik taşıyan bir diğer çalışma ise 11 Eylül sonrası ABD'nin Ortadoğu, Afganistan ve Pakistan'a göndermiş olan özel temsilcisinin Dr. Zalmay Khalilzad'ın eseridir. Khalilzad teorik ve pratik alanlarda çalışmalarını ve tecrübelerini bir kitap haline getirmiştir. Eser, "From Kabul To The White House, My Journey Through A Turbulent World: The Envoy Former U. S. Ambassador To Afghanistan, Iraq and The UN" (ABD'nin Afganistan, Irak ve BM'de Eski Elçisi: Kabil'den Beyaz Saray'a Macera Bir Dünyaya Yolculuğum) adı altında yazılmıştır. Khalilzad pratikte ve uygulamada bölgesel çalışmasını akademik alana çevirmeye gayret etmiştir. "ABD'nin Afganistan, Irak ve BM'de Eski Elçisi: Kabil'den Beyaz Saray'a Macera Bir Dünyaya Yolculuğum" yazısında 11 Eylül sonrası ABD Afganistan'a ne kadar müdahale ettiğini anlaşılır. Aynı şekilde bizzat Khalilzad kendisi ABD'nin elçi ve özel temsilcisi olarak Afganistan'ın içişlerinde, Afganistan'ın yeni devlet yapısındaki kuruluşunda ve Hamid Karzai'n yönlendirmesinde ne kadar müdahale ettiğini anlaşılmaktadır.

Afganistan etnik yapısı açısından farklı etnik kökenlerden oluştuğu için her daim devlet dairesinde ve üst rütbelerde her etniğin liderleri olabildiğince ya sembolik ya da normal bir şekilde bulunması gerekirken. Khalilzad, elindeki mevcut yetkilerini Afganistan etnik kökenleri üzerinde kullandığını aleni bir şekilde anlaşılmaktadır. Kendisi Peştu kökenli Afgan asıllı olduğu için sadece Peştun kökenli Afganistan vatandaşları iktidar ve yönetim başına getirme hususunda sonsuz çabalarını harcadığını açık bir dille ifade etmiştir. 2002 Bonn konferansında Afganistan geçici devlet başkanı seçimlerinde, Özbek kökenli Dr. Abdu-l Satar Sırat 12 oy ve Peştu kökenli Hamid Karzai 2 oy almalarına rağmen Hamid Karzai Afganistan geçici devlet başkanı seçilmiştir. ABD'nin özel temsilcisi olan Khalilzad'ın bir diğer müdahalası ise Afganistan'ın içişleri müdahalesinin yanında Afganistan'ın güney ve güneybatı bölgelerinde uyuşturucu tarla sahipleri, uyuşturucu ve silah kaçakçılarına cezalandırmamasıdır.

Khalilzad'ın eklediği başka bir konu ise Afganistan ve ABD arasındaki ilk güvenlik ve stratejik anlaşmasıdır. Buna bağlı olarak yeni Afganistan devletinin yeni bir orduya ve polise ihtiyaç duyması ve bu hususta gereken adımları atması ve ABD'nin rulonu ifade etmesi gibi konular olmuştr. Khalilzad'ın son eklediği konu ise; ABD hava güçlerinin gece operasyonları ve Hamid Karzai'n eleştirileri, güney vilayetlerinde bulunan siviller bu operasyonlardan dolayı hayatını kaybetmesi ve ilk kez ABD kendi adamı ile (Başkan Hamid Karzai) anlaşmazlık ve sorun yaşaması durumlardan bahsetmiştir.

Konu ile ilgili önceki çalışmalar arasında kaynak tarama ve araştırmada Türkçe kaynaklar arasında yer alan çalışma ise Deniz Anbarlı Bozatay ve İsmail Meriç yazarların yazdığı "Afganistan'da Şiddet ve Terörün Toplumsal Arka Planı" başlığı adı altında 2013 Akademik Ortadoğu dergisinde yayımlanmış olan akademik makalesidir. Anbarlı Bozatay ve Meriç Afganistan'da Taliban terör örgütü ortaya çıkmasından ta 2011 yılına kadar Afganistan'daki terör ve şiddet yüzünden sivil kurbanları incelemiştir. Ayrıca terör örgütlerin ortaya çıkmasını sebep olan Sosyo-ekonomik yoksun olan toplumlar, şiddet, rüşvet, farklı etnik kökenlerin anlaşmazlığı, tefecilik, kaçakçılık ve sömürge altında kalan toplumlar gibi unsurları işaret etmiştir. Afganistan'da bu unsurların yaygın olmasından dolayı terör örgütler çok kısa bir zamanda ve daha güçlü bir şekilde ortaya çıkmasını neden olmuştur. Afganistan'da Taliban rejimin ardından ABD ve koalisyon güçlerin müdahalesinde de Afganistan sivil halkı gün yüzünü görmemiştir. Şiddet, Sosyo-ekonomik yoksunluğu, rüşvet, sivil mağduriyetler, uyuşturucu kaçakçılığı ve tefecilik gibi olumsuz konular farklı isimler altında boy göstermeye devam ettiğini Anbarlı Bozatay ve Meriç makalesinde açıkça dile getirmiştir.

Konu ile ilgili önceki çalışmalar Türkçe kaynaklar arasında bir diğer konu ise Damla Şahin'in makalesidir. Şahin 2016 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisinde "Taliban'ın Ortaya Çıkışı ve ABD'nin Örgütün Gelişim Sürecindeki Etkisi" adı altında akademik bir çalışma yapmıştır. Şahin bu makalede Afganistan'daki Taliban terör örgütünün ortaya çıkışı aynı şekilde rejimin yapısı üzerinde incelenmiş, ABD'nin Taliban ile dönemsel ilişkisi ve Taliban terör örgütünün bugün hala aktif bir şekilde ayakta kalması, ABD bu örgütün en önemli ve birinci derecede dış faktörü olduğunu iddia edilmesi üzerinde araştırma yapmıştır. Makalede yer alan bir diğer konu ise ABD ve Taliban arasında bölgesel çıkar sorunu üzerinde anlaşmazlıklar yaşanmasından sonra Taliban'ı müttefik listesinden çıkarıp terörist örgütü ilan etmiştir. İddialara göre ABD'nin kendisi çıkarttığı Taliban ve diğer terör örgütlere bu kez gücü yetmemiş, müdahaleden 15 yıl geçmesine rağmen Afganistan girdabından kurtulamamıştır. Şahin son olarak 11 Eylül sonrası dönemde ABD'nin "Kalıcı Özgürlük Operasyonu" ve NATO müdahalesi, Taliban'ın dış ülkelerle irtibatta bulunması ve destekleyicileri üzerinde incelemelerde bulunmuştur. Şahin'e göre Taliban'ı ABD ortaya çıkarmıştır. Kendi beslediği yılanı yok etmek için yıllardır savaş ediyor yine de şerrinden kurtulamıyor, hâlbuki Afganistan, İran ve bazı diğer ülkelerin yazarlarına göre Taliban'ı sadece ABD değil bazı bölge ülkeler de desteklemektedir. Hâlihazırda sürmekte olan Afganistan savaşı ve bu savaşın bitmesini ABD ve müttefikleri istemememektedir. Bu ABD'nin güçsüzlüğünü değil, yeni hedefler peşinde olduğunu iddia edilmektedir.

Türkçe kaynaklar arasında bu çalışma ile sadece iki küçükbaşlığı içeren benzer şekilde bir diğer çalışma ise 2011 yılında bir Türk Derneği tarafından gerçekleşen saha çalışmasıdır. Saha çalışmasının ardından elde ettikleri belgeleri bir rapor haline getirmiştir. Bu rapor İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği (MAZLUMDER) Afganistan'daki saha çalışmasında "Afganistan İnsan Hakları Raporu 2001–2011" başlık altında yayımlanmıştır. Bu çalışmada sadece savaş ve sıcak çatışmalardan etkilenen sivillerin insani haklar ve değerler üzerinde odaklanmıştır. MAZLUMDER'in Afganistan hakkında yayınladığı raporu 2001- 2011 yılları arasındaki tüm olayları ve insan hakları kapsamamaktadır. Yapmış olduğu saha çalışmaları fakat bazı olayların ve bazı ailevi mülakatların sonucudur. Saha çalışmanın raporuna göre 11 Eylül olayından sonrası Afganistan'daki savaş mağdurları ve sivil kurbanlar tek taraflı yani ABD askerlerin operasyonlarından dolayı ortaya çıkmıştır. İlgili çalışma olabildiğince Taliban'ı bir terör örgütü ifadesi kullanmasından uzak durmuştur. Türkçe kaynaklarda 2001 sonrası Afganistan'da savaş mağdurları ve sıcak çatışma hakkında akademik çalışma sayısı yok diyebilecek kadar az olduğu için bu saha raporu şu ana kadar eleştirilememiştir. Ama Farsça ve İngilizce kaynaklarına bakacak olursak adı geçen derneğin çalışması yetersiz olduğunu anlaşılmaktadır.

Konu ile ilgili önceki çalışmalar arasında kaynak taraması yapılırken, Türkiye'deki farklı enstitüler ve farklı anabilim dalları yayınlanmış veya yayınlanmamış tez çalışmalarında Afganistan'da 11 Eylül sonrası savaş kurbanları, savaş mağdurları ve savaşan tarafları hakkında hiçbir araştırma yapılmamıştır. Tez ve araştırma yapılanlar genel olarak 11 Eylül sonrası Afganistan'daki ABD müdahalesi, NATO, yeni devlet yapısı ve SSCB-Afganistan savaşı gibi konular üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Türkiye'deki akademik tez çalışmalarında şu ana kadar bunları yer almakta, 11 Eylül sonrası Afganistan'da ABD, NATO ve uluslararası kamu ve barış kuruluşlarının müdahalesiyle beraber artık her şey yoluna girmiştir. Artık Taliban ve El-Kaide terör örgütleri yok edilmiştir. ABD Liderleri medyada söz verdiği gibi biz Afganistan'a barış, demokrasi, kadın-erkek eşitliği, özgürlük, her şeyden ziyade demokratik ilkelere dayalı yeni bir devlet kuracağız. Uluslararası arenada bütün devletlere ve insanlara tehdit olan El-Kaide ve Taliban terör örgütleri Afganistan'dan temizleyeceğiz gibi ifadelerdir. Yine de doktora ve yüksek lisan tezleri arasında bu tez çalışması ile bazı alt başlıkları benzerlik taşıyan tezler ise, 2018 yılında Beyken Üniversitesi, uluslararası ilişkiler anabilim dalı öğrencisi Muhammed İbrahim Tahrıry'nın yüksek lisan tez çalışmasıdır.

"11 Eylül Sonrası Afganistan – Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri: 2001-2014" başlığı adı altında, Tahry yüksek lisans tez çalışmasını yapmıştır. Bu çalışmanın temel amacı 11 Eylül sonrasında ABD ve Afganistan arasında ekonomik, askeri ve siyasal

ilişkileridir. Askeri ve güvenlik çerçevesinde iki ülkenin birinci ve ikinci stratejik ve güvenlik antlaşmaları, ABD'nin Afganistan silahlı kuvvetlerine yaptığı lojistik desteklemesidir. Çalışmanın son kesiminde Afganistan'ın 2004, 2009 ve 2014 tarihlerindeki cumhurbaşkanlık seçimleri ve seçimle ilgili yolsuzlukları değerlendirmiştir.

Bu tez çalışması ile az da olsa dahi bazı benzer başlıkları sahip olan diğer tez çalışması "11 Eylül Terör Saldırıları ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan Müdahalesi" isimli, İrfan Polat'ın yüksek lisan tez çalışmasıdır. Polat çalışmasının temel amacı, Batı ülkelerin ABD başta olmak üzere Orta Asya ülkeleri çerçevesindeki güç dengesini kendi lehine çevirmesi ve Afganistan güzergâhını elde etmesi için Afganistan'a müdahalede bulunmasını iddia etmiştir. Aynı şekilde Polat Afganistan ülkesinin stratejik önemini de dile getirmiş, Afganistan'ın komşusu olan Çin ve İran devletlerinin gözünden Afganistan ve gelecek politikaları için bu ülkenin önemini dile getirmiştir.

Türkiye'nin "Ulusal Tez Merkezi" akademik çalışmalarında yukarıda ifade edildiği gibi 11 Eylül sonrası Afganistan'a müdahale hakkında şimdiye kadar yayınlanmış ve yayınlanmamış doktora ve yüksek lisans tez çalışmalarında Afganistan'ın son yirmi yılın savaşan taraflar, savaş mağdurları ve savaş kurbanları hakkında detaylı ve aşikâr bir çalışma yapılmamıştır. Yazılmış olan lisansüstü tezlerde ağırlıklı olan ABD, NATO ve Batı itilaf güçlerinin Afganistan'a müdahale etmesi, müdahaleden sonra Afganistan'da yeni bir devlet ve siyasi sistem kurulmasıdır. Hâlbuki Afganistan'da isim olarak her ne kadar siyasi sistem kurulmuş olsa dahi, savaş yine de farklı isimler ama aynı amaçla hiç durmadan koalisyon ve ABD güçlerinin gözü önünde devam etmektedir. Ulusal Tez Merkez'inde 11 Eylül sonrası, Afganistan'da savaş tarafları, savaş kurbanları, savaş mağdurları, uyuşturucu zenginliği ve uyuşturucu mağdurları gibi önemli konularda çalışma şimdiye kadar yapılmamıştır.

Konu ile ilgili önceki çalışmaları tarama ve inceleme yapıldığında akademik çalışmaların yanı sıra 11 Eylül sonrası Afganistan'da uluslararası kamu kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları (Non-Governmental Organizations), yardımlaşma ve haberleşme gibi önemli yardımcı kaynaklar da yer almıştır. Uluslararası kamu kuruluşlar arasında konu ile önceki çalışmalar ise ilk göze çarpan Birleşmiş Milletler Afganistan'da Yardım Misyonu (United Nations Assistance Mission in Afghanistan /UNAMA) uluslararası kuruluşudur. UNAMA, 2002 yılın başından itibaren Afganistan'da resmi bir şekilde görevini başlamaktadır. UNAMA iki ana görevi olan milli kalkınma projelere destekleme ve siyasi işlere danışmanlık yapma yanında ülke çapında savaş ve sıcak çatışmalardan etkilenen toplumu, savaş mağdurları ve sivil kurbanları yıllık raporlar halinde getirip yayımlanmaktadır. Diğer bir uluslararası kamu kuruluşun raporları olan Uluslararası Kızılay ve Uluslararası Kızılhaç Komitesi (International Committe of the Red Cross/ICRC) dünyanın her yerinde olduğu gibi Afganistan'da da 11 Eylül sonrası sıcak çatışma ve savaş meydanlarında, kurbanların ve yaralıların yardımları yanında onların sayımını rapor şeklinde getirip yayımlanmaktadır. ICRC ve Kızılay, Afganistan'da SSCB savaşı, Afganistan iç savaşı, Taliban rejimi iktidarındaki soykırımları gibi sıcak çatışmalar boyunca hizmet verdiği gibi 11 Eylül olayı ve Afganistan'a müdahale sonrasında da Afganistan'da aktif bir şekilde faaliyet göstermektedir.

Bu çalışmaya katkı sağlayan ve içerikleri benzer amacı taşıyan diğer uluslararası kamu kuruluşun raporu ise Birleşmiş Milletler Mültecilerin Yüksek Komiserliği (United Nations High Commissioner for Refugees/UNHCR) uluslararası göçmenler ve mülteciler ile ilgilenen BM'nin özel bir komisyonudur. UNHCR gerek ulusal gerek uluslararası alanda dünya göçmenler ile yakından iletişime geçip onları himaye altına alır. UNHCR komitesi ise, kendi ülkesini terk etmiş olanlar ve UNHCR'a başvurup başka bir ülkeye sığınmak isteyen tüm göçmenler ile infiradı bir şekilde mülakatlarda bulunup ülkesini neden terk ettiğini incelenmektedir. 11 Eylül sonrası Afganistan'da sürmekte olan savaş nedeniyle başka ülkelerde sığınma talebinde bulunan Afganistan mülteci sayısı UNHCR raporlarında mevcuttur.

Bu tez çalışması ile benzer amacı taşıyan bir diğer raporu Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç ile Mücadele Ofisi (United Nations Office on Drugs and Crime/UNODC) uluslararası kamu kuruluşu Afganistan'daki uyuşturucu kaçakçılığı ile

mücadele raporlarıdır. UNODC, Afganistan'da 11 Eylül krizinden sonra çok önemli hizmetleri yerine getirmektedir. Taliban rejimi uyuşturucu ekimi ve kaçakçılığını bir kültür ve gelir kaynağı getirmesine rağmen UNODC 2002 yılın ilk aylarından itibaren hâlihazıra kadar uyuşturucu ekimi ve kaçakçılığı ile aktif bir şekilde mücadele etmektedir. UNODC Afganistan Uyuşturucu ile Mücadele Bakanlığı ile birlikte uyuşturucu mağdurlara ve uyuşturucu bağımlısı olan insanlara insanı yardımlaşmalarda bulunmaktadır. UNODC ve Afganistan Uyuşturucu ile Mücadele Bakanlığı birlikte her yıl düzenli bir şekilde Afganistan'da ne kadar uyuşturucu ekilmiş, uyuşturucu bağımlısı orani ve aileler üzerinde ölümcül ve olumsuz etkilerini nicel ve nitel bir şekilde rapor halinde yayımlanmaktadır. Uyuşturucu ve savaş yangınları içinde yanan Afganistan toprağı ve Afganistan halkına akademik arenaya çevirmek için birinci merci olarak yer alan yukarıdaki anlatılan uluslararası kamu kuruluşların raporlarıdır.

Bu tez çalışması ile ilgili önceki kaynakları tarama ve inceleme yapılırken elde edilmiş olanlar sırasıyla kitaplar, akademik makaleler, dergiler, lisansüstü tez çalışmaları, ulusal ve uluslararası kamu kuruluşların raporları, gazete yayınları, siyasi ve akademik şahısların konferans ve konuşmaları gibi mercilere başvuru yapılmıştır. Bu tez çalışması ile benzer konuları içeren önceki çalışmalar arasında yukarıdaki mercilerin yanında yer alan diğer husus Hamid Karzai ve Mahmood Ahmadi Nijad eski cumhurbaşkanlarının, 11 Eylül sonrası ABD'nin Afganistan'a müdahale etmesinde, ABD ve Batı ülkelerinin siyasi ve politik arka planları ile ilgili konuşmaları ve konferansları değerlendirilmiştir.

3. AFGANİSTAN ÜLKE PROFİLİ

Ortadoğu ve Orta Asya ülkelerinin kesişim noktasında yer alan Afganistan, coğrafi olarak çöller ve yüksek dağlarla kaplı bir kara ülkesi konumundadır. Afganistan konum olarak İslam camiası, Hindistan ve Çin gibi büyük medeniyetleri birbirine bağlayan bir kesişim noktasında bulunmaktadır. Afgan tarihçilere göre ülke 5000 yıllık zengin ve kadim bir geçmişe sahiptir. Bu köklü ve kadim tarih Afganistan'ın kültürünü zenginleştirmiştir. Afganistan şu an ki ismini 1747 yılında almıştır. Uluslararası sular ve açık denizlerden uzak kalmış olan Afganistan, 652.000 km^2 yüzölçümüyle, doğu ve güney cephesinden 2430 km Pakistan, batıdan 936 km Iran, kuzeydoğudan 76 km Çin, Kuzeyinden sırasıyla 1206 km Tacikistan, 137 km Özbekistan, 744 km Türkmenistan ülkeleri ile sınır hududu bulunmaktadır (Ataie, 2015: 4-5).

Afganistan, medeniyetlerin kesişim noktasında bulunması ve stratejik açıdan önem taşıdığı için tarih boyunca büyük güçler tarafından zaman zaman istila edilmiştir. Bu yüzden Afganistan kuruluşundan bağımsızlığını kazanana kadar üç kez büyük Britanya tarafından sömürge edilmiş, aynı şekilde üç büyük Afganistan-İngiliz savaşı yaşanmış, en son 1919 yılında İngiltere'den bağımsızlığını kazanmıştır (Ghubar, 1989: 785). Afganistan İngiltere'nin sömürgesinden çıktıktan sonra SSCB'nin etkisi altında kalmış ve Sovyetler Birliği ile de savaşa maruz kaldıktan sonra aradan geçen süre zarfında bu kez de Taliban rejimi ile El-Kaide terör örgütlerinin çatışmalarına maruz kalmıştır. 2001 sonrasında ise çeşitli terör örgütlerinin yanı sıra son 19 yıldır ABD ve Batı güçlerinin çatışma ve silah deneme alanına dönüşmüştür.

3.1. Kısa Tarihçesi

Afganistan, eski adıyla Aryana, Eryana ve Horasan ülkesi, geçmişi ve tarihi milattan önce ve sonrası yüzyıllara dayanan bir ülkedir. Afganistan ismi 1747 yılında Ahmet Şah Abdalı'nın kurduğu krallık yönetimi ile birlikte ortaya çıkmıştır. 1747 yılında kurulmuş olan Afganistan hükümeti, kuruluşundan beri mutlak monarşi, meşruti monarşi, emirlik ve cumhuriyet gibi farklı yönetim sistemleriyle yönetilmiştir (Hayat, 2016: 5).

Kurucu lider Ahmet Şah Abdalı döneminde Afganistan coğrafyası ve yüzölçümü oldukça geniş ve açık denizlere kadar ulaşmıştır. Ahmet Şah Abdalı döneminde Afganistan'da kurulmuş olan Abdalı İmparatorluğu sınır hudutları doğusundan Hindistan denizine, batısından Meşhed ve Nişabur'a (Hazar denizin 150 kilometrelik mesafeyle), Kuzeyinden Amu deryasına (Ceyhun nehri), güneyinden Fars Körfezine kadar uzanmış geniş bir imparatorluk haline gelmiştir. Ahmet Şah Abdalı'nın kurmuş olduğu imparatorluğa kendisinden sonra tahta gelen oğulları sahip çıkamamışlar. Babadan sonra taht ve padişahlık konusunda kardeşler birbirine düşmüş Ahmet Şah Abdalı'nın kurmuş olduğu güçlü devlet ve güçlü ordu kendisinden sonra dağılmıştır. Doğu vilayetler (bugünkü Pakistan) Hint-Britanya tarafından, Batı vilayetler (Meşhed, Nişabur) Pers devleti tarafından ele geçirilmiştir (Pajhwok, 09.11.2019, www.pajhwok.com).

Afganistan, Ahmet Şah Abdalı'nın ölümünden sonraki yıllarda Büyük Britanya tarafından sömürge edilmiş, Afganistan halkı bu sömürgeye karşı zaman zaman ayaklanmalar gerçekleştirmiştir. Ayaklanmaların sonucunda üç kez Afganistan-İngiliz savaşı ortaya çıkmış, en son Birinci Dünya Savaşı sırasında Afganistan 19 Ağustos 1919 tarihinde İngiltere'den bağımsızlığını kazanmıştır. Afganistan bağımsızlığının kazanılmasında Emir Amanullah Han önemli rol oynamıştır. Amanullah Han, Afganistan tarihinde gelmiş geçmiş en iyi ve en dürüst Emir olarak ünvan kazanmıştır. Amanullah Han, babasından sonra tahta geçtikten sonra ülkede birtakım reformlar ve inkılâplar getirmiştir. Reformlardan en önemlisi, Anayasa düzenlemek, modern ve batı sistemine göre yönetim kurmak, okullar, hastaneler ve şehrin altyapısını inşa etmek, yurtdışından öğretmen, doktor ve mühendis getirmek, aynı şekilde yurtdışına öğrenci göndermek gibi önemli ve hayati adımlar atılmıştır. Reformcu Emir sosyal, kültürel,

bağımsız ekonomi, basın ve ifade özgürlüğünün yanında dış politikasında da yeni adımlar atmıştır (Panjshery, 1999: 58).

Amanullah Han dış politikasında da komşu ülkeler başta olmak üzere diğer devletlerle de politik, ekonomi ve dostluk ilişkilerini geliştirmeye yönelik adımlar atmıştır. 19 Ağustos 1919 Amanullah Han, kendi iktidar döneminde Afganistan'ın bağımsızlığını kazanıp bağımsız bir ülke olarak ilan ettikten sonra ilk kez yeni kurulmuş olan Sovyet Rusya'yı tanımıştır. Aynı şekilde Sovyet Rusya, Afganistan'ı tanımış ve ilk kez Afganistan-Sovyet Rusya Dostluk Antlaşmasına 27 Şubat 1921 tarihinde Moskova'da her iki devletin heyetleri arasında imza atılmıştır. Ardından Türkiye ve sonra da İran ile dostluk antlaşmalarına imza atmıştır (Panjshery, 1999: 58-60).

Amanullah Han döneminde bir diğer gelişme ise mutlak monarşilikten meşruti monarşi yönetimine geçiş aşamasıdır. Kral Amanullah kültürel, ekonomi, eğitim ve askeri alanlarda getirmiş olduğu yenilikler ve reformların yanında politik ve yönetim alanında da reformlar getirmiştir. Bu alanda en önemli gelişmelerden bir tanesi, Afganistan tarihinde her ne kadar sembolik olsa da ilk kez anayasa düzenlenmiştir. Afganistan literatüründe "Amanullah-i Anayasası" denilen anayasa, 8 bölümden oluşan toplam 73 madde halinde düzenlenmiştir. Anayasa 10 Mart 1923 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Niaz, 2014: 37).

Afganistan tarih seyrinde, reformcu ve yenilikçi Aman-i dönemin 10. yılında, Kral Amanullah Avrupa ülkelere ziyaret etmek için sefere çıktığında, iç ve dış müdahalelerden dolayı bir takım muhalif gruplar başkent Kabil'de isyan ederek ayaklanmışlardır. İsyancılar, başkent Kabil ve krallık sarayını işgal edip Emir Amanullah yönetimine son vermiştir. Aman-i döneminden sonra ülkede herhangi bir gelişme ve yenileme gerçekleştirilmemiş, fakat 40 yıllık Kral Mohammad Zahir Şah döneminde (1933–1973) Afganistan'da her ne kadar ekonomi, politik ve ülkenin altyapılarında gelişmeler gerçekleşmemiş olsa da bu dönem, güvenlik ve emniyet açısından oldukça başarılı ve istikrarlı bir dönem olarak tarihe kaydedilmiştir.

Kral Mohammad Zahir Şah'ın iktidarını ve Afganistan tarihinde krallık yönetimine son nokta koyan kişi Serdar Mohammad Davut Han, 17 Temmuz 1973 tarihinde, Kral Zahir Şah Avrupa ziyaretindeyken beyaz darbeyle iktidarı ele geçirmeye başarmıştır. Serdar Mohammad Davut Han iktidarı ele geçirdikten sonra krallık ve hanedanlık yönetimine son verip yerine Cumhuriyet yönetimi ilan etmiştir. S. M. Davut Han, Afganistan tarihinde cumhuriyetçi bir önder olmasına rağmen, kendi kabinesinde cumhuriyet yönetimi isim olarak kullanılmış bir cumhuriyetten fazlası olmaması iddia edilmiştir. Çünkü S. M. Davut Han'ın siyasi yönetiminde devlet, hükümet ve icra amirliğinde kendisinden başkasına yetki verilmemiştir. Aynı şekilde dışişleri bakanlığı ve savunma bakanlığı gibi önemli ve kritik bakanlıklarda bakan yerine tüm yükümlülüğünü ve amirliğini bizzat kendisi almıştır. S. M. Davut Han döneminde Afganistan'da bazı gelişmeler gerçekleşmiştir. Bu gelişmelerden en önemlisi, başkent Kabil şehrinin alt yapısını yeniden inşa etmiş, Rus mühendislerin tasarımıyla dönemin modern caddeler, kamu ve özel binalar imar edilmiştir. Dönemin cumhurbaşkanı olan S. M. Davut Han'ın bir diğer faaliyetleri ise Afganistan'ın tüm illerini (vilayetlerini) birbirine bağlayacak şekilde birinci ve ikinci dereceli kara yolları inşa etmek olmuştur. Aynı şekilde SSCB desteğiyle savunma sanayisi, tekstil ve farklı alanlarda fabrikalar imar edip faaliyete sunmuştur. S. M. Davut Han, başbakanlık döneminden cumhurbaşkanlık döneminin son yıllarına kadar Sovyet Rusya yanlısı bir politika izlemiştir. 1973 Beyaz Darbesi ve S. M. Davut Han'ın iktidara gelmesi konusunda SSCB'nin çok önemli rol oynadığı açık ve aşikârdır. Fakat S.M. Davut Han kendisi hükümetinin son yıllarında dış politikasına yönelik bir takım yön değişiklikler getirmiştir. Cumhurbaşkanı Davut Han, kendisini iktidara getiren ve eski müttefiki olan SSCB'den ayrılıp ABD'ye müttefik olmuştur. Bu politikanın bedelini Davut Han kısa süre içerisinde çok ağır bir şekilde ödemeye mecbur kalmıştır. Afganistan Halk Demokratik Partisi'nin üyesi olan genç subaylar Moskova'nın desteğiyle 27 Nisan 1978 tarihinde Davut Han hükümetine karşı darbe gerçekleştirmiştir. Afganistan tarihinde adı geçen bu kanlı darbede Cumhurbaşkanı Serdar Mohammad Davut Han, kardeşi olan Mohammad Naim Han ve diğer 17 aile üyesi darbeciler tarafından feci bir şekilde

öldürülerek Serdar Mohammad Davut Han'ın hükümetine son verilmiştir (Misbahzade, 2009: 192-194).

Cumhurbaşkanı Davut Han idam edildikten sonra darbeciler SSCB'nin desteğiyle iktidara gelmiştir. Afganistan Halk Demokratik Partisi, iktidar partisi olarak Afganistan Cumhuriyeti'nin ismini Afganistan Demokratik Cumhuriyeti olarak değiştirmiştir. Afganistan Halk Demokratik Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte Sovyet Rusya'nın da Afganistan'a müdahalesi doğrudan başlatılmıştır. Sovyet Rusya destekli hükümet, ülke içinde iktidara karşı farklı ideoloji, düşünce ve inanç sahiplerini idam, yargısız hapis ve işkence gibi yöntemlerle cezalandırmaya kalkmıştır. Afganistan, Davut Han döneminden sonra 1978 yılından beri iç politikasında istikrarını kaybetmiş bulunmaktadır. AHDP iktidara geldiğinden 1979 tarihine kadar Sovyetler Birliği gizli istihbaratı olan KGB teşkilatının ajanlarıyla birlikte Afganistan'ı yönetmiştir. 1979–1989 tarihler arası SSCB'nin askeri kuvvetleri doğrudan Afganistan'a müdahale etmiş ve bu olay Afganistan-Sovyetler Birliği savaşı olarak tarihe geçmiştir. SSCB güçleri Afganistan'dan çekildikten sonra, bölge ülkelerinin müdahalesiyle iç çatışma, iç çatışmanın ardından 1989–2001 yılları arasında Taliban rejimi ve son olarak 2001 tarihinden günümüze kadar ABD müdahalesi gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. El-Kaide'nin 11 Eylül'de gerçekleştirdiği terör saldırılarında ne kadar tehlikeli olduğu dünya kamuoyunca teyit edilmiştir. 11 Eylül 2001 saldırısından sonra ABD'nin bu terör olayına sessiz kalmadığı görülmüş ve uluslararası terörizme karşı açtığı kalıcı özgürlük operasyonu bu kanıtlar nitelikte olmuştur. Fakat aradan geçen 19 yıllık sürede hala ABD ve Uluslararası Koalisyon Güçlerinin Afganistan'da bulunması ve bunca yıl geçmesine rağmen halen Afganistan'ı Taliban, El-Kaide, IŞİD ve diğer terör örgütlerinden arındırılmaması çeşitli eleştirilere sebep olmuştur.

3.2. Siyasi Yapısı

Yukarıda anlatıldığı gibi Afganistan, kuruluşundan günümüze kadar farklı dönemlerde farklı yönetim sistemleri ile yönetilmiş bir ülkedir. Aynı şekilde Afganistan tarihinde kurulmuş olan farklı siyasi yönetim sistemlerinin hiçbiri günümüze kadar kurumsallaşmamış, genellikle daha kısa ömürlü ve düzenli bir sistemin kurulamadığı görülmüştür. Afganistan'ın en düzenli ve modern yönetim sistemi ise 11 Eylül 2001 olayından sonra, hâlihazırdaki siyasi yönetimidir. El-Kaide örgütüne bağlı kişiler tarafından ABD'ye saldırı gerçekleştirildikten sonra ABD ve müttefikleri El-Kaide ve Taliban örgütlerini etkisiz hale getirmek için 7 Ekim 2001 tarihinde Afganistan'a müdahale etmiştir. ABD ve İngiltere başta olmak üzere Uluslararası Koalisyon Güçlerinin operasyonları neticesinde Taliban rejimi yıkılmıştır. Taliban rejimi yıkıldıktan sonra, yönetim ve hükümet boşluğunu doldurmak için ulusal ve uluslararası destekleyiciler tarafından Afganistan'da yeni bir yönetim ve siyasi yapının inşa edilmesine yönelik kararlı adımlar atılmıştır (Acet ve Doğan, 2017: 64).

13 Kasım 2001 tarihinde, ilk kez somut olarak Afganistan'ın geleceğine yönelik Birleşmiş Milletler merkezli düzenlenmiş olan toplantıda, dönemin BM'nin Afganistan özel temsilcisi Ahzar İbrahimi'nin beş aşamalı planı teyit edilmiştir. Beş aşamalı planın; birincisi tüm Afganistan etnik grupların katılacağı bir konferans düzenlenmesi, ikincisi BM himayesinde geçici bir hükümet kurulması, üçüncüsü Loya Jirga (Geleneksel Olağanüstü Kurultay) toplanması, dördüncüsü Afganistan'a barış gücü gönderilmesi ve sonuncusu ise Afganistan'da seçme seçilme hakkının tanınmasıdır (Tahıry, 2018: 118).

Adı geçen beş aşamalı planın uygulaması için Almanya'nın Bonn kentinde 27 Kasım 2001 tarihinde konferans başlayıp 5 Aralığa kadar devam etmiştir. Başlangıcından sonuç elde edene kadar toplam dokuz gün sürmüş olan Bonn Konferansı, şu anki Afganistan devletinin yönetim yapısını inşa etmiştir. Bonn Konferansın en önemli konuları Afganistan'da geçiş hükümeti kurma, Loya Jirga'ya çağırma ve toplama, Anayasa için hazırlık yapma ve seçimle gelen bir yönetimin alt yapısını oluşturma gibi önemli konuları gündeme alınmıştır (Tahıry, 2018: 119).

Geçiş hükümetinin cumhurbaşkanı olan Hamid Karzai yeni bir Anayasa düzenlemek için ulusal ve uluslararası mercilere dayanarak yetkili akademisyenler ve

üniversite hocalarından oluşan bir Anayasa düzenleme komisyonu kurulmuştur. Yetkili anayasa komisyonun uzun süre çalışmaları ardından 2003 yılında hazırlanmış çeşitli revizyonlar ile 2004 tarihinde yürürlüğe girip resmiyet kazanmıştır. 2004 tarihinde Afganistan'ın geleneksel olağanüstü halk kurultayı, Loya Jirga denilen büyük şurayı başkent Kabil'e toplayıp 1500 kişilik üyesiyle, düzenlenmiş olan yeni Afganistan Anayasasını 8 Ocak 2004 tarihinde onaylamış ve 16 Ocak 2004 tarihinde onaylanmış olan yeni Afganistan Anayasası yürürlüğe girmiştir (Acet ve Doğan, 2017: 65).

Afganistan, 2004 Anayasası, 12 bölüm ve 162 maddeden oluşmaktadır. 2004 anayasası, 21 madde içeren birinci bölümü Afganistan İslam Cumhuriyetinin devletine ve 10 madde içeren dördüncü bölümü Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin hükümetine ait maddelerdir. Yeni anayasanın birinci maddesine göre Afganistan, özgür, tek parça, bölünmez ve İslam cumhuriyeti bir devlet olarak belirtilmiştir (Afganistan Anayasası, 2004: 3).

Afganistan, yönetim şekli ve siyasi sistemi, Afganistan 2004 anayasasına göre tam merkezli bir başkanlık sistemidir. Cumhurbaşkan doğrudan halk tarafından seçilir ve her cumhurbaşkanı adayı da iki cumhurbaşkan yardımcısı bulunur, Afganistan milli meclisi senato ve millet meclisi olmak üzere aynı şekilde iki meclisli bir yargıya sahip başkanlık sistemiyle yönetildiği bir şekle dönüştürülmüştür. Afganistan cumhurbaşkanı hem devlet ve hem de hükümet başkanıdır. Afganistan 2004 Anayasası, oldukça yetkileri geniş olan bir cumhurbaşkanlığı makamı oluşturmuş ve merkezi hükümetin otoritesini arttırmıştır. Afganistan'daki parçalanmış siyasi sistem, ülkedeki düzeni en üst seviyeye çıkarılması gerekliliğini ortaya çıkarmış ve hazırlanan bu anayasa Afganistan'da çatışma eğilimini ve zor gücü kullanma yolları ile otoriteyi ele geçirme riskini minimum seviyeye getirmeyi hedeflemiştir (Acet ve Doğan, 2017: 65).

Afganistan siyasi yapısı başkanlık sistemi; yürütme organı da devlet başkanı ve bakanlardan oluşan bir yapılanmadır. Cumhurbaşkanı hem devlet hem de hükümet başkanıdır. Afganistan cumhurbaşkanı, doğrudan halk tarafından seçim yoluyla 5 yıllığına seçilir. Afganistan'da bir kişi en fazla iki kez ard arda cumhurbaşkanı olarak seçilebilir. Afganistan cumhurbaşkanı aynı zamanda bakanlar kuruluna başkanlık eder. Afganistan cumhurbaşkanın görev ve yetkileri, Afganistan yeni anayasasındaki 11 madde içeren üçüncü bölümde yer almaktadır (Afganistan Anayasası, 2004: 26).

Afganistan'da yasama organı, senato ve millet meclisi olmak üzere iki kanatlı meclisten oluşmaktadır. Afganistan büyük millet meclisi ya da milli şura, 2004 anayasasının 83. maddesine göre üst meclisi olan millet meclisi (Vulus-i Cirga) üyeleri, her vilayetin nüfus oranına göre toplam üye sayısı en fazla 250 milletvekilini geçmeyecek şekildedir. Milletvekilleri seçildikten sonra ilk oturumda kendi arasından bir milletvekili oyçokluğuyla meclis başkanı olarak seçilir. Millet meclisinin üyeleri 5 yıllığına doğrudan halk tarafından seçilmektedir. Yasama organın bir diğer kanadı ise senato (Mişrano Cirga) denilen alt meclisidir. Senato 102 sandalyeden oluşup üçte biri il meclisi üyeleri arasından, üçte biri ilçe meclisi üyeleri arasından ve diğer üçte biri cumhurbaşkanı tarafından seçilmektedir. Anayasaya göre Afganistan parlamentosu ya da Şura-yı Milli (Ulusal/Milli Meclis) milletin iradesinin heyeti ve temsili olarak en üst ve en yetkili organıdır (Afganistan Anayasası, 2004: 41-45).

Afganistan İslam Cumhuriyetinin yargı erki, anayasanın 116. maddesine göre "Yargı Organı; Afganistan İslam Cumhuriyeti devletinin bağımsız organıdır". Yargı organı, bir yüksek mahkeme (Supreme Court) "Stre Mahkeme" , Vilayet mahkemeler (Courts of appeal) "Mahakim-i İstinaf" ve ilçe mahkemeler (Primary Courts)"Mahakim-i İptidai-ye" olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Temyiz mahkeme Afganistan İslam Cumhuriyeti devletinin en yüksek ve yüce mahkemesidir. Anayasanın 117. maddesine göre yüksek mahkeme 9 üyeden oluşup üyeler milli meclisin onayıyla cumhurbaşkanı tarafından atanır. Yüksek mahkemenin üyelerinden 3 hâkim dört yıl, 3 hâkim yedi yıl ve diğer 3 hâkim on yıl sürelerle belirlenip görevlendirilir. Yüksek mahkemenin üyeleri dâhil olmak üzere tüm hâkimlerin görev ve yetkileri kanun ile belirlenmiştir (Dakik, 2013: 17-18).

3.3. Ekonomik Yapısı

Afganistan İslam Cumhuriyeti, cumhuriyet tarihinin ilk 7 yılı hariç günümüze kadar kurumsallaşmış bir yönetime sahip olmamıştır. Afganistan'da cumhuriyetin kurucusu Serdar Mohammad Davut Han yönetiminden sonra ülkede istikrarlı bir yönetim ve düzenli bir ekonomik yapıya dayalı bir düzen yürütülmemiştir. S. M. Davut Han kanlı bir darbeyle öldürüldükten sonra ülkede üç kez pey der pey askeri darbe yaşanmıştır. Yeni yönetimin gelmesiyle 10 yılı aşkın Afganistan-Sovyetler Birliği savaşı, 90'lı yıllarda önce iç savaş ardından Taliban rejimi yönetimi gibi gerginlikler ve çatışmalar yüzünden yaşanan problemler ülkede herhangi bir ekonomi ve alt yapı fırsatı bırakmamıştır. Afganistan'ın ekonomi yapısı ve yatırım faaliyetleri Ekim 2001 tarihinde Taliban rejimi yıkıldıktan sonra ABD, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve diğer uluslararası kamu kuruluşların desteğiyle şekillenmeye başlamıştır.

Bir ülkenin ekonomik kalkınması için üretim yapısının yüksek katma değerli mahsuller üretecek şekilde dönüştürülmesi ve meydana gelen mahsulün ilgili toplumu oluşturan gelir grupları arasında eşit aralıklı bir şekilde paylaştırılarak yaşam standartlarının yükseltilmesi gerekmektedir. Afganistan'da üretilecek ürün ve üretim sektörü neredeyse en düşük seviyede seyretmektedir. Afganistan milli ekonomisi, daha çok tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Hâlbuki bir ülkenin refahı ve ekonomik kalkınmasında esas hedef, üretim ve istihdam yapısını, tarım yerine endüstri ve hizmet sektörleri için kullanmak ve bu yönde destekler sağlayıp halkı teşvik etmektir (Obayd, 2017: 132).

Afganistan'ın ekonomik yapısı iki boyuttan oluşmaktadır; birincisi dış yardım, ikincisi yerel ve ulusal gelir kaynaklarıdır. Afganistan'da sanayi ve üretim sektörleri yeteri kadar aktif olmadığı için milli ve yerli geliri %80 üzerinde tarım ve hayvancılık, %10 sanayi ve geri kalan %10 bölümü hizmet sektöründen oluşmaktadır. Afganistan'da tarım ve hayvancılık kültürü son derece ilkel şartlar altında faaliyet göstermektedir. Çiftçilerin büyük bir kısmı, çiftçiliğini kazanç, satış ve kâr amaçlı değil sadece kendi ve ailevi ihtiyaçlarını karşılamak için çiftçilik yapmaktadır. Bunlara ilaveten Afganistan, uluslararası sular ve açık denizlerden uzak kaldığı için iklim koşulları tarım ve hayvancılığa elverişli değildir. Afganistan halkı tarımda en çok buğday, arpa, pirinç ve diğer tahıl mahsulleri ekmektedir. Hayvancılıkta ise en çok küçükbaş (koyun ve keçi) ve büyük baş hayvanlar yetiştirip et ve derisini yurt dışına ihraç etmektedir. Afganistan ekonomisinde yüzde onluk pay alan, sanayi ve endüstri sektörü, en çok tekstil, mobilya, sabun, yerli deri ayakkabı, gübre, el yapımı halı çeşitleri, yağ ürünleri, çimento ve bakır işletmelerine dayanmaktadır (Amiri, 2004: 34).

Afganistan ekonomisinin en önemli boyutunu dış ülkelerin yatırımı, ABD ve diğer uluslararası kuruluşların yardım fonları oluşturmaktadır. Bu fonlardan en çok Afganistan silahlı kuvvetleri, yükseköğrenim kurulu ve milli eğitim bakanlığı başta olmak üzere idari personeller yararlanmaktadır. Afganistan, 2001 yılından günümüze kadar onlarca yardıma rağmen temel bir ekonomik yapıya sahip olamamıştır. Afganistan'ın tüm idari ve askeri teşkilatları, kuruluşundan günümüze kadar ABD ve uluslararası yardım programlarına bağımlı kalmıştır (Obayd, 2017: 133).

Afganistan ekonomisi, 2001'den günümüze kadar her ne kadar bölgesel ve uluslararası ülkelerin desteğiyle birlikte ülke ekonomisi üzerinde yatırım yapmış olsalar dahi, yine de dünya standartlarına göre gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerin listesinden çıkmamış bir ülkedir. Taliban rejiminden sonra, ABD ve müttefiklerinin müdahalesiyle birlikte ülkede terör ve çatışma sorunları bitmemiş, özellikle 2014 yılında NATO, ISAF ve diğer uluslararası itilaf güçlerinin Afganistan'daki misyonu bittikten sonra ülkede terör, mafyacılık, kargaşa ve tefecilik eylemleri gün geçtikçe daha da artış göstermiştir. İnsani iş gücü ve sermaye göçü yüzünden son 20 yıla aşkın Afganistan'ın GSMH'ı büyük düşüş göstermiştir. Afganistan ekonomi ve kalkınma açısından uluslararası refah standartlarına göre fakir ülkeler arasında yer almakta olup Afgan halkının %80'inin üzerindeki önemli bir kısmının günlük geliri 1 ABD doların altındadır (TC. Ticaret Bakanlığı, 14.12.2018, www.ticaret.gov.tr).

Afganistan'da güvenlik zafiyeti ve çatışmalar yüzünden sermaye kaçışı, beyin göçü, insan gücü kaybı, özellikle genç ve dinamik nüfusunun kaçışı yaşanmaktadır. Sermaye sahipleri Afganistan'da yatırım yapamamaktadır. Devlet, projeleri dilediği gibi yürümemektedir. Dünya standartlarına göre Afganistan'ın güncel ekonomik durumu ve gelişimi ülke bazında 2019 yılındaki GSYH (Gross Domestic Product/GDP) dünya ülkelerin listesinde 108. sırada yer almasıyla beraber kişi başına gelir miktarı sadece 603 ABD dolarıdır (GDP, 25.08.2019, www.worldpopulationreview.com)

3.4. Kültürel Yapısı

Kültür, aslında bir toplumun kimliğini ve varlığını belirleyen esas unsurdur. Kültürün temelini ve ona millilik sıfatını veren ise toplum ya da halk kültürüdür. Kültür, tarihsel ve toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan her türlü değerlerle, bunları kullanmada, geleceğe aktarma ve toplumsal yaşam ölçüsünü gösteren araçların tümüdür. Afganistan çok eski bir medeniyete ve zengin bir kültüre ev sahipliği yapan bir ülkedir. Afganistan 2004 anayasasının dördüncü maddesinde belirtildiği gibi Afganistan milleti 14 ve üzeri farklı etnik kökenlerden oluşan bir ülkedir. Her etnik köken ve her boy kendisine özgün gelenekleri ve geçmişten getirdiği has kültürleri bünyesinde barındırmaktadır. Afganistan halkı genellikle ataerkil, geçmişe dönük ve muhafazakâr bir toplumdur. Afganistan'da yaşayan tüm etnik kökenlerin aile bağı çok güçlüdür. Özellikle ailenin reisi denilen babaların sözü en son ve en yüksek sözdür. Afganistan halkı, % 70 ve üzeri kırsal alanlarda yaşadığı için ülkenin genelinde yaşam kültürü daha ilkel ve birbirine benzer bir şekildedir. Afganistan'ın genelinde özellikle kırsal alanlarda evler aşırı derecede kalabalıktır. Bir evde ikiden fazla aile yaşamaktadır. Evleri çok büyük ve geniştir. Aile bağları, sevgisi ve saygısı oldukça güçlü ve kuvvetlidir. Afganistan'da misafirlere çok özen ve saygı gösterilmektedir. Dünyada benzeri olmayan bir şekilde Afganistan milleti misafirperver bir millettir. İstisnasız bir şekilde Afganistan toplumunun tamamında her evin bir misafirhanesi vardır ve bu misafirhanelere "Mihman hane" denilmektedir. Evlerini daha inşa etmeden evvel Mihman hane'nin yerini ayırmaktadırlar.

Afganistan toplumu yıllardan beri bunca savaşlara, sömürgelere ve ağır şartlar altında yaşamalarına rağmen geçmişten gelen kültürünü yaşatmış ve hala yaşatmaktadır. Afganistan toplumu, her türlü yaşam şartları ve zorlukları yanında yine de şiir, edebiyat ve sanat faaliyetlerinden uzak kalmayıp özellikle edebiyata yönelik çaba göstermeye devam etmektedir (Şahin, 2016: 1150).

Afganistan kültürünün şiir ve edebiyat dünyasından en önemli örnekleri ise Mevlâna Belhi (Rumi), Hoca Abdullah Ansari, şehit Allame İsmail Belhi ve Nasir Khisro Belhi gibi şairlerin şiirleri ve eserleridir. Aynı şekilde tarihi eser ve sanat örnekleri Balh, Gazne, Herat ve Bamyan gibi tarih ve sanat dolu iller ve şehirlerdir. Afganistan toplumu son kırk yıldır çatışma ve güçlüklerle mücadele etmesine rağmen eğlence, zaman geçirme ve milli sporlarını yaşatmış bir toplumdur. Afganistan diğer doğu ülkeler gibi spor alanında, futbol, basketbol ve voleybol gibi sporlar üzerinde yatırım yapmamış bir ülkedir. Afganistan toplumu, spor alanında geçmişten gelen ve geleneksel hale gelmiş kendi sporuna daha fazla önem vermektedir. Afganistan'ın milli ve geleneksel sporu ise Afganistan'a özel "Buzkashi" sporudur. Buzkashi sporu, atla yapılan yarışmalara verilen isimdir. Buzkashi sırasında sporcular yarışırken, yarışmayı seyreden toplum yarış üzerinde iddialar gerçekleştirmekte ve bundan zevk almaktadırlar.

Afganistan kültürüne has bir diğer gelenek ise; Nevroz kutlamaları, dini törenleri ve bayramlarıdır. Bunların arasından daha özenle kutlanan ilkbahar şenliği ve Nevroz kutlamasıdır. Afganistan toplumu, Hicr-i Şams-i takvimin birinci ayının ilk günü (Miladi takvimin her 21 Mart ayına denk) Nevruz bayramını kutlamaktadır. 21 Mart'ı Afganistanlılar yeni yılın ilk günü olarak kabul etmektedir. Nevroz günü büyük bir coşkuyla tören düzenlenmekte ve Afganistan'da o özel güne "Cende Bala" bayrak yükseltme veya "Caşn-i Gül-i Surh" Kırmızı Gül Festivali de denilmektedir. Bu festivaller Afganistan'ın kuzeyindeki Mezar-i Şerif şehrinde bulunan Hz. Ali'nin

türbesinde gerçekleştirilmektedir. Kırmızı Gül Festivali veya Cende Bala töreninde yurt içinden ve yurtdışından ziyaretçiler ve misafirler katılmaktadır (Şahin, 2016: 1154).

3.5. Demografik Yapısı

Afganistan nüfus açısından oldukça farklı etnik kökenlerden oluşan bir ülkedir. Afganistan'daki etnik köken hakkında farklı kaynaklarda farklı rakamlar ve sayılar bulunmaktadır. Çınarlı 'ya göre Afganistan nüfusu 18 farklı etnik gruptan oluşmaktadır bu etnik grupların en fazla nüfusa sahip olanları sırasıyla Peştunlar, Tacikler, Hazaralar ve Özbeklerdir (Çınarlı, 2012: 74). Afganistan İslam Cumhuriyeti Anayasasının dördüncü maddesinde, Afganistan'daki etnik kökenler arasında 14 etnik isim belirtilmiştir. Bu etnik kökenler nüfus çoğunluğuna göre en fazla nüfusa sahip etnikten başlayıp aza doğru sıralanmıştır. Anayasa sıralamasında Peştunlar, Tacikler, Hazaralar, Özbekler, Türkmen, Beluç, Peşşe-yi, Nuristan-i, Aymak, Arap, Kırgız, Kızılbaş, Go-car en son Barahavilere kadar isimler sıralanmış ve diğer akvamlar cümlesi kullanılarak madde sonlandırılmıştır (Afganistan Anayasası, 2004: 3-4).

Her etnik kökenin kendine has özel bir dilleri olmakla birlikte bunlardan sadece Tacikler ve Hazaralar'ın dilleri cüzi bir farkla çok yakındır. Taciklerin dili Farsça (derice), Hazaralar'ın asıl ve yerli dili Türkçe sözcükler ile Farsça (derice) kelimelerinden oluşmaktadır. Afganistan'ın iki resmi dili bulunmaktadır. Bunlar Afganistan Farsçası (Derice) ve Peştuca dilleridir (Afganistan Anayasası, 2004: 8).

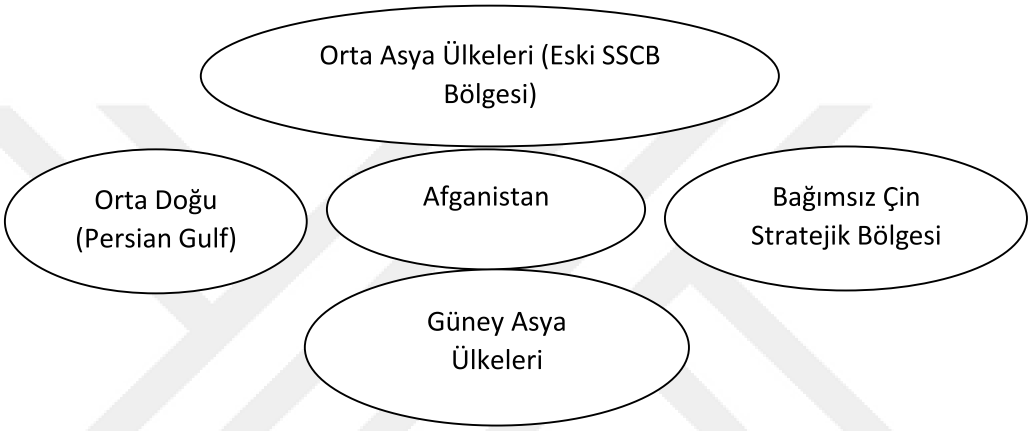
Afganistan nüfus oranı ne kadar olduğuna dair net bir rakamı telaffuz etmek oldukça güçtür. Çünkü Afganistan'da son 40 yıl içerisinde şeffaf ve düzgün bir şekilde nüfus sayımı yapılamamıştır. Afganistan nüfusu, Afganistan Milli Sayım ve Bilgi İdaresi (National Statistics and Information Authority) Şubat 2019 tarihinde yayınlanmış olan resmi rakamlara göre 31.575.018 vatandaş olarak tahmin edilmiştir. Bu bilgilere göre Afganistan nüfusunun yüzde 23,7 kentlerde, yüzde 71,5 kırsal alanlarda ve geri kalan yüzde 4,8'lik kısmını da göçebeler yani Afganistan halkının tabiriyle "Köçi-ha" oluşturmaktadır. Afganistan nüfusu kadın erkek yüzdesini ve karşılaştırmasını değerlendirecek olursak, erkekler %51 ve kadınlar %49 olarak tahmin edilmektedir. Afganistan nüfus açısından oldukça genç topluma sahip bir ülkedir. Afganistan nüfusu yaş aralıklarına göre; 0-14 yaş gurubu toplumun %47,52'sini, 15-64 yaş grubu toplumun %49,91 ve toplumun geri kalanını ise 65 yaş üzerindekiler oluşturmaktadır. NSIA 2019 verilerine göre Afganistan nüfusunun büyüme oranı ise %2,14 olarak belirtilmektedir (NSIA, 2019: 3-4).

Afganistan Milli Sayım ve Bilgi Kurumu tarafından yukarıda açıklanmış olan nüfus istatistikleri tahmini bir istatistiktir. Çatışma bölgelerinde bulunanlar ve nüfus cüzdanı taşımayanların büyük bir kısmı kayıt altına alınmamıştır. Afganistan nüfusuna ilişkin bir diğer kaynak ise dünya nüfusunun istatistiksel listesidir. Dünya nüfusunun 2019 resmi listesine göre Afganistan 38.041.745 nüfusu ile dünya listesinde 37. sırada yer almaktadır (World Population, 25.08.2019, www.worldometers.info). Bu sayıya benzer şekilde Afganistan içişleri bakanlığı nüfus ve vatandaşlık genel müdürlüğünün açıklamasına göre, yurt dışına göç etmiş ve sığınma talebinde bulunmuş olan Afganistan vatandaşları hariç; 2019 yılındaki raporlara göre, Afganistan'ın toplam nüfusu 35 milyonu geçmemektedir.

3.6. Afganistan'ın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi

Coğrafi konumu açısından, Afganistan, Güneybatı Asya bölgesinde yer alan bir ülkedir. Bu coğrafi konumu, doğal olarak Afganistan'a bir stratejik ve jeopolitik önem kazandırmıştır. Jeopolitik ve stratejik değerlendirmeler her zaman bir ülkenin coğrafyasına bağlıdır. Jeopolitik ve jeostratejik kavramlarının temelini oluşturan bilimsel yaklaşımlar siyasal coğrafyanın alt dallarından biridir (Sevgi, 1998: 214). Afganistan'ın siyasi coğrafyasına bakıldığında 20. yüzyılın başından itibaren stratejik konumu bölgesel ve uluslararası arenada daha da değer kazanmıştır. Afganistan hem

büyük güçlere hem de dünya enerji rezervlerine sahip olan ülkelere komşu ülke unvanını taşımaktadır. Tarihe bakıldığında Afganistan, dünyanın ekonomi ve ticari yolu olarak da bilinen ipek yolu güzergâhı, aynı şekilde batı ve doğu bölgelerinin kesişim noktası ve kavşağı olarak tanınmıştır. Son bir asırda özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra, Soğuk Savaş yılları boyunca NATO ve Varşova blokları arasında çıkan çekişmelerde Afganistan'ın jeopolitik ve jeostratejik önemi hem Batı bloğu ve hem de Doğu bloğu için odak noktası olmuştur. Soğuk Savaş döneminde SSCB tehditlerine karşı Afganistan ABD için büyük bir jeostratejik nokta haline gelmiştir. ABD için Afganistan her daim stratejik bölge olup hala aynı önemi taşımaktadır. Henry Kissinger'e göre Batı'nın güvenlik sorunu her daim Polonya, Afganistan ve Vladivostok üçgenin içinde yer alan bölgeyi nasıl yönettiğine bağlıdır. Bu sorun yüzlerce yıl yaşanan bir sorundur (Peshgahifard ve Rahimi, 2009: 107).

Şekil 3.6. Orta Asya, Güney Asya, Çin ve Ortadoğu Bölgelerin Kesişim Noktasında Yer Alan Afganistan (Peshgahifard ve Rahimi, 2009: 100).

Soğuk Savaş süresince özellikle 1979 yılında SSCB askerlerinin Afganistan'a girme sebeplerinden en önemlisi, ülkeyi siyasi ve askeri açıdan kontrol altına alıp; Rusya'yı dünya petrolünün ve enerjinin geçiş güzergâhı olan Hürmüz Boğazı'na yaklaştırmayı planlanması olmştur (Roskın, Berry, 2014: 123). Soğuk Savaş döneminde Afganistan SSCB için ne kadar önemli ise ABD için de o kadar stratejik bir konum haline gelmiştir.

Doğulu akademisyenlere göre Asya'nın kalbi olan Afganistan, sırınları dört taraftan; Orta Asya ülkeleri, Doğu Asya, Bağımsız Çin Jeopolitiği, Güney Asya ülkeleri, Hindistan yarımadası ve İran ile müşterek sınır hudutları sahiptir. Bu yüzden Afganistan, yenidünya düzeni stratejisi çerçevesinde ABD için oldukça önemli bir ülkedir. Asırlardır Afganistan, jeopolitik ve jeostratejik önemini kaybetmemiş, gelecekte de bu önemi taşıyabilecek kadar politik ve coğrafi potansiyele sahip bir ülkedir. Fakat Afganistan kendi güvenliği ve istikrarı için hiçbir zaman bu konumu değerlendirememiştir (Ehsas, 2019: 5). Afganistan Soğuk Savaş öncesi SSCB için ve Soğuk Savaş süresince ABD için büyük stratejik önem taşırken, SSCB dağıldıktan sonra çok kısa süreliğine de olsa, 11 Eylül 2001 krizine kadar, ABD için ehemmiyeti azalmıştır. 11 Eylül olayından sonra Afganistan'ın jeopolitik konumu yeniden dünya gündeminde yer almıştır. Afganistan'ın jeostratejik konumu uluslararası sistem çerçevesinde hem ABD için hem de bölgesel ülkeler için yıllarca ve belki asırlarca oldukça önemlidir. Çünkü Afganistan stratejik konumu bölgesel dengeler için Hindistan yarımadası (Hindistan, Pakistan, Keşmir), Orta Asya bağımsız devletleri, Orta Doğu ülkeleri (İran ve Hürmüz Boğazı aracıyla) ve bağımsız stratejik Çin gibi ülkeler arasında olduğu için her daim ehemmiyetini korumuştur (Peshgahifard ve Rahimi, 2009: 107–108).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sanayi ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte artık ülkelerin stratejik öneminde sadece askeri ve politika değil, ekonomik ve beşerî unsurların da önemli olduğu anlaşılmıştır (Hakkı, 2004: 57). Afganistan'ın jeostratejik önemi bölge ülkeler için ekonomik ve beşerî açıdan komşu ülkelere de avantajlar sağlamaktadır. Hindistan ve Pakistan ticari ürünleri Afganistan üzerinden Tacikistan, Özbekistan ve diğer Orta Asya ülkelerin piyasasına gitmekte; Orta Asya'nın yeraltı zenginliği ve enerjisi ise Afganistan üzerinden Güney Asya ülkeler Hindistan, Pakistan gibi ülkelere ve Pakistan üzerinden açık denizlere geçiş imkânı sağlamaktadır. Bunun örneklerinden bir tanesi 2015 yılında Türkmenistan, Afganistan, Pakistan ve Hindistan ülkelerinin cumhurbaşkanları arasında yapılan TAPI doğalgaz boru hattı sözleşmesidir. Bu proje Türkmenistan doğalgazını Afganistan üzerinden Pakistan ve Hindistan ülkelerine taşıyan bir enerji projesidir. Bu projenin açılışı, 23 Şubat 2018 tarihinde Afganistan'ın Herat kentinde imza tarafları olan cumhurbaşkanları tarafından büyük bir törenle yapılmıştır. TAPI Projesinin 2020 yılında resmen hizmete gireceği belirtilmektedir (BBC Persian, 27.08.2019, www.bbc.com).

Önemli projelerden bir diğeri ise doksanlı yıllarda ABD, Pakistan ve Türkmenistan ortaklığında gündeme getirilen projedir. Bu proje, Afganistan'da Taliban rejimi iktidar başında iken bir ABD dev şirketi UNOCAL Corporation (Union Oil of California Corppration) adı altında 1994 yıllarından sonra Afganistan üzerinden Türkmenistan doğalgazını Pakistan'ın Gwadar deniz limanına ulaştırmak ve oradan ABD ve diğer Batılı ülkelere dağıtılmasını sağlamayı hedefleyen bir proje olmuştur (Coll, 2005: 114).

UNOCAL şirketi dönemin Cumhurbaşkanı Bill Clinton hükümetinin desteğiyle bölgede görevlendirilmiştir. Ayrıca UNOCAL boru hattı projesinin yöneticileri ise Taliban rejimi arasında yakın ilişkilerin var olduğunu iddia eden çok sayıda makale ve yayın da bulunmaktadır. Bu husustaki makalelerden bir tanesi Şebeke-i İtilarasan-i Afganistan (Afganistan Bilgilendirme Şebekesi) adı altında bir gazete 24 Şubat 2018 tarihinde "Payplaynha-yi Khonin; Az Unocal ta TAPI" (Kanlı boru hatları; UNOCAL'dan TAPI'ya kadar) başlığı altında yayınlanmış eserdir. Makalede şunlar ifade edilmektedir; "barışa, güvenliğe ve iş imkânlara hasret kalmış Afganistan milleti yine de büyük projelere devletin yanında durup destek vermektedir. Biz umut ediyoruz ki TAPI projesi UNOCAL projesi gibi boru hatlarında doğalgaz yerine sivil insanların kanından ve canından, kanlı ve hunharca doğalgaz boru hattı taşımasınlar. UNOCAL kendi projesini hayata geçirmek için 1994 yılında Afganistan'da vahşi bir terörist grup olarak adlandırılan Taliban diye bir örgüt kurulmuştur. Taliban doğrudan ABD ve Bill Clinton hükümeti tarafından finanse edilmiş ve edilmektedir. Taliban rejimi UNOCAL projesinin hayata geçirilmesi için Afganistan'ın Mezar-i Şerif, Herat ve diğer illerinde soykırımlar yapmıştır. Yüz binlerce insanı katledip ve milyonlarcasını zorunlu göçe maruz bırakmıştır. Taliban rejimi, doğrudan bu projenin güvenliğinden sorumludur. TAPI Projesi Orta Asya doğalgazını sağlıklı bir şekilde Türkmenistan'dan Afganistan'a ve Afganistan üzerinden Hindistan ve açık denizlere ulaştırılmaktır" (Amirzade, 27.08.2019, www.afghanpaper.com). İşin ilginç tarafı Taliban rejimi UNOCAL projesinin ortağıyken 2018 yılında TAPI projesini de 20 yıla aşkın Afganistan devletine ve ABD'ye karşı savaşmasına rağmen bu projeye zarar vermemesini ve hâkimiyeti bulunduğu bölgelerde boru hatlarının korumasını açıklamıştır(BBC Farsi, 27.08.2019, www.bbc.com).

Afganistan, gerek nükleer sahibi ya da güç sahibi ülkelerin ekonomi ve güvenlik çıkarları için gerek bölgesel ve komşu ülkelerin ekonomi ve güvenlik çıkarları için hem bölgesel arenada hem de uluslararası arenada kurban bir ülke haline gelmiştir. Afganistan bulunduğu bölgede çok önemli bir jeostratejik ve coğrafi konuma sahip olduğu için tarihin farklı dönemlerinde, özellikle Avrasya bölgesinde sürdürülmekte olan küresel ve bölgesel güç mücadelelerinde süper güç "Super Power" denilen uluslararası güçler tarafından bir "jeopolitik güzergâh" olarak kullanılmıştır (Haya,2014: 7).

Afganistan kültürü, coğrafi konumu ve yeraltı zenginliği gibi önemli jeostratejik unsurlara sahip olmasına rağmen on yıllardır bu özellikleri değerlendirememiştir. Afganistan'ın jeopolitik ve jeostratejik konumu sürekli Afganistan milletinin aleyhine faaliyet göstermektedir. Bu dezavantajlar her ne kadar dış devletlerin müdahalesinden

kaynaklansa da, dış müdahaleden ziyade ülkenin iç düzensizliği ve iç istikrarsızlığı da bu anarşik ortama müsaade vermektedir.

4. 11 EYLÜL ÖNCESİ AFGANİSTAN'DAKİ İÇ SAVAŞIN NEDENLERİ

ABD, İngiltere ve diğer Batılı ülkeler Afganistan'a müdahale etmeden önce Afganistan; farklı gruplar, farklı fırkalar ve farklı ajanlar tarafından iç savaşın eşiğindeydi. NATO, ISAF ve uluslararası itilaf güçler Afganistan'a girmeden önce, Afganistan dağları ve arazileri bölgesel ve uluslararası istihbarat teşkilatların savaş alanına dönüşmüştür. Özellikle Afganistan-SSCB savaşı, iç savaş ve Taliban rejimi ile yapılan savaşlar nedeniyle Afganistan kesintisiz bir şekilde, yaklaşık 20 yıl boyunca savaş ve çatışma içinde kalmıştır. Afganistan, süper güç ülkelerinin vekâlet savaşlarından daha ziyade bölge ülkelerin istihbarat birimleri desteğiyle gerçekleştirilen çatışmalara maruz kalmıştır. Afganistan'daki savaş ve çatışma, 11 Eylül olayından önce, 1979 yılında SSCB güçlerinin Afganistan'a fiziki müdahalesiyle birlikte başlayıp Ekim 2001 tarihine kadar devam etmiştir. Afganistan-SSCB savaşından sonra, 1989-2001 yılları arasındaki kanlı çatışmaların iki nedeni vardır: bunların ilki dış nedenler, ikincisi ise iç nedenler olarak kaydedilmiştir.

4.1. Savaşın Dış Nedenleri

Afganistan'da yaşanmış olan savaşların en önemli nedenlerinden biri dış nedenler başlığı altında toplayabileceğimiz nedenlerdir. Afganistan, kuruluşundan günümüze kadar sürekli dış güçlerin sömürgesine ve müdahalesine maruz kalan bir ülke olmuştur. Aynı şekilde soğuk savaş döneminde Afganistan, uluslararası süper güç ve müttefikleri olan bölge ülkelerinin askeri ve istihbarat teşkilatlarının dolaylı çatışma ortamı olmuştur. Afganistan'daki istikrarsızlığa yol açan en önemli nedenlerden biri, 1978 yılında, başta SSCB ve ABD olmak üzere diğer bölge ülkelerinin müdahaleleriyle Afganistan'da cumhuriyetin kurucusu olan Serdar Mohammad Davut Han'ın öldürülmesi olmuştur.

4.1.1. SSCB Müdahalesi ve Dış İstihbarat Savaşı

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahale etme isteği çok eskilere dayanmaktadır. Sovyetler Birliği, Büyük Rus İmparatorluğu döneminden itibaren Afganistan topraklarında etkin olmak isteyen bir ülkedir. O dönemlerde Büyük Britanya'nın, Hindistan yarımadasına yerleşip bölgeyi sömürge altına alması Büyük Rus İmparatorluğu'nun da güney topraklarına yayılmak için Kafkasya ve Türkistan bölgesine kadar ilerlemesine neden olmuştur. Dolayısıyla bölgede etkin olmak ve bu etkinliğini artırmak isteyen her iki güç, bölgede Afganistan ve İran topraklarına komşu olmuştur. Fransa İmparatoru olan Napolyon'a karşı ortak hareket ederek bir müttefiklik içinde bulunan Büyük Britanya ve Rus İmparatorluğu, Afganistan ve İran ülkeleri konusunda ciddi bir şekilde birbirine karşı rakip olarak karşı karşıya kalmışlardır (Afsharyazdi, 2001: 109).

İngilizler ve Ruslar, Afganistan ve İran ülkeleri kendi hâkimiyetleri altında tutmak için kendi aralarında uzun bir rekabet içerisinde olduktan sonra İngilizler Afganistan'ı ve Ruslar ise İran'ı işgal etmiştir. Rusların hayali Büyük Petro'nun vasiyeti olan "sıcak denizlere inmek" politikasının bir yolunu bulmak olmuştur. Bu sebeple Ruslar, İran'dan ziyade Afganistan'a daha çok önem vermişlerdir. Rusların amacı doğrudan Afganlar ve İngilizler ile savaşa girmek değildi, bu sebeple Ruslar, bölgedeki etkinliklerini artırmak için, Afganistan'ın Herat ili İran ülkesine ait olduğu propagandasına başlatıp İranlıların bu ili ele geçirmesi için savaşa teşvik ederek dolaylı bir şekilde Afganistan ve İngilizlere karşı savaş açmış olmuştur. Rusların "Böl ve Yönet" politikasına dayandırılan bu yöntem ile Ruslar, her iki ülkeyi ele geçirerek asıl amaçları olan sıcak denizlere ulaşmayı hedeflemişlerdir (Afsharyazdi, 2001:115-116).

Afganistan 1919 yılında, İngiltere'den bağımsızlığını aldıktan sonra yarım asrı aşan uzun bir süre için emirlik ve krallık yönetimiyle yönetilmeye başlamıştır (Panjshery,1999: 93). O dönemde SSCB, İngiltere ve ABD gibi büyük güçlerin öncelikle Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkmış olması ve kendilerini toparlamaya çalışmaları nedeniyle, daha sonra aynı şekilde İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve savaş süresince

gerçekleşen sıcak olaylar nedeniyle Afganistan bir süreliğine dış müdahalelerden uzak kalmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyük güçler ekonomik boşlukları doldurmak için yeni piyasalar, yeni siyasi ve askeri ortaklıkların peşine düşmüştür. Bu dönem sırasında Afganistan krallık yönetimi, beyaz bir darbeye mahkûm kalmıştır. Dönemin Afganistan kralı Mohammad Zahir Şah İngiltere ziyaretine çıkarken, Başbakan Serdar Mohammad Dawood Han tarafından 1973 tarihinde yapılan kansız darbe ile 40 yıllık Mohammad Zahir Şah krallığına son noktayı koymayı başarmıştır. Serdar Mohammad Dawood Han devlet yönetimini krallıktan cumhuriyete dönüştürüp kendisini ülkenin cumhurbaşkanı olarak ilan etmiştir. Serdar Mohammad Dawood Han'ın Afganistan'ın başına gelmesi, Afganistan'a yönelik SSCB'nin müdahalesi ve işgaline giden sürecin ana faktörü olarak nitelendirilen bir durum olarak karşımıza çıkmıştır (Ataie, 2015: 26).

Dawood Han, ülkenin iç politikasında daha ırkçı ve dar görüşlü bir tutum benimserken, dış politikasında oldukça reformcu, modern ve ileri görüşlü bir politika izlemiştir. Ayrıca ülkenin ekonomik ve askeri alanlarda gelişebilmesi için de oldukça çaba sarf etmiştir. Dawood Han, Afganistan'ın tarım ve zirai mahsulleri için modern makinelere ihtiyaç duyması, Afganistan'ın sınır hudutlarını komşu ülkelerden, özellikle yeni kurulmuş olan Pakistan'dan, koruması için askeri ve savunma alanlarında gelişmiş teknolojilere ihtiyaç duyması gibi nedenlerle, ABD ve Batılı ülkelerden yardım talebinde bulunmuştur. ABD, kısa süre içerisinde Afganistan'ın askeri ve ekonomik yardım taleplerine olumsuz cevap verip Afganistan cumhurbaşkanının isteklerinin tersine Eylül 1953 yılında Pakistan'a geniş çapta askeri ve ekonomik destekler vaat etmiştir. Dawood Han, Pakistan tarafından şüphe duyarken, ABD'nin Pakistan'a destek vermesi Afganistan güvenliğini daha da tehlike altına götüreceğini açıkça dile getirmiştir (Azimi,1997: 31-33).

Dawood Han, iktidarın başına gelmeden önce Afganistan tarihinde siyasi parti sayısı yok sayılabilecek kadar kaydedilmiştir. Mohammad Dawood Han daha iktidarın ilk günlerindeyken 1963-1973 yıllarında Afganistan Halk Demokrat Partisinin (AHDP) temeli atılmıştır (Panjshery, 1999: 142). Kurulmuş olan AHDP partisi, Afganistan'ı savaş ve kaos alanına çevirmiştir. Adı geçen parti kurulduğu tarihten itibaren 50 yıl geçmesine rağmen Afganistan'daki savaş yangını hala söndürülememiş ve hala Afganistan yabancı güçlerin silah deneme alanına dönüşmüş durumdadır.

Serdar Mohammad Dawood Han Amerika Birleşik Devletleri'nden yardım ve destek alamayınca Batı bloğunun tek rakibi ve Doğu bloğunun lideri konumunda olan Sovyetler Birliğine yönünü çevirmiştir. Sovyetler Birliği, şartsız, koşulsuz bir şekilde güney komşusu olan Afganistan'ın askeri, ekonomik ve politik ihtiyaçlarını karşılamak ve her konuda ortaklık sağlanmasını kendi görevi olarak görmüştür. Sovyetler Birliği, Serdar Mohammad Dawood Han'ın isteğini olumlu değerlendirerek 3,5 milyon dolar borç ve yardım paketini Afganistan'a vermeyi kabul etmiştir. SSCB'nin yardım paketinden ve olumlu tavır göstermesinden Dawood Han oldukça memnun kalmıştır. SSCB'nin bu olumlu davranışı, Dawood Han tarafından Afganistan'ın güvenliği ve muhtemel Pakistan saldırısına karşı ülkesini korumak için Rusların yardımına büyük bir fırsat olarak görmüştür. Afganistan ve Sovyetler arasında askeri alanlar, silah teknolojisi, savaş tekniği ve askeri personel eğitimi gibi önemli konularda ortaklık yapmak için önemli adımlar atılmıştır (Azimi, 1997: 34-35).

Sovyetler Birliği heyet ekipleri, Kruşçev'in liderliğinde, Aralık 1955 tarihinde ilk kez Afganistan devletine resmi bir ziyaret gerçekleşmiştir. Bu ziyaret esnasında Afganistan'ın ekonomik işleri için 100 milyon dolarlık antlaşma sözünü verip en fazla desteğini Afganistan'ın askeri ve savunma alanları üzerinde yapılacağını ilan etmiştir. SSCB, ilk kez 1958 yılında savunma alanında kullanılacak olan silah, tank, zırhlı araç ve diğer teknik makineler gibi araçları Afganistan ordusuna teslim etmiştir (Azimi, 1997: 35).

Afganistan'ın SSCB'ye yönünü çevirmesi, ABD açısından pek hoş karşılanmamıştır. ABD'nin Kabil Büyük Elçisi Angus Ward, 1955 tarihinde Serdar Mohammad Dawood Han ile ikili bir görüşme gerçekleştirerek görüşmede Angus Ward, Serdar Dawood Han'a ciddi uyarılarda bulunmuştur. Angus Ward, cumhurbaşkanı

Dawood Han'ın izlemiş olduğu Sovyet yanlısı politikasından dolayı gelecekte ağır bir bedel ödeyeceğini ima eden ifadelerde bulunmuştur (Andışmand, 2005: 17).

ABD'nin Afganistan'daki özel misyonerleri ve elçileri, büyük bir çaba göstererek Serdar Mohammad Dawood Han'ın SSCB hakkında ki fikirlerini zaman içerisinde değiştirmeyi başarmıştır. S. M. Dawood Han, Haziran 1959 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'ne resmi bir ziyaret gerçekleştirip başkan Dwight Eisenhower tarafından resmi törenle karşılanmıştır. Görüşmeler ve müzakereler ardından başkan Eisenhower S. M. Dawood Han ile birlikte kongrede resmi bir konuşma gerçekleştirerek ABD, Afganistan'a her alanda yardım edeceğini konuşmalar yapmıştır. S. M. Dawood Han'ın ABD'ye yapmış olduğu ziyaretin temel amacı, ABD ve SSCB arasında dengeleyici bir politika sürdürmek istemesi olmuştur (Andishmand, 2005: 17).

Zaman içerisinde, daha önce Dawood Han ile görüşen ABD'nin Kabil'deki Büyük Elçisi Angus Ward'ın söyledikleri gerçek olmuştur. Nisan 1978 tarihinde, Sovyet destekli AHDP genç subayların kanlı darbesiyle, S. M. Dawood Han, kardeşi ve yakın ailesinden 20 kişi feci bir şekilde öldürülmüştür (Andishmand, 2005: 34). S. M. Dawood Han'ın öldürülmesi aslında kendisinin izlediği yanlış politikasının bedeli olmuştur. Çünkü Afganistan'ın, 600 kilometrelik mesafede SSCB gibi büyük bir gücü oynatması neredeyse imkânsızdı bu yüzden kendisi izlemiş olduğu politikanın bedelini ağır ödemiştir. Sadece kendisi ve ailesi de değil tüm Afganistan toplumu bu bedeli ödemiştir.

S. M. Dawood Han'ın öldürülmesinden bir gün sonra 27 Nisan 1978 tarihinde, Sovyet İstihbarat Teşkilatı (KGB) müşavirlerinin danışmanlığıyla dönemin AHDP'nin genel başkanı olan Noor Mohammad Terakki iktidar başına geçmiş ve Afganistan Cumhuriyeti'nin ismi, Afganistan Demokratik Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir. Noor Mohammad Terakki, acımasız komünist lideri J. Stalin politikasını taklit ederek Demokratik Afganistan Cumhuriyeti' ne muhalif olan tüm vatandaşları, sivil, erkek, kadın ve çocuk ayırmadan acımasızca katletmiştir (Danishyar,1992: 55).

N. M. Terakki, hükümetinin üzerinden altı ay geçmeden kendi kabinesi üyeleri arasından Hafizullah Amin denilen şahıs tarafından öldürülmüş ve Hafizullah Amin cumhurbaşkanlık koltuğuna geçmiştir. Hafizullah Amin, KGB'ye vefadar (vefalı) bir tavır içerisinde siyasetini sürdürüp ilk günlerde KGB'nin güvendiği liderlerden biri olmuştur. H. Amin iç siyasetinde sivil devrimcilere ve devlet muhaliflerine karşı N. M. Terakki'den daha acımasız bir şekilde muamele etmiştir. Amin, kendisine muhalif olanlara karşı grup halinde öldürmeler, insanları toplu şekilde canlı canlı iş makineleri ile toprağa gömmeler ve ağır işkenceler yapma gibi muamelelerde bulunmuştur. H. Amin dış politikasında S. M. Dawood Han'ın yönetimine benzer şekilde, gizlice ABD ve Batı ülkelerle müttefik olma peşinde kalkışma yapmıştır. Amin'in izlediği bu politika yüzünden SSCB'nin askeri müdahalesine maruz kalmasına neden olmuştur (Danishyar, 1992: 79-80).

Hafizullah Amin daha iktidarın ilk aylarındayken KGB'nin kara listesinde yer almış, KGB, Afganistan iktidarındaki boşluğu doldurmak için Sovyet komünizm yanlısı olan Babrak Karmal'ın ismini Moskova'ya öneride bulunmuştur. Moskova hükümeti, bu öneriyi hayata geçirmek için Afganistan'a askeri müdahalede bulunup bulunmama konusunda kabine üyeleri ve generaller arasında fikir uyuşmazlığı var olmasına rağmen, Leonid Brejnev ve emekli generallerin kararıyla 24 Aralık 1979 gecesinde kızıl ordunun Paraşütçü komandoları ilk özel timi başkent Kabil'e indirilmiştir. Aynı tarihte, Sovyet komandoları desteğiyle Afgan ordusu Hafizullah Amin ve yakınlarnıı tutuklanıp farklı yöntemlerle idam edilmiştir. Moskova Yönetimi, Hafizullah Amin'in yerine Babrak Karmal'ı Demokratik Afganistan Cumhuriyeti başkanı olarak atamıştır (Andishmand, 2005: 39). Sovyetler Birliği'nin kızıl ordusu Afganistan'a müdahale etmeden önce Afganistan sivilleri, elitleri, akademisyenleri ve din adamları, Noor Mohammad Terakki ve Hafizullah Amin hükümetleri tarafından vahşice katledilmiştir. Afganistan sivil halkı ise Noor Mohammad Terakki hükümetinin ilk haftasında, devlete karşı Kiyam-i Milli (Milli Mücadele) amacı altında ayaklanmaları çoktan düzenlenmiştir.

SSCB paraşütçü komandolarının Kabil'e inmesinden bir gün sonra, takvimler 5 Aralık 1979 ve saat 15:00'ı gösterirken, SSCB'nin 40. kolordusuna ait askeri konvoyu, Afganistan'ın kuzey sınırı Amu Deryasinden geçip Afganistan toprağına ayak basmıştır. SSCB'nin askeri müdahalesinden sonra Afgan militanları, dış ülkelerin yardımıyla kızıl

orduya karşı dağlara çıkıp direnmeye başlamıştır. SSCB askeri müdahalesinden çıkmasına kadar Afgan militanları ile yapmış olduğu savaşı tam olarak 9 yıl 1 ay 19 gün sürdürmüştür (SSCB'nin Kara Günü, 28.08.2019,www.af.sputniknews.com).

Literatür incelendiğinde, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a girme sebebi genel olarak Ruslar kendi jeopolitik konumunu sıcak denizlere inme politikasını bir adım daha ileri taşıyabilmesinden söz etmek mümkündür. Fakat Roskin ve Berry'nin düşüncelerine göre, 1979 sonlarında Kremlin, kızıl orduyu jeopolitik nedenlerden ötürü Afganistan'a girmesini emretmiştir. 1978 tarihindeki bir darbeyle yönetimi devralan Afgan komünist rejimi, ülkedeki muhalif militanlar tarafından ilgili Afgan komünist rejim olası bir devrim tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Afgan militanlar direnişleriyle, Sovyet yanlısı yeni kurulmuş olan Afganistan Demokratik devletini devrim gerçekleştirmiş olsaydı, davalarını sabırsızlıkla bekleyen Sovyetlerdeki Müslüman cumhuriyetlere yayarlardı. Tabii ki öte yandan SSCB'nin diğer amacı; Afganistan, Sovyetler Birliği'nin kontrolünde olması, Rusya'yı dünya enerjisinin geçiş yolu olan ve oldukça önemli ve stratejik bir konumda bulunan Hürmüz Boğazı'na yaklaştırmması planlanmıştır (Roskin ve Berry, 2014: 123-124).

4.1.2. ABD İstihbaratı CIA ve Afgan Militanları

Amerika Birleşik Devletleri'nin Merkezi İstihbarat Ajansı (Central Intelligence Agency/CIA), Afganistan ve Sovyetler Birliği savaşının ilk günlerinde önemli roller oynamıştır. Hatta kızıl orduyu dize getiren Afgan militanları değil, CIA ve diğer ABD ajanları olduğunu iddia edersek, pek de yanlış bir cümle kurmamış oluruz. ABD tarihinde var olan lekelenmiş bir Vietnam Savaşının akıllardan silinmesi kolay olmamıştır. Bir CIA emeklisinin yazmış olduğu eserinde, "Vietnam savaşında 85.000 ABD askerinin öldürüldüğünü ve bu yüzden Sovyetler Birliği'nin ABD'ye hesap vermesi gerektiği ve borcunu kapatması gerektiğini" ifade etmiştir. Ayrıca, "Vietnam savaşı aklıma gelince kahroluyorum ve kendimden utanıyorum" diyerek, "SSCB'nin de böyle bir olayı kesinlikle tatması gerektiğini" de ifade etmiştir (Adkin ve Yousaf, 2001: 89).

Aslında Sovyetler Birliği, Afganistan'a askeri müdahalede bulunma hevesinde değildi. Sovyetler askeri müdahaleden ziyade, diplomatik ve siyasi yollarla Afganistan'da Sovyet yanlısı bir komünist devlet kurmanın peşindeydi. ABD'nin eski Cumhurbaşkanı Jimmy Carter'in ulusal güvenlik baş danışmanı Zbigniew Brzezinski bir makalesinde Afganistan-SSCB savaşında ABD'nin ne kadar rol oynadığından bahsetmiştir. Brzezinski'nin danışmasıyla başkan Jimmy Carter, Afganistan komünizm yanlısı devletin muhalifleri ile gizli bir sözleşmeye 3 Haziran 1979 tarihinde imza atmış, bu sözleşmenin içeriğinde CIA'nın, Afgan militanlara her türlü silah, lojistik ve parasal yardımlarda bulunacağına yer vermiştir. Brzezinski'ye göre, bu politika ile düşmana daha az maliyetle, düşmanın hesap edemeyeceği kadar zarar vermek ve onları tuzağa düşürmek mümkündür. Çünkü Sovyetler Birliği Afganistan'da kurmuş olduğu hükümeti korumak için zaman içinde asker göndermek zorunda kalabilir diye öngörmüştür. Brzezinski teorisinden çok zaman geçmeden 25 Aralık 1979 tarihinde, SSCB'nin kızıl ordusu havadan ve karadan Afganistan sınırlarına giriş yapmıştır. Brzezinski makalesinde "kızıl ordu Afganistan'a girdikten sonra, başkan Jimmy Carter'e mektup yazdım, artık ikinci Vietnam savaşı hayata geçti, bu kez bataklığa düşen ABD değil, Sovyetler Birliğidir. Bu tuzak Sovyetler Birliğinin sonu olacak ve çok ağır bedeller ödeyecektir" ifadelerde bulunmuştur (Sputnik, 30.08.2019, www.af.sputniknews.com).

Afganistan'da ortaya çıkan bu durum, ABD için büyük bir fırsat sağlamış ve SSCB'den Vietnam intikamını almak için CIA, bütün varlığını ve imkânlarını seferber etmiştir. Başkan Carter 0.5 milyon doları, Sovyetlere karşı propaganda yürütmek amacıyla Afgan militanlarına (Mücahitlere) vermiştir. Bu küçük yardım ABD'nin ilk yardım paketi olmuştur (Coll, 2005: 13).

Afganistan'ın başkenti Kabil'de, CIA'nin öncelikli görevi Sovyetler Birliği'nin ordu mensuplarını etkisiz hale getirmek olmuştur. Howard P. Hart,[3] KGB ve kızıl ordu personellerinin öldürülmesi için kişi başına ödül koymuştur. Ödüller Pakistan istihbarat teşkilatı tarafından dağıtılmıştır. Ödüller, göreve göre değişmiştir. Örneğin bir Sovyet özel kuvvetler personelinin öldürülmesi için 10 bin kaldar[4] ve bir normal askerin öldürülmesi için 5 bin kaldar, söz konusu personellerin canlı tutuklanması için ise normal ödülün iki katı verilmiştir. Söz konusu ödüllendirme yöntemi, Vietnam savaşında, ABD askerlerinin öldürülmesi için KGB'nin Kuzey Vietnam'da Viet Cong'lara vermeyi teklif ettiği ödüllerin aynısı planlanıp hayata geçmiştir. Bu muamelenin ucu KGB'nin kendi uyguladığı yöntemlerine dayanıyordu. Siyasi istihbarat ve güvenlik açısından CIA ajanları için bu olay, doğal ve kişisel bir tepki olarak sayılmıştır (Coll, 2005: 17).

Jimmy Carter hükümeti Afganistan militanlara yardım etmek için sadece ABD'nin desteğiyle yetinmemiş, bunun yanında Afganistan direnişçilerinin vekâletinde, Pakistan, Çin, Suudi Arabistan, Mısır ve İngiliz ülkelerinden oluşan, SSCB'ye karşı büyük ve güçlü bir itilaf kurmuştur. Diğer önemli politikası ise çok aşikâr bir şekilde Pakistan müttefikini, SSCB tarafından gelen her türlü askeri ve güvenlik tehlikelere karşı koruyup Afgan militanlar için Pakistan'ı en güvenilir mekân haline getirmek olmuştur. ABD ajanları, Pakistan mevkidaşları ile birlikte, güçlü Doğu bloğunun lideri SSCB'yi uçurumun eşiğine getirmeyi başarmıştır. ABD, Vietnam intikamını almasına rağmen Asya'da Çin gibi önemli bir ekonomik müttefiki kazanmıştır. SSCB ise son yıllarında artık bir çember içinde mahsur kaldığını anlamıştır (Brzezinski, 1992: 33).

CIA ajanları, SSCB kuvvetlerine karşı Afganistan'a sevk edilmeden önce, ABD İkinci Dünya Savaşı'na katılmak için Winston Churchill'in başkan Franklin D. Roosevelt'e verdiği o tarihi mesajı tekrar hatırlatmış "Bizim için gereken araçları hazırlayın, kutsal görevi yerine getirmek boynumuzun borcudur" demiştir. CIA görev emrini Amerikan kabinesinden aldıktan sonra, Pakistan toprağına (Sovyet ordusuna karşı operasyon koordine merkezi) ilk ayak basan ABD yüksek rütbelilerinden William Casey, CIA Başkanı ve Başkan Ronald Reagan'ın ulusal güvenlik baş müşaviri olmuştur. ABD istihbarat başkanı William Casey ve Pakistan'ın istihbarat başkanı (ISI başkanı) General Akhtar Abdur Rahman Khan ile birlikte önemli ve tarihi planları hayata geçirmiştir (Adkin ve Yousaf, 2001:111).

CIA başkanı bu ziyaretinde, Pakistan meslektaşı ile Afganistan'daki Sovyet güçlerine karşı yapılacak olan önemli operasyonların temelini atmıştır. Bu projeyi hayata geçirmek için William Casey, milyonlarca dolar destekte bulunacağını ve tüm maliyetleri karşılayacağından söz etmiştir. ABD, Afgan militanları eğitmek için, Pakistan sınırlarında onlarca askeri eğitim kampları inşa etmiştir. Casey, Afgan militanların silah, lojistik, araç, gıda ve elbise ihtiyaçlarını karşılamak için Pakistan, ABD ve Suudi Arabistan istihbarat teşkilatlarının seferber olmasını emretmiştir. "Ayı tuzağı; Afgan-Sovyet Savaşındaki Perde Arkası Gerçekler"(Afghanistan, The Bear Trap: The Defeat Of a Superpower) eserinde yazılanlara göre William Casey, bütün planlarını üç ana madde altında uygulamak istemiştir. Birincisi, mücahitler aracılığıyla dağlarda ve çöllerde müşterek Sovyet ve Sovyet yanlısı Afgan kuvvetlere karşı tuzaklar kurmak ve gerilla savaşlarında bulunmaktır. İkincisi, mücahitler aracıyla Sovyet güçlerinin lojistik yollarını ve stratejik köprülerini infilak ettirmekti. Üçüncüsü ve en önemlisi ise din adamlarını ve cami imamlarını cihat için teşvik etmek ve bu yolda yüzlerce medreseler inşa etmek olmuştur (Adkin ve Yousaf, 2001:114-147).

Afganistan-Sovyetler Birliği savaşında, ABD ve müttefikleri, Afganistan hükümetine destek vermek amacıyla askeri ve istihbarat faaliyetlerinin yanı sıra dünya kamuoyunda ve Birleşmiş Milletler'de diplomatik ve siyasi yollara da başvuruda

---

[3] Howard Phillips Hart, Amerikan istihbarat teşkilatının çok yetkili sorumlusuydu. Sovyet askerlerine karşı yapılan bütün kararları koordine ve uygulama haline getiren ilk CIA'nin ismiydi(Andishmand, 2005: 44).

[3] bir ajanıydı. Afganistan-Sovyet Birliği savaşında Mayıs1981'den 1984 tarihine kadar Pakistan'ın başkenti İslamabat kentinde CIA istasyon sorumlusuydu. Sovyet askerlerine karşı yapılan bütün kararları koordine ve uygulama haline getiren ilk CIA'nin ismiydi(Andishmand, 2005: 44).

[4] Kaldar(Pakistan Rupee): Pakistan para birimidir. Resmi olarak Pakistan para birimi "Pakistan rupee" olarak geçiyor, Ama piyasa ve ülke genelinde rupee yerine kaldar kullanması daha yaygındır(Yazar).

bulunmuştur. ABD ve Sovyetler Birliği gözetmenliğinde dolaylı bir şekilde Pakistan-Afganistan için Cenevre müzakereleri 16 Haziran 1982 tarihinde BM tarafından ele alınmıştır. 7 yıl süren Cenevre müzakereleri, 14 Nisan 1988 yılında, ABD, Sovyetler Birliği, Pakistan ve Afganistan arasında onaylanıp imzalanmıştır. Bu sözleşmeyle, Sovyetler Birliği ordusunun Afganistan'dan çekilme süreci başlatılmıştır (Andishmand, 2005: 40).

4.1.3. Pakistan İstihbaratı ISI ve Afgan Militanları

Hindistan ve Pakistan savaşında, İngiltere, Pakistan'ın kuruluşunda hayati ve aktif bir şekilde rol oynamıştır. Pakistan'ın kuruluşundan bir yıl sonra 1948 yılında, İngiltere'nin planı, desteği ve eğitimi ile Hizmetler Arası İstihbarat (Inter-Services Intelligence/ISI) kurulmuştur. ISI teşkilatının kurucusu, İngiltere ordusunun komutanı General Robert Cawthome başta olmak üzere İngiliz askeri ve istihbarat uzmanları olmuştur (Solidarity Party of Afghanistan Page, 30.08.2019, www.hambastagi.org).

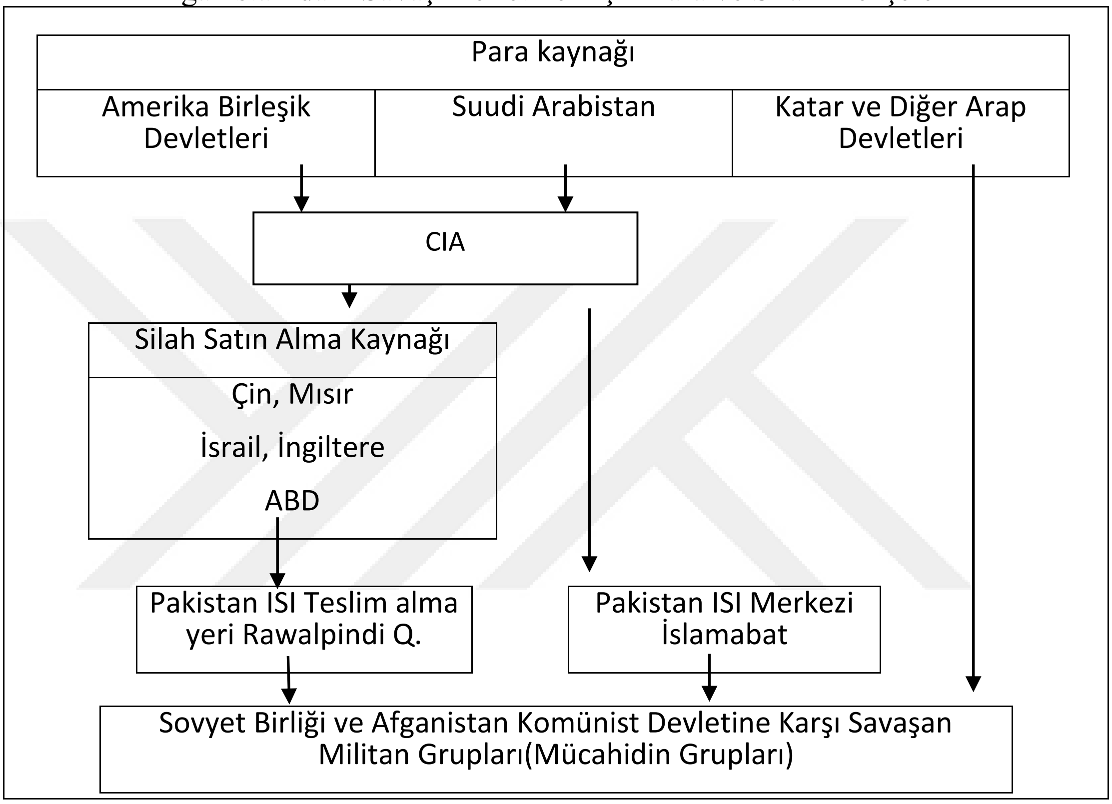
Pakistan, kuruluşundan sonra, bölgede ve uluslararası arenada büyük güçlerin tehditleriyle karşı karşıya kalmıştır. Bir yandan Hindistan, diğer taraftan Sovyetler Birliği ve en önemlisi Pakistan sınırları ile iç içe bağdaşmış olan Afganistan, SSCB için jeopolitik, Hindistan için Azad Keşmir ve Afganistan için "Peştunistan" gibi önemli meselelerde söz konusu olmuştur. Pakistan, bu sorunlarla baş etmek için güçlü ve vefalı müttefiklere ihtiyaç duymuştur. Yeni kurulmuş olan Pakistan, bu sorunları yaşarken, SSCB destekli Afganistan ve Ayetullah Humeyni devleti, Pakistan'ın korkulu rüyaları olmuştur. Pakistan devleti durumla baş etmek için ebedi müttefiki olan İngiltere ile birlikte yeni strateji ve politika haritası çizip Pakistan'ın aleyhine olan durumu kendi ülkesinin lehine çevirmeyi planlanıp ve başarmıştır. İran'a Humeyni hükümetinin gelmesiyle birlikte ABD, Bağdat Paktı müttefiki olan Rıza Şah'ı ve İran devletini kaybetmiştir. Aynı şekilde Afganistan hükümetinin komünizmleşmesi ve SSCB güçlerinin güneyden Basra körfezine adım adım yaklaşması Batılı ülkeler için ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Uluslararası arena da bu olayların meydana gelmesi, ABD başta olmak üzere tüm Batılı devletler için Pakistan'ı stratejik derinlik noktasına dönüştürmüştür. Pakistan'ın deneyimli generalleri, İngilizlerin meşvereti ve desteğiyle bu durumdan azami istifade etmiştir (Ostad Sabbah, 30.08.2019, www.haqiqat.org).

Pakistan Devlet Başkanı General Muhammad Zia-ul-Haq ve Pakistan ISI Başkanı General Akhtar Abdur-Rahman, dönemin durumuna göre ABD'nin Pakistan'a ne kadar muhtaç olduğunu fark etmiştir. Bu yüzden ABD'nin Pakistan'a yönelik ilk yardım paketi olan 400 milyon doları ISI kabul etmeyip sonra Cumhurbaşkanı Ronald Reagan, bu yardımı 3200 milyon dolara çıkartarak Pakistan'a teslim etmiştir. Söz konusu yardım paketi, dönemin en modern ve yeni nesil savaş uçakları F-16 uçaklarını da kapsamıştır. Hâlbuki seksenli yıllarda F-16 savaş uçakları sadece NATO üyesi ülkeler ve Japonya kullanırken, artık Pakistan ordusu da ilgili modern F-16 savaş uçaklarına sahip olmuştur. Pakistan, ABD'nin yapmış olduğu bunca yardımlara rağmen, kendi nükleer silah geliştirme programı için sürekli ABD'ye yalan açıklamalarda bulunmuştur. ABD, Afganistan-Sovyet Birliği savaş projesi için Pakistan'ın tüm nükleer ve atom programlarından haberdar olmasına rağmen Afganistan-SSCB savaşı nedeniyle Pakistan nükleer projesini görmezden gelmiştir (Coll, 2005:18).

Afganistan-Sovyet savaşında, Pakistan istihbaratı ISI Afgan militanların en yüksek komuta merkezi rolünde yer almıştır. ISI liderliği, sadece Afgan militanları üzerinde kalmayıp bölgedeki dönemin vaziyetine göre CIA ve Suudi Arabistan İstihbarat teşkilatları üzerinde de liderlik rolü oynamıştır. ISI başkanı General Akhtar Abdur Rahman, ilk 5 yıl içerisinde hiçbir CIA veya Suudi Arabistan istihbarat personeli Afgan militanlarla muhatap olması ya da askeri eğitim uygulamaları esnasında aktif rol oynamalarını müsaade etmemiştir. Pakistan hükümeti ve ISI tek bir isteği olmuştur; o da Batılı ülkeler tarafından Pakistan'daki ISI hesabına yüz milyonlarca doların devamlı gelmesi ve kesilmemesi idi. ISI, Batı ve Arap ülkelerden gelen milyarlarca ABD dolar ile Afganistan'daki savaş motorunu aktif tutmayı başarmıştır. Amerika'dan Pakistan'a gelen her doların karşısında Suudi Arabistan iki dolar olarak, ISI hesabına yatırılmıştır. ISI bu paralarla Sovyet markalı silahları körfez ülkeleri, Mısır, Çin, Latin Amerika,

İsrail, İngiltere, Türkiye ve diğer ülkelerden satın alıp Afgan militanlara dağıtmıştır. "The Bear Trap" yazısında bir CIA personelinin ifadesine göre, ISI bütün sorumlulukları üstüne almasının iki nedeni vardı. Birincisi dünyanın en ucuz ve eski silah ve teçhizatları satın alıp Afgan militanlara dağıtmak, ABD, Suudi Arabistan ve diğer savaş destekçilere en yüksek fatura göstermesi idi. İkincisi ise silahları Afgan militanlar arasında hangi gruplara ne oranda destek verip vermemesi ve ne amaçla kullandırmasıydı. Aynı şekilde ISI, Afganistan'ın içişlerine daha fazla karışmak ve ilerde Afganistan'a daha fazla nüfuz etmek için CIA personelleri bu ortamdan oldukça uzak tutmayı çalışmıştır (Adkin ve Yousaf, 2001: 114-130).

Afganistan'daki Savaşı İlerletmek İçin Para ve Silah Menşeleri

Şekil 4.1.3. Afganistan-SSCB savaşında, Afgan militanlara parasal desteklerde bulunan menşe ülkeler (Adkin ve Yousaf, 2001: 115)

Pakistan'ın başkenti İslamabat'taki CIA ofisinde, ISI başkanı General Akhtar Abdur Rahman ve CIA başkanı Howard Hart, Afganistan-Sovyet savaşında Afgan militanlara yönelik her iki istihbarat başkanı arasında imzalanan sözleşmede en önemli maddeler aşağıdadır (Andishmand, 2005: 44).

a) Hiçbir Amerikalı, CIA personeli veya ABD'nin başka organlarının personelleri Pakistan topraklarından Afganistan'a gidemez.
b) Silah dağıtma ve nakil işlemleri sadece ISI subayların aracıyla gerçekleşebilir.
c) Pakistan ve Afganistan sınırlarında yapılmış olan askeri kamplarda, Afgan militanların eğitimini sadece ve sadece ISI ve Pakistan Ordusuna ait subaylar verebilir.
d) CIA subayları hiçbir şekilde Afgan militanlara eğitim veremez.
e) Söz konusu yeni silahların kullanılmasında, ISI subayların kullanmasını bilmediği takdirde, CIA timi ISI personeline öğretecektir ve ISI subayları da öğrendiklerini Afgan militanlara aktarır.

ISI bunlara ek olarak militanlara lojistik teçhizat taşıma ve takviye için binlerce kamyon ve tır satın alıp faturalarını ABD müttefikine teslim etmiştir. Aynı şekilde Birleşik Arap Emirliği ve Katar'dan Afgan militanlara gönderilen Toyota askeri taşıt spor arabaların dağıtımı ISI subaylarının eli altından geçmiştir. ISI istihbaratı Afganistan-Sovyet Birliği savaşında, Pakistan topraklarında 80.000 üzerinde Afgan militanı eğitip savaşa göndermiş ve binlerce kişiyi Afganistan sınırları içinde de eğiterek savaşa göndermiştir. Ayrıca Taliban'ın kuruluşunda ve projesinde başrolü oynayanlar arasında ISI yer almıştır (Adkin ve Yousaf, 2005, 168).

4.1.4. Suudi Arabistan İstihbaratı ve Diğer Ülkelerin Rolü

CIA başkanı William J. Casey, düzenli bir şekilde Pakistan istihbarat merkezine ziyaret ettikten sonra Casey'nin ikinci ziyaret noktası Suudi Arabistan'ın başkenti Riyadh'da Suudi ailesinin İstihbarat başkanı Turki bin Faysal Al Saud olmuştur. Afganistan-Sovyet savaşında CIA için Suudi istihbarat teşkilatı ve devleti ayrılmaz bir bütün haline gelmiştir. William Casey'nin ziyaret amacı, Afganistan'daki operasyonların ikinci maliyet ve bütçe destekçisi konusunu ele almaktı. Afgan militanları cihadı teşvik etmek için dini ve ideolojik propagandalar gerçekleştirmekte ve bunu Suudi Arabistan ve diğer Arap ülkelerinin müftüleri vasıtasıyla yapmaktaydı. Turki bin Faisal Al Saud, Afgan militanlara yardım etmek için ABD'nin en büyük finansal savaş hamilerinden bir tanesiydi. Turki, William Casey'ye söz verdiği gibi ABD'nin her dolarına karşılık Suudi hazinesinden iki dolar ilave ederek Afgan militanlara desteklerde bulunmuştur. Turki bin Faisal Al Saud, Afgan-Sovyet savaşına yönelik CIA hesabına 10 milyar dolar üzerinde bir rakam ile parasal desteklerde bulunmuştur. Paralar CIA hesabından gizli bir şekilde İslamabat'taki ISI hesabına nakledilmiş ve bu yardımlar Afgan militanların teçhizat, iaşe ve lojistik harcamalarını karşılamaları için aktarılmıştır(Adkin ve Yousaf, 2005, 114-116).

Suudi Arabistan toprakları, Afganistan vatandaşları için dünyanın en kutsal ve mübarek topraklardır. Afganistanlıların en derin arzu ve isteklerinden bir tanesi, Suudi Arabistan'ın Mekke ve Medine şehirlerine ziyaret edebilmesidir. Afganistanlılar için Suudi toprakları ne kadar değerli ise 2000'li yıllara kadar insanları da o kadar değerli ve kıymetliydi. Suudi Arabistan müftülerin fetvası, Afganistan vatandaşları için o kadar değerliydi ki, fetva verilmediği takdirde, Afganistanlıların büyük bir kısmı orucunu bile açmazlardı. Özellikle Afganistan-Sovyet savaşında, Afganistan Suudi Araplara neredeyse sahabelik derecesinde değer vermiştir. Suudi Arabistan istihbarat başkanı Turki bin Faisal ve CIA başkanı William Casey, her ikisi de bu durumun farkındaydılar, Suudi müftülerin bir fetvası neredeyse bir yıllık tüm ISI ve CIA ajanlarının çalışmalarına bedeldi. Turki bin Faisal, CIA ve ISI müttefiklerinin danışmanlığı ile birlikte bu durumu en iyi şekilde değerlendirmiştir. Pakistan'daki askeri eğitim kamplarının yanı sıra on binlerce medrese ve din okulları inşa etmiştir. Medreselerde ve dini okullarda on binlerce Afgan öğrenci yetiştirilmiştir. Hatta öğrencilerin dini eğitimlerinin yanı sıra, onlara askeri ve silah eğitimi verilip Afganistan'a gönderilmişlerdir. Bu yöntem, Afganistan-Sovyet savaşında en etkili ve başarılı yöntem olarak kabul edilmiştir. Çünkü Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesinden sonra, Afganistan bu eğitilmiş savaşçıların harp alanına dönüşmüştür. Suudi Arabistan istihbarat birimi ve Suudi müftüler, ekonomi ve parasal güçlerinden ziyade dini etkilerini kullanarak müttefikleriyle beraber 10 yıllık savaşın fatihi olmuştur(Jawedan, 01.09.2019, www.jawedan.com).

ABD'nin Afganistan-Sovyet savaşında Batı ittifakı politikası bir üçgen şeklinde harekete geçmiş, üçgenin üst köşesi CIA başkanı William J. Casey'i lider olarak yer alıp; sağ ve sol köşelerinde, ISI başkanı General Akhtar Abdur Rahman ve Suudi istihbarat teşkilatı başkanı Turki bin Faisal Al Saud yer almıştır. Başyönetmen veya liderden sonra en aktif ve hayati rolü Suudi istihbarat başkanı Turki Bin Faisal oynamıştır. Turki, Suudi şeyhlerin himayesi yanında diğer Arap dini liderlerden Mısır, Birleşik Arap Emirliği ve Katar gibi zengin ülkelerin desteklerine de sahipti. Bu üçgen köşeleri arasında en fazla ekonomik desteği Suudi istihbarat teşkilatı yapmıştır. CIA, Afganistan'daki mücahitler-Sovyet savaşında, resmi görevinin son gününde, 1991 yılının sonuna kadar toplam 5 milyar dolar harcamıştır. Bu savaşta Suudi Arabistan desteği ve harcaması CIA'nin bir

buçuk katı yani 7 milyar doların üzerinde olduğu tahmin edilmiştir (Andishmand, 2005: 47).

4.2. Savaşın İç Nedenleri

Afganistan'da kırk yılı aşkın süredir devam etmekte olan çatışma ve huzursuzluğun bir diğer nedeni ise Afganistan'ın kendi vatandaşları arasında yaşanılan uyuşmazlıklar ve çatışmalardır. Yukarıda belirtildiği gibi Afganistan vatandaşları farklı etnik köken gruplardan, farklı dillerden ve farklı mezheplerden oluşan bir ülkedir. Afganistan'ın etnik kökenleri, diğer ülkelerin etniklerinden farklı olarak kendi aralarında yönetimi ve iktidarı paylaşmayı ve kaynaşmayı seven bir millet değildir. Özellikle Afganistan-SSCB savaşından sonra yönetim ve iktidar konusunda anlaşmazlıklar ve uyuşmazlıklar daha da patlak vermiştir. Sovyetler Birliği güçleri Afganistan'dan çekildikten sonra, Mücahit etnik liderler yeni bir iktidar ve yönetim kurmak için masa üzerinde bir itilaf sözleşmesine imza atmıştır. Fakat pratikte, söz konusu karar beklenildiği gibi geçerlilik bulamamış, aksine etnik liderleri birbirine karşı, çatışma içine girmiştir. Afganistan'ın büyük etnik kökenleri ve Afganistan-SSCB savaşından sonra iç savaşa neden olan partiler ise; dönemin en büyük partisine sahip olan Peştunlar partisi, Tacikler partisi, Hazaralar partisi ve Özbekler partisidir.

4.2.1. Peştunlar ve Hizb-i İslami Partisi

Yukarıda anlatıldığı gibi Afganistan farklı etniklerden oluşan bir ülkedir. Bu etnikler arasında Peştunlar (Afganlar) ülkenin büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Afganistan devletinde nüfus sayımına ve oranına ilişkin güvenilir ve gerçek bir kaynak olmadığı için hangi etnik köken ne oranda ve ne kadar nüfusa sahip gibi sarih ve net bir rakam arşivlerde bulunmamaktadır. Fakat yerleşim ve coğrafi konumları açısından Peştunlar, ülkenin yüzde 38-40'lık bir kısmı özellikle doğu ve güneydoğu topraklarında yaşamaktadır. Peştunlar (Afganlar) Hintçe ve Farsça karışımından oluşan Peştuca denilen yerel dille konuşmaktadır. Peştuca bazı Peştunlar, özellikle akademisyenler ve bazı siyasi liderler tarafından kullanılmamaktadır. Afganistan 2004 Anayasasının 16. maddesine göre Afganistan'ın resmi dili Darice (Farsça) ve Peştucadır. Peştuca ülke bazında yüzde 32-34 oranında konuşulmaktadır (Jawedan, 03.09.2019, www.jawedan.com). Söylenmesi gereken bir diğer husus ise şimdiye kadar Afganistan'da etnik köken oranı ve dil yaygınlığı konuları üzerinde herhangi bir akademik çalışma, dergi, gazete veya rapor yayına çıktığında, diğer etnik köken grupların ciddi bir şekilde eleştirilerde bulunması olmuştur.

Afgan-Sovyet savaşı döneminde, Afganistan'ın etnik kökenlerine ilişkin bazı siyasi gruplar tarafından Pakistan ve İran ülkelerinde, kendi etniğine dâhil siyasi partiler kurmuşlardır. Bu siyasi partiler, Sovyet kuvvetlerinin çekilmesinden sonra, Afganistan'ın iç savaşında aktif rol oynamıştır. Aynı şekilde iç savaşta, Taliban rejimi ve 11 Eylül olayının gerçekleşmesinden sonra günümüze kadar hala faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu partilerden birisi de genel olarak Peştunlara ait Pakistan'da kurulmuş olan Hizb-i İslami(İslam-i Partisi) ve Gulbuddin Hekmatyar önderliğindeki partidir (Wafaizade ve Diğer, 2017: 33-34).

Gulbuddin Hekmatyar, Afganistan-Sovyet savaşı boyunca, Pakistan ve müttefikleri için en etkili mücahit lider olarak tanınmıştır. CIA, ISI ve Suudilerden gelen lojistik, silah teçhizatı ve destekler, en fazla ve birinci derecede G. Hekmatyar ve komutanlarına transfer edilmiştir. Sovyetler, Afganistan'dan çekildikten sonra, iktidar için mücadele eden diğer partiler gibi Hizb-i İslami de iç savaşta yoğun askeri gücüyle yer almıştır. G. Hekmatyar ve parti üyelerine bir taraftan dış destekçiler, diğer taraftan savaş döneminden elinde bulunan sayısız askeri ve lojistik depolar büyük avantaj sağlamıştır. G. Hekmatyar ve partisi iç savaş süresince elinde bulunan tüm imkânları muhaliflerine (Afganistan'ın diğer etnikler) karşı kullanmıştır. İç savaş, Afganistan tarihindeki en kanlı savaş olarak nitelendirilmektedir (Andishmand, 2005: 53-56).

4.2.2. Tacikler ve Cemiyet-i İslam-i Partisi

Afganistan'da yaşayan ve Afganistan nüfusunun en kalabalık ikinci etnik kökeni Tacikler oluşmaktadır. Afganistan'daki Tacikler etniği, Farslardan gelen en eski ve yerel nüfustan ibarettir. Afganistan'daki Tacikler genel olarak ülkenin kuzeydoğu ve kuzey bölgelerine ve Pamir dağlarına yerleşmiştir. Son yıllarda en fazla Parvan, Kapisa, Badakhshan ve Panjsher illerinde ikamet etmektedirler. Bütün etnik kökenler bulundukları ana illeri dışında Afganistan'ın diğer illerinde karışık bir şekilde ikamet ederler. Tacikler, Afganistan'daki Farsçası veya Darice denilen, Farsça dili ve yerel lehçesi ile konuşmaktadır. Darice (Afganistan Farsçası), Afganistan 2004 Anayasasının 16. maddesine göre iki resmi dillerden birisidir. Afganistan halkı içerisinde Taciklerin tamamı, Hazaraların tamamı, Özbeklerin bir kısmı, Peştunların bir kısmı ve aynı şekilde diğer etnik kökenler de Darice dili ile konuşmaktadır. Genel olarak, ülke bazında Afganistan vatandaşları yüzde 66-68 oranında Darice konuşulmaktadır (Haya, 2014: 13-14).

Afgan-Sovyet savaşına cihat adı altında katılmış olan Tacikler, Gulbuddin Hekmatyar gibi CIA, ISI ve Suudi Arabistan istihbaratları tarafından desteklenen diğer bir etnik köken olmuştur. Afgan-Sovyet savaşı sırasında, Taciklerin liderliğinde üstat Burhanuddin Rabbani ve Afganistan vatandaşlarının efsanevi savaşçısı ve lideri olan Şehit Ahmad-Shah Massoud gibi önemli isimler tarafından Hizb-i Cemiyet-i İslam-i (İslami Cemiyet Partisi) kurulmuştur (Hakimi,2012 BBC Report, 04.09.2019, www.bbc.com). Şehit Ahmad-Shah Massoud CIA üçgeninden ziyade, Fransa ve İran devletleri tarafından da destek görmüştür. Üstat Burhanuddin Rabbani, Şehit Ahmad-Shah Massoud ve parti üyeleri, Afgan-Sovyet savaşında kızıl orduya karşı nasıl savaştıysa, Afganistan iç savaşında da diğer militanlar gibi iktidar mücadelesinde, başka etnik kökenlere karşı aynı yöntemi kullanmıştır. Taciklerin kurduğu İslami Cemiyet Partisi üyeleri, Afganistan iç savaşında savaşan taraflar arasında en önemli gruplardan biri olmuştur (Afghanistan 1990 war, 03.09.2019, www.youtube.com).

4.2.3. Hazaralar ve Hizb-i Wahdat-i İslami

Hazaralar (Hazara Türkleri) ismi geçince akla ilk, Buda, Baba dağı, Bam-i Dünya Bamyan (Dünyanın çatısı olan Bamyan), Beylik ve Mir hanedanlığı gelmektedir. Hazaralar Afganistan'ın en eski ve asıl toplumlarından biridir. Hazaralar'ın medeniyetini ve tarihini, 2500 yıllık Bamyan'ın Buda heykelleri, Gülgüla Şehri, Gor ve Gazni illerinin tarihi eserleri tanıklık etmektedir (Mason and Nail,1992: 38-45). Hazaralar'ın yaşadığı yerde Hazarajat (Hazaracat) ismi kullanılmaktadır. Hazarajat sakinleri İslam dinini kabul etmeden önce ve İslam dinini kabul ettikten sonra 8. yy'e kadar Garjistan (غرجستان) ismini de kullanmıştır. Garjistan, dağlık, dere, çöl ve kıyı gibi yerlerden oluşan bölge anlamına gelmektedir (Mason and Nail, 1992: 32).

Hazaralar, Pers imparatorluğu döneminde eski Horasan (1747 yılında Afganistan ismine almış) yönetimlerinden 1880'li yıllara kadar Hazarajat özerk bölge şeklinde Hazara beyleri ve mirleri tarafından yönetilmiştir. Hazaralar etnik köken açısından Türk boylarının bir parçasıdır. Yıllar boyunca Perslere karşı savaşlarda bulunmasına ve Perslerin sömürgesi altında kalmasına rağmen Türklük geleneklerine sadık kalmış ve Türk törelerini ve Türkçe kelimelerini kaybetmemiştir (Khanov,1993: 39).

Hazaralar tamamen ataerkil gelenekçi bir yapıya sahiptir. Hazaralar, Darice konuşmasına rağmen ana dili Hazaragidir. Hazaragi Farsça ve Türkçe karışımından ortaya çıkan geleneksel bir dil haline gelmiştir. Hazaraların günlük konuşmasında ata, ana, nene kelimeleri, bitkilerin isimleri, köy ve mahallelerin isimleri, töreleri ve gelenekleri tamamen Türk geleneğidir. Hazaraların kültüründe beylik geleneği eskisi gibi halen devam etmektedir. Özellikle Hazaraların köylerinde ve kasabalarında nüfuz sahibi, seçkin ailelerden gelen ve mal mülk sahipleri için "Bey" kelimesi kullanmaktadır. Hazaralar, sorumluluk ve anlaşmazlık gibi konuları hala devlet yoluyla değil kendi aralarında çözmektedir (Ozturk, 2015: 4-5).

Hazaralar hakkında bazı çalışmalarda, Hazaraların Moğol ve Moğolistan'dan gelen Moğol askerlerin soyu gibi iddialar bulunmaktadır. Ancak Hazaralar'ın Moğol veya

Moğolistan'dan geldiğine yönelik iddialar doğru bulunmamıştır. Moğol lideri Cengiz Han, 14. yy'de dünyayı ve Afganistan'ı fethetmiştir. Hâlbuki Hazaralar Afganistan'da en az 2500 yıllık eserlere ve medeniyetlere sahip asil bir toplumdur. Ayrıca, Horasan coğrafyasında, Moğollara karşı direniş gösteren ve savaşan toplum Hazaralar olmuştur ve hatta Meşhur Gulgule savaşında Cengiz Hanın torunu "Matkin" 1221 yılında Hazaralar tarafından öldürülmüştür. Cengiz han Hazaralara karşı açtığı savaşında, birinci hamlesinde mağlup, ikinci hamlesinde galip gelerek Gulgule şehrini yerle yeksan etme ve toplumu kılıçtan geçirme emrini vermiştir (Yazdani, 1989: 64-72).

Hazaralara yönelik Moğol propagandası, 1880-1901 yıllarında Emir Abdur Rahman[5] Han tarafından ortaya çıkarmış bir propaganda olmuştur. Yukarıda anlatıldığı gibi Hazaralar asırlar boyunca kendilerine ait özerk yönetim şekli olan beylik ve mirlik geleneğini sürdürmüştür. Hazaralar kendi özerk ve beylik yönetimi dışında başka bir merkezi devlete vergi ve haraç ödemelerde bulunmamıştır. Afgan devleti kurulduktan sonra, zaman zaman Hazaralar'ın özerk yönetimi ile sorun yaşamıştır. İngilizlerin desteğiyle Emir Abdur Rahman, Hazaralara karşı 7 yıllık ve 5 yıllık kanlı savaşlar sonucunda Hazaraların özerk yönetimine son verilmiştir. Abdur Rahman, Afgan devleti içindeki, Taciklerden, Özbeklerden, Peştulardan(Afganlar) ve diğer ırklardan asker ve destek alıp Hazaralara karşı savaşmıştır. Dönemin Afganistan Emiri olan Abdur Rahman, savaşını meşrulaştırmak için, Hazaralara Moğol, kâfir ve göçmen gibi ithamlarda bulunmuştur (Davlatabadi,2006: 9-15).

Emir Abdur Rahman Han, Hazaralara karşı yaptığı 7 yıllık savaşında, İngilizlerin yardım ettiği dönemin modern silahları ve topları ile zafer elde edememiştir. İkinci savaşında ise Büyük Britanya'nın teçhizat ve askeri desteği ile Hazarajat'ı fethetmeyi başarmıştır. Hazarajat'ı fethettikten sonra çocuk, kadın, yaşlı ve sivil ayırmadan soykırım ilan ederek Hazaraların mal ve mülklerine tamamen ele geçirmiştir. Emir Abdur Rahman'ın kâtibi olan "defterdar Faiz Muhammed" eserinde Emir Abdur Rahman, Hazaraların yüzde 70'ni katletmiş olduğunu, geri kalanları ise Pakistan, Iran ve diğer ülkelere sürgün edilmiş veya Afganistan'ın dağlık bölgelerine çıkıp mağaralarda hayatını devam etmiş olduğunu ifade etmiştir (Kâtip, 1913: 240, 3.cilt).

Hazaralara yönelik zulüm, Kral Amanullah Han dönemine kadar devam etmiştir. Amanullah Han 1919 yılında, Afganistan bağımsızlığını İngilizlerden aldıktan sonra, ilk anayasa ve "meşruti monarşi" yönetimi ilan ederek tüm Afganistan milletine eşit haklar tanımıştır. Amanullah Han Afganistan tarihinde modern ve aydın kral olarak tanınmaktadır (Davlatabadi, 2006: 262).

Kral Amanullah Han, İngiltere'nin müdahalesiyle Afganistan'dan batı ülkelere sürgün edilmiştir. Amanullah Han sürgün edildikten sonra kısa süreliğine Emir Habibullah Kalakanı, ardından Kral Nadirshah iktidara geçmiştir. Kral Nadirshah yaptıkları zulümler nedeniyle Genç "Abdal Haluk Hazara" tarafından öldürülmüştür (Hussainzada, 05.09.2019, www.farsnews.com). Kral Nadir Shah'ın öldürülmesinden sonra 1970'li yıllara kadar tekrar Hazaralar azınlık, ikinci derece vatandaş ve kölelik gibi muamelelere maruz kalmıştır. Kral Zahir Shah döneminde bile Hazarlar, askeri hizmet yerine Peştun etnikli rütbeliler ve devlet memurlarının ev hizmetçisi olarak kullanılmıştır. Aynı şekilde Kral Zahir Shah döneminin son günlerine kadar Hazaraların çocukları okula gitmesi ve okuması sınırlandırılmıştır (Khalilzad, 2005: 22-25).

Afganistan-Sovyet savaşında, Hazaralar da diğer etnik gruplar ve partiler gibi savaşa katılmıştır. Sovyet savaşı döneminde Afganistan'daki etnik gruplar kendi aralarında sorun yaratmadan birlikte Ruslara karşı hareket etmiştir. Sovyet ordusu Afganistan'dan çekildikten sonra iktidar mücadelesi döneminde Hazaraların siyasi partisi Şehit Üstat Abdul Ali Mazarı liderliğinde kendi partisini kurmuştur. Hazaralar Hizb-i Wahdat-i İslami (İslami Birlik Partisi) partisini 16 Haziran 1989 tarihinde Bamyan ilinde kurmuştur. Partinin ilk genel başkanı Üstat Abdul Ali Mazarı seçilmiş, üç asır boyunca siyasetten uzak ve pasif tutulmuş Hazaralar için partinin kuruluşu büyük bir sevinç ile

[5] Abdur Rahman Han, Afganistan tarihinde Peştunlar (Afganlar) tarafından (ضیاء المله والدین) "Din ve Millet Işığı", Hazaralar Tarafından "Gaddar Abdur Rahman", İngilizler tarafından "Monester" ve (امیر اهنین) " Çelikten Emir" verilmiş lakaplarla, kendi milletine karşı gelmiş geçmiş en acımasız ve sert Emir olarak kabul edilmiştir(Muradı, 2012, Khorasan Zameen gazetesi).

karşılanmıştır. Parti lideri olan Üstat Abdul Ali Mazarı kısa süre zarfında tüm Hazaraları bir araya getirmeyi başarmış, ilk kez Afganistan'daki diğer etnikler gibi varlığını ve Afganistan'da hak hukuk sahibi olduklarını açıkça ifade etmiştir. Afganistan'ın iç savaş döneminde Hazaralar, Hizb-i Wahdat-i İslami Partisi adı altında, Kabilin batısında (Garb-i Kabil) yer alıp iç savaşa katılmıştır (Davlatabadi, 2006: 35-39).

4.2.4. Özbekler ve Hizb-i Cunbiş-i Milli

Özbekler (Özbek Türkleri), Afganistan'ın asıl ve necip etnik kökenler arasından bir tanesidir. Özbekler çoğunlukla Afganistan'ın kuzey ve kuzey doğu vilayetlerinde yerleşmişlerdir. Afganistan'daki Özbek Türkler, büyük bir kısmı Afganistan'ın en eski ve kadim medeniyeti sahip iken, bazı Özbek Türkleri Stalin ve Rus soykırımları döneminde, eski Sovyetler Birliği topraklarından Afganistan sınırlarına geçip şimdiki arazilere yerleşmiştir. Afganistan Özbekleri kendi yörelerine ve kültürüne düşkün, has ve ataerkil bir sosyal yapıya sahiptir. Özbek Türkleri kendilerine göre has bir lehçeye ve dil yapısına sahiptir. Özbeklerin dili ağırlıklı olarak eski Türkçeye dayanmaktadır ve zaman içerisinde Farsçanın etkisiyle ve karışımıyla şu anki Afganistan Özbekçe lehçesine dönüşmüştür. Özbek Türklerinin iletişim dili Özbekçedir (Menekşe, 2017: 10).

Özbekler, Afganistan-Sovyet savaşında diğer etnik gruplarla birlikte Sovyetlere karşı cephe almıştır. Özbeklerin büyük bir kısmı Afganistan'ın kuzey bölgelerinde ikamet ettiği için Afganistan-SSCB savaş döneminde, Afganistan kuzey sınır hudutlarından gelen Sovyet lojistik ve takviye konvoylarının yollarını hedef alıp merkez ve güney bölgelere gitmesini zaman zaman engel olmuştur. Özbekler Afganistan'ın krallık, emirlik ve demokratik halk partisi hükümetleri dönemlerinde, Hazaralar gibi siyasi ve merkezi iktidarlardan uzak tutulmuştur. Özbek Türkleri ilk kez iç savaş döneminde bir efsanevi lidere ve bir güçlü siyasi partiye kavuşmuştur. Özbeklerin efsanevi lideri olan eski "Afganistan Demokratik Cumhuriyet" devletinin ordu mensubu Orgeneral Abdur Rashid Dostum liderliğinde 31 Mayıs- 5 Haziran 1992 tarihinde Mezar-i Şerif ilinde Hizb-i Cunbişi Milli İslam-i Afganistan (Afganistan Milli Hareket İslam Partisi)'nı kurulmuştur. Afganistan Özbekleri bu partiyi kurduktan sonra siyasi ve medeni faaliyetlerini bu parti üzerinden gerçekleştirmiştir (Payam-Aftab, 04.09.2019, www.payam-aftab.com).

Dr. Najibullah Ahmetzai hükümeti dağıldıktan sonra yerel etnik gruplar ülkede kendi aralarında kanlı iç savaşı ortaya çıkarmıştır. Bu savaşa Afganistan edebiyatında ve halk arasında yaygın olarak "Cang-hayi Tanzimi" (Fırkalar Arasındaki Savaşlar) denilmektedir. Afganistan iç savaşında, tüm etnik partiler, liderler ve üyeleri istisnasız bir şekilde tüm gücüyle katılmış, Afganistan'daki etnik gruplar birbirlerine karşı silah doğrultmuşlardır. General Abdur Rashid Dostum partisi ve parti üyeleri diğer fırkalar gibi bu savaşa katılıp en çok Kabil ve Mezar-i Şerif illerinde boy göstermiştir. Afganistan'da yaşamış olan iç savaş neticesinde, Taliban ve El-Kaide Terör Örgütleri ortaya çıkmış ve kısa süreliğine Taliban kendi rejimini kurmayı başarmıştır (Rothig, 2017: 15).

4.3. 11 Eylül Öncesi Afganistan'daki İç Savaşa Yönelik Genel Değerlendirme

SSCB kuvvetleri Afganistan'dan çekildikten sonra, Kabil merkezi hükümeti meydanda boş durumda kalmıştır. Her ne kadar SSCB'nin himayesi altında Dr. Najibullah Ahmadzai hükümeti sembolik bir şekilde varlığını devam etmiş olsa dahi, yine de profesyonel militan savaşçılara karşı Kabil Merkezi yönetimi güçsüz ve yetersiz kalmıştır. SSCB ordusu Afganistan'dan çekildikten sonra Sovyet yanlısı Dr. Najibullah Ahmadzai hükümeti, direnişçilere karşı tüm imkânlarını seferber etmesine rağmen, sonunda Militanlara karşı başarısızlığını kabul edip Militanlara teslim olmuştur. Militanlar SSCB'ye karşı 10 yıllık savaşında, kendi tabirlerine göre (Cihad-i Mukaddes) Kutsal Cihatlarında her biri kendini gazi, kahraman ve fatih olarak kabul etmiştir. Bu yüzden, Afganistan'daki etnik köken liderleri her biri, SSCB yanlısı devleti çöküşünden sonra yerine gelecek olan yeni devletin liderlik kursusuna hak ettiğini savunmuştur. SSCB yanlısı Afganistan devleti tamamen çöktükten sonra, direnişçi etnik köken liderleri başkanlık ve kabine kursusu üzerinde anlaşamamıştır. Bu anlaşmazlık neticesinde aradan çok zaman geçmeden ülke iç savaş alanına dönmüştür. İç savaş döneminde de her ne

kadar Afganistan etnik liderler başkanlık ve kabine kursusu için birbirine karşı düşmüş olsa da, bu savaşın asıl aktörleri dış ülkeler olmuştur. Dış destekçi devletler, Afganistan-SSCB Savaşınde bu gruplara destekte bulunduğu gibi savaş sonrasında da aynı grupların iktidara geçmesi için teşviklerde bulunmuştur (Widan, 2012: 2).

Afganistan etnik kökenleri birbirine karşı iç savaşla meşgulken; ABD, Pakistan, Türkmenistan ve Suudi Arabistan müttefik bir şekilde, daha önce ismi duyulmamış olan tek bir gruba destekte bulunmuştur. İlgili grup kısa bir süre zarfında Afganistan’ın büyük bir kısmını kendi kontrolü altında almayı başarmış ve “Taliban Emaret-i İslami Devleti” adı altında şeriata dayalı daha çok radikal dinci bir yönetim kurmuştur. Taliban’a karşı savaşan Afganistan vatandaşları ise diğer devletler, Fransa, Çin, İran, Tacikistan ve Özbekistan gibi ülkeler tarafından askeri ve ekonomi desteklerde bulunmuştur. Afganistan 2004 Anayasasının 16. Maddesi açıkladığı gibi Afganistanlılar farklı etnik kökenlerden müteşekkil bir ülke olduğunu vurgulamıştır. Fakat otorite ve yönetim alanlarında bu etnik kökenler birbirleriyle anlaşamamıştır. Farklılıklar ve aşırı iddialı benlikler, kötü ve acımasız bir sonuca sebep olmuştur. Kızıl ordu çıktıktan sonra bu tanzimler, Sovyetlere karşı yapmadığı savaşı ve zulmü, kendilerine karşı daha acımasızca uygulamışlardır. İç savaş sırasında, hem Taliban Emaret-i İslami rejimi hem de muhalif gruplar her iki taraf Afganistan’ın kamu tesisatlarına, şehrin alt yapılarına, devlet binalarına ve arşivlerine yok edebilecek kadar kalıcı hasarlar vermiştir. En büyük göç dalgası ve en büyük insani facia iç savaş döneminde, Afganistan vatandaşları görmüştür (Widan, 02.09.2019, www.howd.org).

Afganistanlılar ortak İslam dinine sahip olmasına rağmen, tarih boyunca büyük İskender saldırısından 19. yüzyılın Büyük Britanya saldırısına ve 20. yüzyılın Sovyetler Birliği saldırısına kadar sadece yabancı güçlere karşı birlik ve müttefik olmuştur. Onun dışında Afganistan vatandaşları, Afganistan’ın kuruluşundan günümüze kadar herhangi bir konuda kendi aralarında birlik ve hemfikir olamamıştır (Adkin and Yousaf, 2001: 89).

5. AFGANİSTAN'DA TALİBAN, EL-KAİDE VE 11 EYLÜL SONRASI GELİŞMELER

Ülkelerin jeopolitik konumları, genellikle avantaj ve fayda sağlarken bazen bu konum beşeri veya politik becerisizlikten dolayı ülkenin aleyhine kullanılıp dezavantajlara da neden olabilir. Her savaşın sonunda, başarısız kalan taraflar politik istikrarsızlığa uğrar ve kaybeden rejimler devrilmekle kalmaz, aynı zamanda teslim olmayı kabul eden liderler de ağır bedeller ödemek zorunda kalırlar (Brezezinski, 199: 32).

Afganistan-SSCB savaşından sonra, Afganistan'da beklenen barış, düzen ve politik istikrar getirmemekle birlikte Afganistan vatandaşlarının olası bir siyasi istikrar rüyasını da kâbusa çevirmiştir. Bazı küresel güçler, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını gerçekleştirmek için Afganistan'ı bir üs olarak kullanmışlardır. Fakat bu durum yalnız Sovyet Birliği'nin dağılması olayıyla sınırlı kalmamış, Sovyetler Afganistan'dan çekildikten sonra da Afganistan'da değişen herhangi bir şey olmamış, ülke daha da kötüye sürüklenmiştir. Çünkü Sovyetler Birliği'nin dağılmasına rağmen Afganistan sürekli savaş ve istikrarsızlık içinde kalmıştır. Ortadoğu stratejik çalışmalar uzmanı olan Dr. Malek Sitez'in saha araştırmasında, Orta Asya ülkeleri ve Doğu Avrupa ülkeleri, Afganistan'dan yıllar sonra SSCB'nin etkisi altından çıkmışlar, bu ülkelerin Taşkent, Astana, Aşkabat, Dushanbe ve Almaty gibi şehirlerin hali hazirdaki durumuna bakacak olursak, uluslararası standartlar çerçevesinde gelişmiş ve modern kentlere dönüştüğünü görebiliriz. Bu ülkelerin modern diktatörlük yönetimlerine rağmen Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Tacikistan vatandaşları güvenlik, asayiş ve barış içinde yaşamaktadır. Söz konusu Afganistan, daha evvel SSCB'nin etkisi altından çıkmış, daha da çabuk toparlanması ve gelişmesi gerekirdi. Halbuki Afganistan'ın durumu Sovyetler Birliği savaşından sonra daha da dramatik, militarizm ve kaos alanına dönmüştür. Özellikle 21. yüzyıla girilmesiyle Afganistan'da örgütlenmiş terör grupları sadece bölge ülkelerinde değil, aynı zamanda uluslararası sistemin güvenliğini de tehdit eder hale gelmiştir. Neticede rahatlıkla bunu görebiliriz; sorun SSCB değil, sorun SSCB'ye karşı Afganistan'ı kullanmış olan üçüncü ülkeler ve bu ülkelerin Afganistan'ın iç politikasına müdahale etmesi olmuştur (Sitez, 06.08.2019, www.facebook.com).

Batı ve Ortadoğu Arap ülkelerinin destekleriyle Sovyetler Birliği'ne karşı savaşa teşvik edilen Afgan militan gruplarının savaş sonucunda Afganistan milletinin lehine değil, aleyhine etkilenmiştir. Afganistan-Sovyet Savaşı, Afganistan milleti için Derice dilindeki bir deyimin söylediği "yağmur damlalardan kaçıp şelale akıntısına barındırmak" gibi olmuştur. Afganistan-Sovyet Savaşından sonra, Afganistan etnik gruplar arasında ortaya çıkan iktidar mücadelesi, Taliban ve El-Kaide terör örgütlerinin ortaya çıkışı, Taliban rejimi ve soykırımı en son 11 Eylül 2001 olayı ve Batı güçlerinin Afganistan'a müdahalede bulunması gibi gerginlikler ve çatışmalar günümüze kadar hiç durmadan devam etmiştir.

5.1. Taliban

Pakistan'ın eski başbakanı Benazir Bhutto'ya göre Taliban örgütü; İngiltere'nin planı, Suudi Arabistan'ın maddi desteği ve ABD'nin yönetmesi ile Pakistan topraklarında kurulmuş olan bir örgüttür. Amaç; Sovyetler Birliği yanlısı olan Afganistan komünist devleti yerine Batı yanlısı güçlü ve baskıcı bir iktidar olarak Taliban'ı başa getirmek olmuştur. Pakistan devletinin, bu örgütten çıkarı ise, kendi ürünlerini Afganistan üzerinden Merkezi Asya ülkelerine götürmek aynı şekilde Batının planladığı Türkmenistan enerji boru hatlarının Afganistan ve Pakistan üzerinden Umman açıklarına ulaştırmak ve Pakistan yıllık transit hakkını Batı ortaklarından elde etmektir (Alalam, 06.09.2019, www.alalamtv.com).

ABD'nin eski dışişleri bakanı ve 2014 cumhurbaşkanı adayı Hillary R. Clinton, Afganistan'daki Taliban ve İslami köktenciler hakkında 2009 tarihinde kongre komitesinin karşısında ABD dışişleri bakanlığı makamında medyaya karşı itirafta bulunmuştur. Eski bakan Clinton'a göre "Bugün kendileriyle savaşmakta olduğumuz

insanları tam yirmi yıl önce kendimiz silahlandırdık/kurduk. Ve bu olay Sovyet Birliği ile Soğuk Savaş döneminde bulunduğumuz zamandaydı. Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal etmişti ve biz Orta Asya ülkelerini Sovyetlerin kontrolü altında kalmasını görmek istemiyorduk. Cumhurbaşkanı Ronald Reagan Kongrenin onayıyla Pakistan Ordusuna desteklerde bulundu. Sonra Afgan militanları (Mücahitlere) çeşitli teçhizatlarla silahlandırdık. Hatta Suudi Arabistan'dan da insani ve maddi yardımlar aldık. Rusya'nın etkisini azaltmak için Afganistan'a götürmelerini istedik. Böylece Sovyetler Birliği'ni yenebiliriz dedik ve tabiî ki planladığımız gibi de başardık. Sovyetler Birliği milyarlarca dolar kaybetti ve en sonunda Sovyet imparatorluğu dağıldı. Bunun için birçok kişi inanıyor ki bu iş bizim için kötü bir yatırım değildi. Ama dikkatli olalım; biz neyi ekersek onu da biçeriz" (Clinton, 2009: www.youtube.com).

5.1.1. Taliban Örgütünün Politik Arka Planı

Taliban örgütü; ekonomik, uluslararası ticaret ve bölgesel güç kullanma gibi politik unsurlar üzerinde inşa edilmiştir. Kısa süre içerisinde aktif bir rejim ve köktendinci bir silahlı örgüt haline gelmiştir. Taliban kelimesi aslında Arapça bir kelimedir, Arapçada talip sözcüğü istek ve arzu anlamına gelmektedir. Afganistan, Pakistan ve Arap ülkelerinde genellikle dini medreselerde, eğitim gören öğrencilere Taliban ismi verilmektedir. Taliban kelimesi talebenin çoğulundan gelerek öğrenciler demektir (Begzad, 2014: 68).

Afganistan-Sovyet savaş dönemi, ardından Afganistan iç savaş döneminde Pakistan'da devlet yönetiminde General Muhammad Zia-ul-Hak Cumhurbaşkanı ve General Akhtar Abdur Rahman ISI başkanıydı. Cumhurbaşkanı Zia-ul-Hak, Pakistan'ın dış politikasında "Siyasi İslam" ideolojisinden yararlanıp hem Pakistan ordusuna şeriat ideolojisi ile birliğini sağlamış, hem de Afganistan savaşında militanlara İslamiyet adı altında cihat propagandası dersi vermiştir. Cumhurbaşkanı General Zia-ul-Hak, Suudi Arabistan ve diğer Arap ülkelerin danışmalarıyla Pakistan'ın Suba-Sarhad, Wazirabad, Hayatabad ve Waziristan eyaletlerinde yüzlerce dini medreseler imar edip militanlar için hizmete açmıştır. Pakistan'ın kuzey ve doğu Suba bölgelerinde bulunan binlerce uluslararası mücahit savaşçı ve Sovyet savaşında Afganistan'dan Pakistan'a gelen milyonlarca Afgan mülteciler arasından birçok gençleri ve çocukları ilgili dini medreselerde talebe olarak eğitip savaşlara göndermiştir. Bu yüzden Afganistan'da daha Sovyet savaşı devam ederken Pakistan'da Taliban örgütünün temeli atılmıştır (Coll, 2005: 17-18).

Taliban örgütü, Afganistan'da resmi olarak 29 Ekim 1994 tarihinde Kandahar ilinde "mazlum sivillerin İslami ve insani haklarını koruması ve baskıcı militan gruplara artık hayır" adı altında faaliyete başlatmıştır. Bu hareketin lideri olan Molla Mohammad Omar[6] sıradan bir medrese talebesi (öğrencisi) ve cami imamı, kendi öğrencileri ile birlikte, bulunduğu mahallede Tanzim askerler (etnik grupların askerleri) tarafından gerçekleştirildiği bir kaçırma olayı sırasında mağdurun hakkını savunmak adına düzenlenen ilk operasyonunu başarıyla gerçekleştirmiştir. Molla Mohammad Omar çok

---

[6] Molla Mohammad Omar, Taliban örgütünün kurucusu ve ilk lideri, Peştun kökenli 1960 tarihinde Kandahar ili, Khakriz ilçesi, Chah-i Himmat köyünde dünyaya gelmiştir. Molla Omar Afganistan'ın Oruzgan vilayetinde dini medreselerde orta seviyeye kadar eğitim görmüş, eğitim sırasında Sovyetler ordusu Afganistan'a işgal ettikten sonra kızıl orduya ve Afganistan komünist devletine karşı diğer militanlarla beraber kendi tabiriyle "kutsal cihada" katılmış, aynı şekilde ISI, CIA ve diğer batı istihbarat teşkilatların yardımlarında bulunmuştur. Sovyetlere karşı cihat esnasında sağ gözüne kaybedip gazi olmuştur. Molla Omar Sovyet savaşından sonra ISI desteğiyle Taliban örgütünün temeline atıp 1996–2001 yıllarında Afganistan'da "İmarat-i İslami Afganistan" (Afganistan İslam Emirliği) adı altında rejim kurmuştur. Kendisine 1500 kişilik müftülerden oluşan bir konsey tarafından Emir lakabı verilmiştir. Molla Omar'ın yönetiminde kendi sözleri Anayasa yerine geçmesiyle beraber ülkede şeriat yönetimi uygulamıştır(Jahish, 09.09.2019, www.dw.com). Ekim 2001 ABD ve NATO kuvvetleri Afganistan'a müdahale ettikten sonra Molla Omar ve kabine üyeleri Pakistan'a kaçıp gizli hayatını sürdürmüştür. Taliban lideri Molla Omar 2013 yılında hastalık nedeniyle Pakistan'da hayatını kaybetmiştir(Spanta, 2017: 692-693).

kısa bir zaman içinde Kandahar ilini tamamen kontrol altına almayı başarmıştır. Yukarıda işaret edildiği gibi Molla Omar'ın ilgili harekaten arkasında gözükmeyen eller bulunması ve dış müşavirleri ile daha ilk operasyonunda başarıları elde etmiştir. Bir taraftan iç savaşlardan bıkmış ve yorulmuş savunmasız halk; diğer taraftan bir düzen gelmesi umuduyla ülkenin iç sınırlarından Molla Omar'a ve örgütüne halk destek vermiştir. Diğer taraftan dış ülkeler yıllar boyunca Taliban projesi üzerinde çalıştıkları ve bu projeleri hayata geçirmek için ekonomi, lojistik ve askeri donanımlar gibi desteklerde bulunmuşlar. Taliban örgütü, Molla Omar liderliğinde Ekim 1994 yılında 30 kişi ile ortaya çıkarken, iki ay içerisinde yani Aralık 1994 tarihinde, 12 bin kişilik çok güçlü bir askeri kuvvet ve birlik haline gelmiştir. Bu gelişmeler hızla devam ederken 1995 yılın ilk üç ayı içerisinde Afganistan'ın güney ve güney batı illeri, Herat, Nemroz, Zabol, Kandahar gibi illeri tamamen kontrol altına almıştır. Bu kısa süredeki hayret verici gelişmeler iç parametreler değil dış müdahalelerden kaynaklanmıştır (Polat, 2006: 8-10).

Taliban örgütünün hareketi 1994 yılında başlamasına rağmen 1996 yılında Afganistan'ın hemen hemen tüm vilayetlerini ele geçirmiştir. Başkent Kabil'i ele geçirdikten sonra Devlet-i İmarat-i İslami Afganistan (Afganistan İslam Emirlik Devleti) Taliban rejimini ilan etmiştir(Andishmand, 2005: 63).

Pakistan Başbakanı Benazir Bhutto, ilk başta Taliban projesi üzerinde Pakistan ordusuna ve Pakistan İstihbarat teşkilatı olan ISI generallerine karşı iken, sonradan fikrini değiştirip ISI'ya destek vermiştir. Benazir Bhutto 1995 yılında ABD resmi ziyaretinde Cumhurbaşkanı Bill Clinton ile Taliban projesi üzerinde bir takım konuşmalar yapmıştır. Başbakan Bhutto Taliban hükümeti, Pakistan yanlısı, ılımlı İslamcı ve diğer etnikleri ve silahlı örgütleri kendi hâkimiyeti altında tutabilecek kapasiteye sahip bir örgüt olduğunu, aynı şekilde bölgede barış ve istikrarı koruyabilecek bir güce sahip olduğunu cumhurbaşkanı Clinton'a söylemiştir. Başbakan Benazir Bhutto, Clinton hükümetinden Taliban rejimine desteklerinin artması için talepte bulunmuştur (Coll, 2005: 111).

Beyaz Saray diplomatları ve Clinton idaresi Orta Asya yer altı rezervleri ve enerji taşıma boru hatları politikasında Pakistan ile birlikte Taliban rejimini güvenilir bir iktidar olarak tanımışlardır. Bayan Robin Raphel, ABD dışişleri bakan yardımcısı Beyaz Saray konuşmasında; Taliban'ın hem Afganistan iç savaşı ve Afganistan halkının geleceği için çok önemli bir çözüm olacağını hem de ABD ve ABD müttefikleri için önemli bir ortak olacağını vurgulamıştır (Coll, 2005:112).

Aynı şekilde Robin Raphel, Mart 1996 tarihinde New York'taki Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplantısında Taliban hakkındaki konuşmasında " barış için, bütün ülkeler Taliban ile temaslarda bulunsunlar. Taliban, şu an Afganistan vilayetlerinin üçte ikisini kendi kontrolü altına almış; onlar gerçek Afganlılardır; yerel ve en kadim kesimdir. Yine onlar Afganistan'a hâkim olacaklarını tüm dünyaya göstermiştir. Taliban hükümetinde çok az sosyal sınırlamalar bulunuyor ama bilmemiz gerekiyor ki Taliban şu an uluslararası bir gerçekliktir. Eğer Taliban'ı yalnız bırakırsak hem bizim çıkarımıza hem de Afganistan çıkarına karşı bir karar olur" açıklamada bulunmuştur (Andishmand, 2005: 65).

8 Mart 1996 tarihinde Tom Simon, Pakistan'daki ABD büyükelçisi, Taliban rejimi dışişleri bakanı Molla Mohammad Ghaws ile başkent İslamabat'ta ikili görüşmesinde büyükelçi Tom Simon, Taliban bakanına "Amerika Birleşik Devletleri'nde İslam dini hızlı bir şekilde büyümektedir. ABD halkı bu gelişmeye saygı ve sevinç gözüyle bakmaktadır. ABD halkı diğer Batı ülkelere göre daha dinci ve ABD'liler ülkesindeki İslam dininin gelişmesinden sevinç ve mutluluk duyuyorlar" gibi ifadelerde bulunmuştur(Andishmand, 2005: 65).

Taliban rejimini destekleyen yukarıda anlatıldığı üçgen ülkeler dışında sessizce desteklerde bulunan diğer devletler ise Türkmenistan ve nispeten Özbekistan ülkeleri olmuştur. Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov, olası bir Rusya baskısını hafifletmek için ABD ve diğer batı ülkelerle enerji ve ekonomik iş birliğinde bulunmuştur. Bu yüzden ABD'li UNOCAL (Union Oil Company of California) enerji boru hattı teklifini sevinçle karşılanıp ABD'nin desteklemiş olduğu Taliban'ı üstü kapalı bir şekilde desteklerde bulunmuştur. Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan ülkelerinde toplam 50-100 milyar varil petrol ve 250 trilyon metre küp doğalgaz rezervi tahminde bulunmuştur. Bu bölge ülkeleri, her zamanki gibi yeraltı

enerjilerini işletmek ve ihraç etmek için yabancı şirketlere ihtiyaç duyuyordu. Böyle bir beklenti içerisinde "UNOCAL Pipeline Company" Orta Asya ülkeleri özellikle Türkmenistan için büyük bir fırsat olmuştur. UNOCAL Projesi; Orta Asya petrol ve doğal gaz boru hattı projesi olup, Orta Asya'nın yeraltı enerji kaynaklarını Afganistan'ın güney ve batı bölgelerinden geçirip Pakistan'ın deniz limanına kadar ulaştırmasını hedeflemekteydi[7](Coll, 2005: 114).

ABD, Pakistan, Suudi Arabistan ile Orta Asya ülkeleri özellikle Türkmenistan ile birlikte Taliban Örgütüne destek vermelerinin bazı ana maddeleri aşağıda belirtilmiştir (Andishmand, 2005: 64):

a) Orta Asya piyasalarına ulaşabilmek ve o bölgelerin enerji rezervlerini Afganistan üzerinden Pakistan'ın deniz limanlarına ulaştırmak,
b) Orta Asya ülkelerinin yeraltı enerji zenginlikleri üzerindeki Rus hâkimiyetine olabildiğince azaltmak,
c) İran'ı ekonomik ve siyasi yönden çevreleme politikası oluşturma, özellikle doğu sınır hudutlarında bulunan Afganistan'da Peştun etnik kökenli hâkimiyetinde aşırı dinci Sünni mezhepçilerden bir İslami devlet kurma,
d) Afganistan'da yaygın olan uyuşturucu kaçakçılığına ve yetiştiriciliğine sınırlamalar ve kontrol getirip, uyuşturucu kültürünü azaltma,
e) Sovyet-Afganistan savaşında Arap dünyasından ve uluslararası Müslüman camiasından savaşa katılan gönüllü savaşçılardan olası bir terör ve köktendinci bir terör örgütü şekillenmesine izin vermeme,

5.1.2. Taliban'ın Afganistan'daki İktidarı

Taliban askerleri, şerait ve Amir Al-Momenin Molla Omar'ın emirlerini halk ve toplum üzerinde uygulamaktan sorumlulardı. Afganistan vatandaşları, Talibanların ilk günlerinde ve ilk kez kurmuş olduğu şeriat hükümetine daha sıcak ve güvenilir bir tavırla bakmıştır. Çünkü Taliban yönetimi, Cuma hutbelerinde, radyo ve yazılı belgelerde; Afganistan vatandaşları için sivil yerleşim alanlarını daha güvenli hale getireceğini, ülkede kanun, nizam, istikrar ve emniyet getirmesi gibi olumlu vaatlerden söz etmiştir. Taliban kendi amaçlarına ulaşana kadar sivil vatandaşların beklentilerine yönelik bu şekil yumuşak güç kullanıp halkı silahsızlandırmış ve ülkede bulunan diğer partiler ve Taliban'a karşı silahlı gruplardan ilişkisini koparmıştır. Hatta 1996 başkent Kabil'i ele geçirmelerine kadar, ülkeyi yönetme ve katı bir İslam ve şeriat biçimini dayatma niyetlerini ortaya koymamıştır (Polat, 2006: 10-11).

Taliban rejimi başkent Kabil ve Kandahar illerinde otoritesini oturttuktan sonra Pakistan ordu mensupları ve ISI müşavirleriyle beraber iki yöntem kullanmıştır. Birincisi, Talibanların yeni kurmuş olduğu şeriat yönetime karşı sivil vatandaşların isyan etmemesi için aşırı ve katı bir şeriat kuralları uygulaması, ikincisi, Afganistan vatandaşları olan ve Peştun olmayan etniklerin silahlı gruplarıyla savaşıp askeri gücüyle Taliban yönetimin bayrağı altına getirmek olmuştur.

Taliban rejimi, kendi yönetimine karşı olan sivil vatandaşları korkutmak için şeriat kuralları ihlal eden erkeklere idam edip cesedini şehrin en kalabalık noktasında birkaç günlüğüne asılı bırakırdı. Aynı şekilde kadın vatandaşlar, dini kurallara ve Taliban yönetiminin kurallarına uyması ve isyan etmemesi için kendilerine göre suça karışan veya zanlı olan kadınları herkesin gözü önünde, açık alanlarda çok feci bir şekilde taşlayarak idam etmiştir. Kadınların okuması, okula gitmesi ve tek başına sokaklara ve pazara çıkması kesinlikle yasaklanmıştır. Kadınlar evden çıktığında mutlaka yanlarında bir reşit erkek çocuğu bulunması şart olmuştur. Cuma namazlarında tüm erkeklerin din, mezhep

[7] UNOCAL Pipeline projesi 1996 yılında Taliban rejiminin iktidara gelmesiyle beraber Afganistan'ın Kandahar ilinde ofis açtı. Ama Taliban ve El-kaide olayları nedeniyle bu proje başarısız kaldı. ABD Afganistan'a girmesinden sonra çeyrek asır aradan tam 22 yıl sonra 2018 yılında farklı isim altında TAPI Pipeline Project (Türkmenistan- Afganistan, Pakistan, İndian) büyük bir tören ile resmen imar işlerine başlattı. TAPI projesi 2021 yılında resmen faaliyete geçecektir.

ve inanç fark etmeksizin hepsinin toplu bir şekilde camilerde bulunup Cuma namazı kılmaları zorunlu ilan edilmiştir. Hırsızlık yapan veya hırsızlık suçlamasında bulunan insanlar yargılanmadan elleri ve parmakları kesilip boyunlarına asılarak sokaklarda ve pazarlarda gezdirilmiştir. Taliban rejimi, tüm mahkûmları yargılanmadan halkın gözü önünde açık meydanlarda idam etmiştir (Andishmand, 2004: 365-368).

Taliban rejimi sadece sivil vatandaşlara karşı şiddet ve işkence kullanmakla kalmamış, bunun yanında ülkede bulunan tarihi eserleri, bağları, okulları ve yeni devlet binaları da yakıp yıkmıştır. Dönemin Taliban lideri olan Molla Mohammad Omar, 1 Mart 2001 tarihinde, Afganistan'ın Bamyan ilinde bulunan 2500 yıllık tarihi eseri yok etmesinin emrini vermiştir. Taliban'ın bu emrine ilişkin ulusal ve uluslararası kamu kuruluşlar, akademisyenler, tarih bilim insanları, özellikle UNESCO mensupları Taliban'ın bu kararına karşı ciddi bir şekilde itirazlarda bulunup söz konusu tarihi eserlerin yıkılmasını engel olmayı çalışmıştır. Taliban lideri Molla Mohammad Omar bunca tezahüratlara ve itirazlara hiç sayarak dünyanın en tarihi ve en büyük put heykelleri onlarca mayın yerleştirerek patlatma emrini vermiştir. Taliban lideri, bu olayla ilişki verdiği cevabı ise "bu insanlar niye bu kadar cahil kalmış, oysaki ben sadece iki tane taş heykeli kırdırttım" ifadesini kullanmıştır(Coll, 2005: 230).

5.1.3. Taliban'a Yönelik Muhalefet

Taliban rejimi, iç teşkilatında yurtdışından gelen savaşçılar hariç Afganistan vatandaşları ve etnikleri arasından büyük çoğunluğunu Peştunlar oluşmuştur. Taliban rejiminin merkezi idaresinde sadece Peştun etnik kökenli vatandaşlar yer alabiliyordu. Peştun olmayan liderler ve aydın insanlar rejimin düşmanı olarak sayılıyordu. Özellikle Taciklerin lideri Ahmad Shah Massoud, Hazaraların lideri Abdul Ali Mazarı ve Özbeklerin lideri General Abdur Rashid Dostum gibi önemli kişiler ve parti üyeleri, Taliban rejiminin en büyük düşmanları olarak sayılmıştır (Andishmand, 2003: 245)

Taliban rejimi kendi sınır ve saflarını belirttikten sonra Peştun olmayan etnik gruplar ve Taliban rejimine karşı olan bazı Peştun etnikler, ortak düşmeni olan Taliban rejimine karşı birlikte harekete geçmeyi karar vermiştir. Taliban rejimine muhalif olan Afganistan etnikler, Molla Mohammad Omar yönetimine karşı Kuzey ittifakı (Cabha-i Müttahid-i Şimal) adı altında bir ittifakı imza atmıştır. Afganistan Kuzey ittifakı; Taciklerden, Hazaralar'dan, Özbeklerden ve bazı Peştun kökenli etniklerden oluşan çok güçlü bir ittifak halinde Taliban rejimine karşı faaliyete geçmiştir. Hazarajat ve Bamyan bölgelerinde Hazaralar ve Hazara lideri Karim Khalili Taliban rejimine karşı savaş açmıştır. Panjsher, Badahshan ve Takhar illerinden Tacik ve Tacik lideri olan Şehit Ahmad Shah Massoud Taliban rejimine karşı savaş açtı. Mezar-i Şerif ve bazı kuzey illerinden Özbeklerin efsanevi lideri olan General Abdur Rashid Dostum ve Kuzeydeki Hazaralar lideri Üstat Mohammad Mohaqiq ile birlikte Talibana karşı direniş göstermiştir. Aynı şekilde Nangarhar ilinden bir Peştun kökenli Şehit Haji Kadir, Herat ilinden İsmail Khan gibi liderler Taliban rejimine karşı ayaklanmalarda bulunmuştur(Sarwary, 2011, www.bbc.com).

Taliban rejimi askerleri Afganistan'ın batı, güneybatı, güney ve doğu bölgelerini 3 ay içerisinde kontrol altına almış, fakat kuzey ve kuzey doğu bölgeleri Taliban rejimi ve Pakistan askerleri için pek kolay bitmemiştir. Taliban rejimi kuzey Afganistan'ın illerinden özellikle Mezar-i Şerif ilini ele geçirmek için büyük bir taarruz hazırlıkları hayata geçirmiştir. Bu taarruzun komutası tamamen Pakistan askerleri ve ISI istihbarat personelleri elinde olmuştur. Mayıs 1994 yılında Taliban askerleri havadan ve karadan Mezar-i Şerif'in dört köşesinden askerî harekâtına başlatıp beklediklerinden daha kolay şehir merkezine ele geçirmiştir. Taliban kuvvetleri, tuzağın farkına varmadan kolay bir şekilde Mezar-i Şerifi muhaliflerden arındırdıklarını sanmış ve tüm askeri teçhizat ve personelleri ile şehir merkezine yerleşmiştir. Fakat General Abdur Rashid Dostum ve diğer ittifak liderleri gece boyunca şehir dışındaki tüm stratejik noktaları kapatıp ertesi gün erkenden Mezar-i Şerif şehrini almış olduğu Taliban kuvvetleri üzerine taarruza geçmiştir. Taliban ve Pakistan askerleri büyük bir yenilgiye uğrayıp hiçbir kaçış yolu bulamayınca Kuzey İttifak Cephesine teslim olmuştur. Bu savaşta Taliban ve Pakistan

Askerleri 600 kişinin üzerinde kayıp vermiş binlerce Taliban askeri ve yüzlerce Pakistan subayları esir olmuştur (Raşid, 2001: 115-127).

Taliban Mezar-i Şerif'teki yenilgisine kin tutup, ondan sonra her kuzey illerindeki operasyonunda bölgeyi ele geçirir geçirmez ilk görevleri kadın, çocuk, yaşlı ve genç ayırmadan masum insanları katledilmiştir. Mezar-i Şerif savaşlarında Taliban rejimi 1997-2001 yılları arasında 7 binin üzerinde personellerini kaybetmiştir. Aynı şekilde Kuzey İttifakı cephesinden de 800 kişiye yakın kayıp verilmiştir. Taliban rejiminin ordusu tamamen Pakistan subayları tarafından komuta edilmiş, 11 Eylül olayından sonra ABD güçleri Taliban rejimine karşı operasyon gerçekleştirdiğinde Taliban askerleri Kuzey bölgesi hariç Afganistan'ın tüm bölgelerinden Pakistan'a kaçmıştır. Fakat kuzey bölgesi Pakistan sınırlarından uzak kaldığı için kaçma şansları bulamamışlardır. Kuzey İttifakı Cephesi askerleri ve ABD askerleri kunduz ilini kontrol altına alırken Pakistan devleti ABD başkanı olan George W. Bush hükümetinden Kunduz'daki Pakistan askerleri için itirafta bulunmuştur. Bu emre ilişkin Pakistan askeri ve sivil uçakları Kunduz ilindeki mahsur kalmış Taliban safında savaşan ISI ve Pakistan ordusuna ait binlerce askerlerini uçaklarla Pakistan'a nakletmiştir (Andishmand, 2007: 147-151).

5.2. El-Kaide

Sovyetler Birliği ve Afganistan savaşı döneminde ABD ve diğer müttefikleri sadece Sovyetleri yenilgiye uğratmak, Vietnam savaşında ABD'nin boşluklarını doldurmak ve Vietnam'daki büyük kayıplarının intikamını almak arzusundayken, Sovyetler Birliği ve Afganistan savaşı sona erdiğinde olup bitenleri kimse tahmin edememiştir. ABD için bu savaşta kimin hangi amaçla savaşta yer aldığı önemli olmamış, tek gaye, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'daki askerlerine ve memurlarına zarar vermek ve Moskova yönetimine zayıflatmak olmuştur (Roskin ve Berry, 2014: 123-124).

SSCB-Afganistan savaşı İslam dünyasında cihad-i mukaddes (Kutsal Cihat) adı altında, tüm Müslüman ülkelerden özellikle Suudi Arabistan'dan gönüllü savaşçılar katılmış olup ilgili Müslüman ülkeler Afgan militanlara ciddi bir şekilde askeri ve ekonomik desteklerde bulunmuştur. Bu gönüllü katılımcılar dolaylı bir şekilde ABD desteği, doğrudan Suudi Arabistan ve Pakistan ülkelerinin destekleriyle Sovyetler Birliği askerlerine karşı silahlandırılıp Afganistan'a gönderilmiştir. Fakat Sovyet-Afganistan savaşı bittikten sonra gönüllü ve paralı cihatçılar izlediği dinci iedolojiler vasıtasıyla bu kez bölgesel ve uluslararası devletlere karşı büyük bir tehdit olmuştur.

5.2.1. El-Kaide'nin Politik Arka Planı

El-Kaide terör örgütü üyeleri, Sovyetler Birliği-Afganistan savaş döneminde Batılı devletler tarafından Afgan Arapları, Müslüman devletler tarafından Arap mücahitleri ve Afganistan vatandaşları tarafından mücahit kardeşler olarak bilinmekteydi (Mashregh, 11.09.2019, www.mashreghnews.com.ir).

Bu mücahit kardeşler (Uluslararası Militanlar) dünyanın dört köşesinden dil, ırk ve milliyet ayırmaksızın Batı ve Arap ülkelerin maddi ve lojistik desteğiyle Sovyetler Birliği güçlerine karşı savaşmak için Afganistan'a gönderilmiştir. 1980 yılında, El-Kaide kurucuları olan Abdulla Yusuf Azzam, Usame bin-Laden ve Ayman Al-Zawahiri gibi Arap kökten dinciler, Mısır'ın ihvanı Müslimleri, Suudi devletinin aşırı dincileri ve Pakistan devletinin ifratçıları ile birlikte Afganistan-Pakistan sınır hudutlarındaki bataklıklarda cihat örgütlerinin temelini atmışlardır. Bu örgüt ilk kuruluş gününden itibaren kısa bir süre içinde dünyada 50'den fazla ülkede şubelerini açmıştır (Ghahsara ve Diğer, 2015: 49).

ABD başta olmak üzere batılı devletler, Soğuk Savaş döneminde çevreleme politikası çerçevesinde Sovyet komünistlere karşı aşırı dinci Müslümanlara maddi, lojistik ve askeri desteklerde bulunmuş ve bu grupları siyasi ve stratejik hedefler için kullanmışlardır. Taliban gibi El Kaide de dini ve şeriat ideolojiler çerçevesinde kurulmuş bir silahlı örgüttür. İşin gerçeği, Soğuk Savaş döneminde, Müslümanlar ve İslam dini ABD tarafından Moskova'ya karşı bir araç olarak kullanılmıştır (Ghahsara ve Diğer, 2015: 50).

El-Kaide örgütünün politik arka planının, bir diğer boyutu ise 1979 İran'daki Humeyni devrimi ve aşırı dinci Şia devletine karşı Suudi Arabistan ve diğer Arap müttefik devletleri tarafından kurulmuştur (Djalili,2017: 42-43). Ayetullah Humeyni, SSCB'nin Afganistan devletinin içişlerine karıştığı gerekçesiyle eleştirilerde bulunmuştur. Önde gelen Şii mezhebinin liderlerden Ayetullah Shariatmadarı da açıkça Afganistan militanlarının Sovyetler Birliği kuvvetlerine karşı ve Afganistan komünist yanlısı hükümetine karşı direnişçilere teşvik ve desteklerde bulunmuştur (Adıbelli, 2017: 65).

Suudi ailesi başta olmak üzere çoğu Sünni Müslüman Arap ülkeleri Fars dünyasına Müslüman ülke olarak bakmamaktadırlar. Her iki ülke, İslam dünyasında birbirine her daim zıt politikalar ve propagandalar yürütmüş, Suudi Arabistan'ın radikal vahhabi ve selefi inançları, aynı şekilde İran'ın radikal Şii inançları, her iki ülke arasında ciddi sorunlar yaratmıştır. Bu sorunlar sadece her iki ülkenin sınırları içinde kalmamış, Afganistan, Irak, Suriye, Yemen gibi diğer Müslüman ülkeleri kendi ideolojileri için kurban etmişlerdir. Humeyni ve Şii aşırı dinci yönetimi, Lübnan'daki Hizbullah, Libya'daki İmam Musa Al-Sadr hareketi gibi faaliyetlerde bulunması, Suudi Arabistan dincileri de İran devletine karşı daha rahat nüfuz edebilmek için Afganistan ve Pakistan topraklarında aşırı Sünni dinci süfyani örgütlenme duygusunu yaşatmıştır.

El-Kaide örgütünün güçlenmesine ve ortaya çıkmasına neden olan ana kaynak ise SSCB güçlerine karşı Afgan militanları destekleyen ABD, Suudi Arabistan ve Pakistan ülkeleridir. Biri ekonomi ve askeri destek, diğeri din ve üçüncüsü coğrafya etkenlerini kullanması sonucunda aşırı dinci örgütlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Aidozaye ve Shafii, 2013: 101). Sorumsuzca ekonomi ve askeri desteklerin verilmesinin yanında bölgesel ve uluslararası teröristlerin bir diğer ana kaynağı Heywood'a göre radikal dini inançlardan beslenmesidir. Bu yüzden El-Kaide bir örgüt olmaktan daha ziyade bir düşünce olarak görülmektedir. Bu örgüt ilk kuruluşu ve hücre şebekesi o kadar gevşek örgütlenmiştir ki lidersiz cihat türü olarak algılanmaktadır (Heywood, 2011: 346).

Kaynaklara bakıldığında uluslararası terörist örgütlerinin ortaya çıkması, Soğuk Savaş döneminde süper güç denilen doğu ve batı blokların, genellikle iç savaşlarda rakip taraflarına karşı bazı grupları silahlandırıp, yönlendirdikleri vekâlet savaşlarını destekleyerek amaçlarına dolaylı bir şekilde ulaşmak olmuştur. Bu dönemde ABD dış politikasının bir eksikliği; bütün bölgesel çatışmaları Doğu-Batı gözüyle görmesi, Vietnam'daki yenilgisi ve sonu belli olmayan intikam peşine düşmesi, her taraftan Sovyetlere karşı savaşan direnişçilere destek vermesi gibi faaliyetler yüzünden radikal gruplar ortaya çıkmıştır. Neredeyse 10 yıl süren Sovyet-Afganistan savaşı SSCB için çok maliyetli olmuştur. Ciddi derecede zayıflatan bir savaştan sonra nihayetinde Sovyetler ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu savaş döneminde direnişçilere ABD başta olmak üzere her taraftan yüklü ve geniş çapta silah ve teçhizat takviye edilmiştir. Üstelik Sovyetler çekildikten sonra bu silah depoları Afgan militanların elinde kalıp sonrası Afganistan'ın iç savaşına sebep olmuştur. Sovyetlere karşı savaşan militanların (mücahitler) elinde bulunan silah depolarıyla birlikte önce bölgesel ardından dünya güvenliğine ciddi bir şekilde büyük tehdit yaratmıştır (Goldstein ve Pevehouse, 2015: 71-72).

5.2.2. El-Kaide'nin Afganistan'daki Faaliyetleri

El-Kaidenin faaliyetine ve düşüncesine geçmeden evvel örgütün kurucusu ve ilk lideri olan Usame Bin-Ladin'i tanımak gerekir. Suudi Arabistan vatandaşı olan Usame Bin-Ladin, 1957 doğumlu, çok zengin ve varlıklı bir Suudi aileden gelen şeyhtir. Usame bin-Ladin'in babası İnşaat sektöründe en büyük firmalardan birine sahip ve büyük inşaat projelerine imza atan müteahhitlerden birisi olarak bilinmektedir (Polat, 2006: 25).

Usame'nin abisi Salim bir İngiliz prensesiyle evlenip Batı ve Arap ülkeler arasında sürekli seyahat ederken; kardeşi olan Usame Bin-Ladin tam tersine bulunduğu bölgenin dışına çıkmazdı. Usame Bin-Ladin, Cidde'deki Kral Abdul Aziz üniversitesinde lisans eğitimine başlarken, üniversitede bulunan İhvan-i Müslimin (Müslüman Kardeşler) kuruluşuna bağlı Mısırlı ve Filistinli hocalar tarafından eğitim almakla birlikte üyeleriyle tanışma fırsatı bulmuştur (Coll, 2005: 25).

Usame, üniversite öğrencisiyken; Hamas dini lideri olan Filistinli Abdullah Uzam, Usame'nin hocası olmuştur. Hamas solcu gruplardan oluşan Filistin Kurtuluş Örgütü'ne rakip bir örgüttür. Aynı şekilde 1996 yılında bazı siyasi ve politik faaliyetlerden dolayı Mısır devleti tarafından idam edilen Seyyid Kutup'un kardeşi Mohammad Kutup da Usame bin-Ladin'in hocası olarak bilinmektedir(Coll, 2005: 25).

Usame bin-Laden'in üniversite hayatı bitmesine doğru Afganistan mücahitleri ve Afganistan- Sovyetler Birliği savaşı dünya medyasının sıcak gündeminde. Amerika ve Pakistan'ın girişimiyle, dünyanın dört köşesinden aşırı İslam dinciler Pakistan'a getirilip, SSCB ordusuna karşı Afgan militanlara destek için savaş mevzilerine sevk edilirdi. Suudi Krallar da, hem Vahhabiliğin yükselişe geçeceği hem de kendi radikallerinden kurtulacağı için bu şekil bir durumun tamamen çıkarlarına uygun olduğuna karar vermiştir. Pakistan devleti de ülke dışında bütün büyükelçiliklerine acil bir talimat yollayarak, Afganistan mücahitlere destek olmak ve Pakistan eğitim kamplarına katılmak isteyen herkese vize verilmesini istemiştir (Polat, 2006: 26).

Usame bin-Ladin'in ilk kez ne zaman Pakistan'a gittiği ve Afgan mücahit liderlerle ne zaman görüştüğüne ilişkin tam ve net bir tarih bilinmemektedir. Fakat Cidde'deki Kral Abdul Aziz üniversitesi, iktisat ve kamu yönetimi bölümünden mezun olduktan sonra 1981 yılında ilk kez Pakistan'ı resmi bir şekilde ziyaret etmiştir. Daha önce de Usame bin-Laden Kurban Bayramı esnasında Afganistan ve Pakistan ülkelerinden Haç merasimine gelen mücahit liderlerle Mekke ve Medine illerinde bir araya gelip görüşmeler gerçekleştirmiştir. Usame bin-Ladin, Pakistan'a ilk ziyaretinde mücahitlere bir takım parasal yardımlarda bulunmuştur. Kendisi getirdiği parayı, Pakistan istihbaratı olan ISI örgütüne teslim etmemiş, çünkü ISI örgütüne hiçbir zaman cihat konusunda itimat etmemiştir. Bu yüzden bizzat kendi elleriyle Lahor şehrinde bulunan Defter-i Cemaat-i İslami Pakistan (Pakistan İslami Cemaat Ofisi) yetkililerine teslim etmiştir (Coll, 2005: 26).

Sovyet Birliği ve Afganistan savaşına katılan gönüllü Arap gençler için El-Kaide örgütü kurulmadan önce, Filistinli radikal İslamcı Abdullah Yusuf Azzam, Pakistan'ın Peşaver kentinde "Mekteb-ul Khadamat-ul Mücahidiné"(Mücahitlere Hizmetler Ofisi) adı altında bir ofis açarak faaliyette bulunmuştur. Abdullah Yusuf Azzam, kendi ofisinden videolar, dergiler, gazeteler ve Cuma hutbelerindeki vaazlar ile tüm Müslüman dünyasına özellikle Arabistan gençlerine seslenip savaş çağrısında bulunmuştur. Pakistan'a gelen gönüllü savaşçılar bu ofis aracılığıyla cihatçılar askeri eğitim kamplarına dağıtılıp eğitildikten sonra savaş cephelerine sevk edilmiştir. Aynı şekilde dış ülkelerden mücahitler için hayır ve yardım destekler Abdullah Y. Azzam ofisinin banka hesabına milyonlarca ABD doları yatırılmıştır. Cihada katılan gönüllüler arasından biri Usame bin-Ladin kendisi de yer almıştır. Usame bin-Ladin, diğer militanlar gibi Pakistan'da kurulmuş olan militan kamplarında eğitimini tamamlayıp diğer savaşçılar ile Sovyetlere karşı çatışmalara katılmıştır. Usame bin-Ladin daha sonra 1988 yılında, Abdullah Yusuf Azzam gibi kendisi de Peşaver ilinde Beyt-ul Ansar (Cihatçılar/Ansar evi) adı altında bir ofis açmıştır. Usame Bin-Ladin tüm faaliyet ve yardımlarını bu ofis üzerinden devam etmiştir (Mashregh, 10.09.2019, www.mashreghnews.com.ir).

Sovyet-Afganistan savaşı; 1988 yılında Cenevre antlaşması ile birlikte sona ermiştir. Sovyetlerin çekilmesi, ulusal ve uluslararası militanlar için büyük bir sevince neden olmuştur. Arap ülkelerden katılan savaşçılar, İslam camiası komünizm dünyasına karşı başarı ve galibiyet elde ettiği inancını yaşamışlardır. Uluslararası militanlar Sovyetlere karşı 10 yıl boyunca yaptığı savaşlardan büyük gelir ve şöhret elde etmiş, Afganistan-Sovyetler Birliği savaşı, onlar için hem Allah yoluna cihat hem de maddi açıdan büyük bir gelir kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Bu militanlar için gerilla savaşları meslek haline dönüşmüş, cihatçılara liderlik yapan Abdullah Yusuf Azzam bu fırsatı değerlendirip İsrail ve Yahudilere karşı cihat emrini vermiştir. Abdullah Azzam'a göre Afganistan'ı SSCB komünizm işgalinden kurtarmayı başardık, artık sıra kutsal Filistin topraklarına gelmiştir. Abdullah Yusuf Azzam 24 Kasım 1989 tarihinde iki oğulluyla birlikte Peşaver ilinde bir suikast saldırısıyla öldürülmüştür. Abdullah Yusuf Azzam öldürüldükten sonra tüm uluslararası militanların komutası ve yetkileri Usame bin-Laden'e devredilmiştir (Afshar, 2012: www.farsnews.com).

Yusuf Azzam öldürüldükten sonra Usame bin-Laden eline çabuk tutarak fırsatı lehine çevirmeyi başarmıştır. Abdullah Yusuf Azzam'ın damadı olan Abdullah Enes her ne kadar A. Y. Azzam'dan sonra kayın pederin yerine geçmeyi çalışmış olsa da, Usame bin-Ladin, Enes'i örgütün lideri olmasına izin vermemiştir. Usame bin-Ladin tüm Arap militanları birleştirip bir şemsiye altında toplamayı başarmıştır. Usame bin-Ladin ve diğer radikal İslamcılar her iki grubu birleştirip tek ve güçlü bir örgüt haline getirmeyi başarıp, örgütün yeni ismini El-Kaide koymuştur. El-Kaide kelimesi, yıllar önce Usame bin-Ladin Afganistan'ın Jaji (Caci) bölgesinde Afgan ve Arap militanların askeri kampına verdiği isimden gelmiştir. Adı geçen, EL-Kaide mücahitlerinin kampı, Usame bin-Laden'e ait bir kamp idi. Sovyetlere karşı savaş boyunca Usame bin-Ladin eli altındaki savaşçıları bu kamptan talimatlar vermiştir. Usame Bin-Ladin, Afganistan'dan Komünizmlere karşı verdiği mücadelenin unutulmaması için kampın ismini, yeni kurulmuş olan örgüte vermiştir (Coll, 2005: 67).

El-Kaide terör örgütü, 1988 yılında Pakistan'ın Peşaver kentinde kurulmuştur. El-Kaide kelimesi Arapça dil ve edebiyatından gelmiş, sözcük anlamı temel ve esas demektir. El-Kaide kelimesi kurucuları için temel amacı "Cephet-ül Cihad-ül Duvaliye Zid-il Yahud Val-Salibiin" (Yahudilere ve Haçlılara Karşı Uluslararası Cihat Cephesi) üzerinde kurulmuştur. El-Kaide kurucularından her ne kadar ilk sırada Usame bin-Ladin ismi yer alsa de, bazı diğer kişiler, Akademisyen ve radikal dinci Abdullah Yusuf Azam, Ayman al-Zawahiri, Saeed al-Masri ve Sayf-ul Adil gibi radikal ve aşırı dinci önde gelen Arap şeyhleri pay almıştır. El-Kaide 1988 yılında sadece Sovyetler Birliği'ne karşı savaşan militanlara lojistik ve teçhizat konularında destek olmak amacıyla kurulmuşken, Sovyetler Birliği yenilgiye uğradıktan sonra bu örgüt faaliyetlerini uluslararası arenada yayılmayı başlayıp, Afganistan'dan sonra Keşmir, Filistin, Irak, Sudan ve diğer Afrika ülkelerinde faaliyete geçmiştir (Ghahsara ve Diğer, 2015: 49-50).

5.3. Taliban ve El-Kaide İlişkisi

Taliban ve El-Kaide silahlı örgütleri her ikisi, Sovyet-Afganistan savaşında "Cihat" adı altında Afganistan'ı işgal eden Sovyetler Birliği kuvvetlerine karşı silahlandırmıştır. Taliban ve El-Kaide örgütlerinin kurucuları olan Usame bin-Laden, Molla Mohammad Omar, Abdulla Yusuf Azzam ve Ayman al-Zawahiri gibi önemli isimler omuz omuza aynı inanç ve aynı siyaset için adım atmıştır. Taliban ve El-Kaide örgütlerin destekçileri, hamileri ve lojistik kaynağı 1990'lı yıllara kadar, her iki silahlı örgüt ABD, Suudi Arabistan ve Pakistan gibi ülkeler tarafından ekonomik ve askeri desteklerde bulunmuştur. İlgili silahlı örgütlere destekleyen ülkeler isim ayırmadan Sovyetlere karşı kullanmak için himaye etmiş, aynı şekilde her iki silahlı örgütün liderleri ve üyeleri tek hedef "komünizm dünyasına karşı cihat" için faaliyetlerde bulunmuştur. 1990'lardan önce ABD sadece SSCB güçlerini zayıflatmak, Vietnam'daki yenilgisinin intikamını almak ve Orta Asya ülkelerinde Sovyet etkilerini azaltmak için Afgan ve Arap militanlara uluslararası mücahit isimi vermiştir. Fakat Sovyetler Birliği bölgeden ayrıldıktan sonra ABD için isimler değişmiştir. (Clinton, 04.09.2019, www.youtube.com).

Sovyetler Birliği Afganistan'dan çekildikten sonra, hem ulusal ve uluslararası militanlar kendilerini savaşın kahramanları olarak ilan etmiş, hem de militanları destekleyen devletler savaşı kazanan tarafı olduklarını ilan etmiştir. 10 yıl boyunca Afganistan'ın arazilerinde, soğuk sıcak demeden, ağır şartlar altında Sovyet ordusuna direniş gösteren ve bu gerilla savaşından tecrübe elde eden uluslararası militanlar için savaş artık hayatlarının bir parçası olmuştur. Aynı şekilde bu insani ve askeri potansiyeli Pakistan, Suudi Arabistan ve ABD ülkeleri büyük bir fırsat olarak istifade etmeyi karar vermiştir. Pakistan bu silahlı örgütleri, Hindistan sınırlarındaki Azat Keşmir sorunlu bölgesi ve Afganistan sınırlarındaki Duren sorunlu bölgesinde, Suudi Arabistan ve diğer Arap ülkeler ise ilgili silahlı örgütü İran, İsrail ve Irak konuları için değerlendirmeyi karar vermiştir. ABD ise aynı şekilde Orta Asya UNOCAL enerji projesi için ilgili silahlı örgütü istifade etmeyi karar vermiştir. Sonuç olarak; Pakistan, kendi çıkarları çerçevesinde ve sürekli Pakistan devletinin kontrolü altında olan bir Afganistan için

Afgan militanlardan Afganistan'da Taliban rejimi kurup ve Afganistan'daki militanlara Taliban örgütü adına vermiştir (Ghahsara ve diğer, 2015: 50).

Taliban aslında El-Kaide terör örgütünün bir parçasıdır. Çünkü Taliban askerleri tamamen Afganistan ve Pakistan'daki El-Kaide askeri eğitim kamplarında eğitilmiştir. Aynı şekilde Taliban lideri olan Molla Mohammad Omar, dini görüşü ve şeriat yönetimi El-Kaide önderlerinin düşüncesinden etkilenmiştir. Taliban örgütünün güçlendirilmesi ve rejim kurabilmesi için El-kaide uluslararası savaşçıları büyük çapta pay almıştır. Afganistan'da Taliban rejimi hayatı boyunca El-Kaide'nin askeri, lojistik ve ekonomi desteklerinden faydalanmış olup Arap militanları da yabancı değil Afgan Arapları olarak bilinmiştir. El-Kaide lideri Usame Bin-Laden 1996 yılında ABD'nin baskısıyla Sudan rejimi tarafından Sudan ülkesinden ihraç edildiğinde Taliban rejimi lideri olan Molla Mohammad Omar tarafından Afganistan'a davet edilmiştir. Hâlbuki El-Kaide Örgütü, ABD devleti ve istihbaratı tarafından terör örgütü olarak ilan edilip kara listede yer almıştı. Buna rağmen Taliban rejimi, El-Kaide lideri olan Usame Bin-Ladin için terör eylemlerini yürütebilecek şekilde tüm imkânları sağlayıp Afganistan'ın Jalalabad kentinde ikametgâh verilmiştir (Khalilzad, 2016: 87).

Usame Bin-Ladin Sudan'dan Afganistan'a geldikten sonra bu kez daha güçlü bir şekilde tüm İslam dünyasından aşırı dincilerini dünyanın dört tarafından toplayıp Jalalabad ve Khost Kamplarında eğitmeye devam etmiştir. Bu savaşçılar gereken eğitimleri aldıktan sonra aralarından en profesyonelleri ve mühendisleri ABD ve Siyonistlere karşı görevlendirilip, ikinci derece askerleri Taliban rejiminin ordu mensuplarına takviye ekibi olarak görevlendirilmiştir. Amerika'nın CIA istihbarat tahminlerine göre El-Kaide 1996-2001 yılları arasında 20 binden fazla profesyonel savaşçıları kendi kamplarında eğitmiştir. Usame Bin-Ladin, bir takım fetvalar çerçevesinde ABD'ye karşı saldırılarını ilan etmiştir. Usame bin-Laden, Şubat 1998 yılındaki açıklamasında "Amerikalıların öldürülmesi her Müslüman'ın dini görevidir, nerede bulunursa bulunsun ya Amerika ya da Amerika sınırları dışında" ifadesi kullanarak cihat emri vermiştir. Usame Bin-Ladin ilk açıklamasından üç ay sonra tekrardan ABD devletine karşı açıklamada bulunmuş, açıklamasında "asker veya sivil ayırmanıza gerek yok, bizim için hepsi hedeftir" ifadelerde bulunmuştur. Bu fetvalardan sonra 11 Eylül olayı için gereken planlamaları yapmıştır (Khalilzad, 2016:87-89).

5.4. 11 Eylül Olayı ve Afganistan'a Müdahale

ABD vatandaşları, El-Kaide terör örgütü tarafından 2001 saldırısına uğramadan yıllar önce FBI ve CIA, El-Kaide ve Usame Bin-Ladin hakkında gereken belgeleri ulaşmıştır. ABD'deki dünya ticaret kuleleri 11 Eylül olayından önce ilk kez 26 Şubat 1993 tarihinde El-Kaide örgütü tarafından saldırıya uğramıştır. İlk saldırı hakkında, olaydan sonra CIA araştırmalarına göre Yusuf denilen El-Kaide üyesi iki otomobil içinde patlayıcı maddeler yerleştirip dünya ticaret merkezinin B-2 binasının otopark katında arabaları park edip, arabaların patlama dakikasını ayarlayıp kendisi bir başka kiralık arabayla olay noktasından uzaklaşarak saldırısını gerçekleşmiştir. Dünya Ticaret Merkezinde gerçekleştirilmiş bu patlamada 6 kişi hayatını kaybetmiş ve binlerce sivil yaralanmıştır. Otoparkına bomba yerleştirilmiş olan Dünya Ticaret Merkezinin binası 500 milyon dolar değerinde hasar görmüştür. Yusuf, patlama günün akşamı Pakistan hava yolları ile Pakistan'ın Lahor kentine gidip oradan kaybolmuştur. Yusuf bombalarını her iki binanın temel kirişini yıkacak şekilde yerleştirmiş, bir binanın yıkılışıyla yanındaki diğer kulanın da yıkılacağını düşünmüştür. Yusuf her iki binanın yıkılışıyla beraber 250 bin kişinin hayatını kaybedeceğini tahmin etmiş ve kendi hesaplamasına göre temin ettiği bu bomba ABD'nin Hiroşima ve Nagazaki'deki kullandığı atom bombalarından daha fazla ölüme sebep olduğunu tahmin etmiştir (Coll, 2005: 84-85).

"The Ghost Wars" kitabın yazarı CIA emeklisi olan Steve Coll, Usame Bin-Ladin ve örgütü 1993 yılında şüpheli olarak CIA ve FBI teşkilatlarının kara listelerinde yer almıştı. Fakat "Iran-Contra Affair" skandalında CIA'nin ismi kötüleştiği için CIA teşkilatına Clinton hükümeti yeterli bütçe ayırmamıştı. Bu dönem CIA teşkilatına terörle mücadele ve El-Kaide örgütünü takip etmesi için sadece 100 personel ayırmıştır. İlgili dönemde, ABD'nin sınırları içinde ve sınırları dışındaki önemli yetkiler FBI teşkilatına

devredilmiştir. CIA ve Güvenlik Konsey arasında, teröristlerin Usame Bin-Ladin tarafından desteklenip desteklenmemesi konusunda 1993 yılında sadece bir defasına görüşme gerçekleşmiştir. Aynı şekilde Bin-Ladin ve örgütü Dünya Ticaret Merkezine bomba yerleştirilmesi konusunda pek ciddiye alınmamış, sadece şüpheli gözüyle bakılmıştır. CIA bu olaydan sonra Usame Bin-Ladin ve örgütü zaman zaman araştırma ve bilgi toplamaya devam etmiştir(Coll, 2005: 85).

Usame Bin-Ladin bazı aşırı dinci adamalarına gereken eğitimleri Afganistan'ın Kandahar, Nangarhar ve Khost illerindeki askeri kamplarında verdikten sonra yıllarca Afrika ülkelerinin önemli bölgelerinde hazır şekilde sessiz sedasız bekletilmiş vaziyetteydi. Bu personel ve dünyanın dört tarafına görevlendirilmiş diğer El-Kaide teröristleri ile birlikte, Usame bin-Ladin'in planlarına uygulamak için gönüllü olarak sorumlulardı. 7 Ağustos 1998 Cuma günü, El-Kaide örgütleri tarafından ABD diplomatik binalarına saldırı gerçekleştirilmiştir. El-Kaide örgütleri tarafından Afrika ülkelerinde bulunan ABD büyükelçilik binalarına 9 dakika arayla iki saldırı düzenlendi. Birincisi Kenya'nın başkenti Nairobi kentindeki ABD büyükelçilik binasına bomba yerleştirilmiş kamyon ile saldırıldı. Bu saldırıda 12 ABD'li diplomat, 32 Kenyalı memur toplam 213 kişi hayatını kaybetmiş ve 4000 kişi yaralanmıştır. İkincisi 9 dakika sonra Tanzanya'nın geleneksel başkenti Dar es-Selam şehrindeki ABD büyükelçilik binasına birincisi gibi patlayıcı dolu kamyonla saldırıp 11 kişi hayatını kaybetmiş ve 85 kişi yaralanmıştır (Andishmand, 2005: 73).

Bu saldırıları El-Kaide örgütü üstlendikten 17 gün sonra ABD ilk kez açık bir şekilde Usame bin-Ladin ve El-Kaide örgütüne karşı saldırıda bulundu. ABD açık denizlerdeki savaş gemilerden Afganistan'ın Jalalabad (Nangarhar) ve Khost illerindeki El-Kaide eğitim kamplarına ve Sudan'daki El-Kaidenin ilaç ve kimyasal madde fabrikasına 75 Cruise füzesi fırlatmıştır. Afganistan'daki El-Kaide kamplarında bu füze saldırılardan 20 kişi Pakistanlı El-Kaide örgüt üyesi öldürülmüş ve Usame Bin-Laden kendisi hiçbir zarar görmemiştir (Andishmand, 2005: 73).

CIA, El-Kaide terör örgütüne karşı mücadele konusunda diğer ülkelerin istihbarat teşkilatlarından yardım talebinde bulunmuştur. İlk başta Avrupa ülkeleri, Mısır, Suudi Arabistan ve Pakistan istihbarat teşkilatlarından yardım istedi. CIA ve yardımcı olan diğer ülkelerin istihbarat teşkilatlarının ortak çalışmaları olumlu sonuç vermiştir. El-Kaidenin sözcüsü ve bazı aşırı dinci teröristler Londra'da tutuklandı. Tutuklanan kişilerden ele geçirilen bilgisayarlar, hafıza kartları ve telefonları incelendikten sonra sonuçlar CIA üyelerinin beklediklerinden daha ciddi belgeler ve bilgiler El-Kaide hakkında elde etmiştir. CIA ve FBI en çok üniversiteli ve eğitimli ifratçı Müslüman gençlerden korkuyordu. Bu gençler çoğunlukla Arap kökenli Avrupa ve ABD üniversitelerinde eğitim görmüş veya görmekte olanlardı. CIA elde ettiği bilgiler arasında; El-Kaide hedeflerine ulaşmak için kullanacakları araçlardan bir tanesi sivil uçakları kaçırıp kullanmaktı. 1988 yılında CIA tarafından deşifre edilen El-Kaidenin bir gizli raporu ise; Usame bin-Ladin savaşçıları bir uçağı patlayıcı maddeler yerleştirip ABD'nin herhangi bir havalimanına patlatması olmuştur. Aynı yıl içerisinde El-Kaide üyelerinin, Washington DC ve New York kentlerine uçakla saldırma planlarını CIA öğrenmeyi başarmıştır (Coll, 2005: 163).

Beyaz Saray tarafından görevlendirilmiş olan terörle mücadele grubu, El-Kaide terör örgütü, sivil uçakları Cruise füzesi yerine kullanmasına ilişkin pek tahminlerde bulunmuyorlardı. Beyaz Saray özel heyeti, teröristlerin terör eylemlerinde kullanacakları uçaklardan daha ziyade kitle imha silahları (Kimyasal, Biyolojik ve Radyolojik) ve saldırılarından korkuyorlardı. Çünkü bu tarz saldırılar daha fazla sivil kaybı yaşatabilirdi. Teröristlerin sivil taşımacılık uçakları silah yerine kullanma gibi tehditleri ABD makamları nezdinde bilgilendirilmiş bir konuydu. Fakat ABD makamları nezdinde, bu konu öncelikli bir saldırı olarak tanımamıştı. CIA, El-Kaide lideri olan Usame bin-Laden'in yakalanması için 5 milyon dolar ödül koyarken daha sonra CIA öğrendi ki, El-Kaide lideri Usame Bin-Laden aynı şekilde CIA üst düzeyindeki dört kişi için kışı başı 9 milyon ABD doları ödül koymuştur (Coll, 2005: 163-164).

CIA ekipleri, Pakistan ve Taliban ortaklarından Bin-Ladin konusunda yardım ve ciddi destek alamayınca, ilk kez CIA özel timi Ekim 1998 yılında Afganistan'ın Kuzey

ittifak komutanları[8] ile görüşmek için Afganistan'ın "Panjsher" ilini ziyaret etmiştir. CIA özel timi, Usame bin-Ladin hakkında bilgi almak için Ahmad Shah Massoud ile müzakerelerde bulunmuştur. Onlar Pakistanlılardan yıllar boyunca Usame bin-Ladin hakkında dakik ve net bilgi alamadı ve alamayacağından da emin olmuşlardı. Dönemin Kuzey İttifak Cephesinin istihbarat başkanı Arif Sarwary'a göre CIA özel timin açıklamasında amacı sadece Usame bin-Ladün'in yakalanması veya öldürülmesiydi. Fakat Afganistan Kuzey İttifak heyetlerine göre ABD'nin amacı; Usame Bin-Ladini etkisiz hale getirildikten sonra, ilk görevi Taliban rejiminin kurmuş olduğu Afganistan İslam Emirlik Devletini resmiyette tanımasıydı. Arif Sarwary açıklamasında "biz CIA personellerine, Usame Bin-Laden ve El-Kaide hakkında açık ve net bilgiler sunup, El-Kaide terör örgütü Pakistan'ın desteği ve Taliban rejiminin ortağı olarak bir terör örgütü olduğunu ispatlamamıza rağmen ABD'liler 11 Eylül olayına kadar tezimize katılmamışlardır" ifadesinde bulunmuştur (Andishmand, 2005: 73-74).

ABD, 11 Eylül olayından önce defalarca Usame Bin-Ladin'in öldürülmesi veya yakalaması için fırsatlar elde etmiş, ama kendince bazı sebeplerden dolayı elde edilen fırsatları kullanamamıştır. Bunlardan bir örneği ise, Sandy Berger, Richard A. Clarke ve diğer ulusal güvenlik danışmanlar ve güvenlik yetkilileri, Usame Bin-Ladeni takip eden özel tim ve saha çalışmaları tarafından gönderilen uydu fotoğrafları ve koordinatlar takip edilmesi gibi raporlar olmuştur. Bu koordinatlar çok sarih bir şekilde Usame Bin-Laden'in hangi kampta, hangi çadırda, hangi mescitte namaz kılacağına ve ne zaman dışarı çıkacağına dâhil bilgilere kadar ulaşmıştır. Bunca takip timlerin çalışmalarına rağmen Beyaz Saray ve Clinton hükümeti siyasi çıkarlar nedeniyle vur emrini vermemiştir. Usame bin-Laden'in bulunduğu kampta uydu fotoğraflarında görüntülenen Birleşik Arap Emirliğinin hava kuvvetlerine ait bir uçak bulunmaktaydı. Aynı şekilde Usame Bin-Laden Birleşik Arap Emirliği'nin şeyhleri ile sürekli temasları var olduğunu ve Afganistan'a şahin ve kuş avlanmaya giden zengin Birleşik Arap şeyhleri Usame'nin etrafında sürekli bulunduğu için, Bin-Ladin'in üzerine bomba veya füze atma emrini vermemiştir. Çünkü söz konusu operasyonlarda Arap şeyhlerin ölümüne sebep olabilirdi. Birleşik Arap Emirliği devleti ABD için en önemli stratejik ve ekonomik ortaklarından biri olup bu ilişkilerini olumsuz etki edecek hiçbir harekâtı asla müsaade etmezdi. Çünkü ABD'nin Basra Körfezinde bulunan uçak gemilerine ait en güvenilir limanı, ABD'nin en çok petrol ve doğalgaz ihtiyaçlarını karşılayan müttefiki ve her şeyden ziyade Mayıs 1998 yılındaki 8 milyar dolarlık antlaşmayla ABD'den 80 adet F-16 savaş uçağı satın alan Birleşik Arap Emirliği ile ilişkilerini bozmak istemiyordu. Clinton hükümeti bu nedenleri öne çıkartarak Kabil ve Nangarhar'daki Usame bin Ladin çadırlarına hava ve füze destekli operasyonlara engel olmuştur(Coll, 2005: 176-177).

El-Kaide örgütü, Pentagon ve New York'a saldırmadan önce terörle mücadele kapsamında Richard A. Clarke çalışma grubu, cumhurbaşkanlık ulusal güvenlik fermanı için yeni bir operasyon programı sunmuştur. Bu program paketi, El-Kaide'yi etkisizleştirmek için genel ve uzun dönemli şeklinde iki boyutlu olarak oluşturulmuştur. Birincisi Taliban'a karşı savaşan militanlara desteklerde bulunmak, ikincisi terör örgütlerinin maddi ve lojistik yollarını kapatması planlanmıştır. Terörle mücadele plan ve öneri hazırlayan bir başka grup Khalilzad grubu olmuştur. Khalilzad üç aşamalı bir öneri sunmuştur. Birincisi, Taliban rejimi El-Kaide örgütünden ilişkisini tamamen kesilmeli. İkincisi, Taliban rejimine muhalif olan Afganistan Kuzey İttifakına destek verip El-Kaide örgütüne karşı kullanmak ve mümkün mertebede Taliban rejimini dış politikasında izole etme yöntemi uygulamak. Üçüncüsü, demokrat düşüncelere sahip olan rejimin liderlik yapısıyla gizli temaslar kurmak ve rejimi kökten devirmek gibi üç öneri sunulmuştur. Bu çalışmaları hayata geçirmek için sonunda,10 Eylül 2001 tarihinde yardımcılar komitesi tarafından onaylanmıştır. İlgili plan ve öneriler onay aşamasından sonra hemen ertesi gün takvimler 11 Eylül 2001 gününü gösterirken önce Cumhurbaşkanlık Ulusal Güvenlik fermanına ardından Cumhurbaşkanın imzasına gidecekti. Fakat ertesi gün plan ve öneriler

---

[8] Taliban'a karşı savaşan Ahmad Shah Massoud, Karim Khalili, General Abdur Rashid Dostum gibi komutanlardan oluşan Cebhe-i Müttahidi Şimal (Kuzey Birlik Cephesi), genellikle Peştun kökenli olmayan etniklerden oluşan cephe olarak kurulmuştur.

daha son onay mercilere varmadan ABD, El-Kaide tarafından saldırıya uğramıştır (Khalilzad, 2016: 106).

Olaydan önce 2001 yılındaki Mayıs ve Haziran aylarında, ABD'nin ulusal güvenlik servisi, El-Kaide mensupları hakkında en az 33 telefon görüşmesini kayıt altında tutabilmiş, bu kayıtlar onların saldıracaklarına ilişkin ses kayıtlarından ibaret olduğunu duyurmuşlardır. Muhtemel saldırı raporları gizli devlet kanalları arasında her gün şubeden şubeye dolaşıp durduğunda, 1 Ocak 10 Eylül 2001 tarihlerde, FBI servisi 216 kez muhtemel terör saldırılardan rapor vermiştir. Bu raporlardan 6 tanesi havalimanı ve hava yollarına ilişkin raporlar olarak bildirilmiştir. ABD dışişleri bakanlığı bu süre içerisinde, teröristler ABD'nin büyükelçiliklerine ve önemli şahıslarına saldırması konusunda 9 kez duyuru yapmıştır. Federal Havacılık İdaresi, ABD hava yollarına ilişkin 15 kez muhtemel saldırıları duyurmuştur(Coll, 2005: 236).

Yıllar boyunca El-Kaide örgütün terörist eylemlerine engel olabilmek için çabalayan CIA, FBI ve diğer ülkelerde seferber olan ABD ortaklarının toplu istihbarat çalışmaları sonunda bekledikleri kadar engel olamamıştır. En son ABD vatandaşları ve devlet mensupları hayal ettikleri saldırıya hayal ettiklerinden daha fazlasına tanık olmuşlar ve 11 Eylül 2001 olayında, eli kolu bağlı bir şekilde kendi topraklarında seyirci kalmaktan fazlasına yapamamışlardır.

11 Eylül 2001 olayı gerçekleştirildikten sonra ABD ulusal güvenlik uzmanları ve CIA, eylemin büyüklüğü ve profesyonel olması için El-Kaide örgütünden bu işi beklemesine rağmen şaşkınlık durumuna düşmüştür. Olayın ilk dakikalarında bazı yetkililer bu işin arkasında Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesinin desteğiyle aşırı kökten dincilerin olduğunu düşünmüş, bazı yetkililer bu olayın arkasında Japonların Hiroşima ve Nagazaki intikamı için saldırı düzenlenmiş olabilir gibi olasılıkları birkaç dakikalık süre zarfında öne sürmüşlerdir. Terörist saldırılarından hemen sonra dönemin cumhurbaşkanı olan G. W. Bush, CNN International haber ajansı kanalıyla ABD halkına ve dünya medyasına şöyle seslenmiştir(Taşkın, 2010: 43-44).

"… Sizden istenen şey daha sabırlı olmanız. Çünkü bu savaş kısa sürmeyecektir. Sizden istenen şey sabırlı olmanız, azimli olmanız, çünkü bu savaş kolay geçmeyecek. Sizden istenen şey daha kuvvetli olmanız, çünkü zafere giden yol uzun olabilir. ABD'ye savaş açanlar, kendi yıkımlarını kendi elleriyle seçmişlerdir. Terörist ülkelere ve onlara ev sahipliği yapan ve kucak açan destekleyenlere yönelik bir dizi kararlı eylemler mutlaka sağlanacaktır. Sizi temin ederim sembolik eylemle yetinmeyeceğiz. Bizim vereceğimiz cevap emin olun daha kapsamlı, daha güçlü ve etkili olacaktır."

5.4.1. Askeri Müdahalenin Meşrulaştırması ve BMGK Kararı

ABD silahlı kuvvetleri, El-Kaide ve Taliban terör örgütlerine karşı 7 Ekim 2001 tarihinde resmen savaşa girmiştir (Khalilzad, 2016: 118). Afganistan topraklarındaki El-Kaide mevzileri vurulmadan önce, ABD cumhurbaşkanı olan George W. Bush 20 Eylül 2001 tarihinde Kongre'deki konuşmasında, teröristlerin hangi topraklarda bulunursa bulunsun ve hangi devlet tarafından desteklenirse desteklensin, hiçbir bölge ve hiçbir devlet arasında ayrım yapmadan gerekeni yapacaklarının altını çizmiştir. George W. Bush'un kongredeki konuşması kamuoyu nezdinde "Bush Doktrini" olarak bilinmektedir. Bush kongredeki konuşmasına ABD'nin ulusal güvenlik stratejisinin ilk işaretini de vurgulamıştır. Bush'un ilk ulusal güvenlik stratejisinin bazı maddeleri aşağıda belirmiştir (Taşkın, 2010: 46);

a) Terörist ve diktatörlüklerle mücadele edip dünyadaki barışı sağlamak,
b) Güçler arası iyi ilişkiler kurmak,
c) Dünyanın neresinde olursa olsun özgür ve açık toplumları destekleyip güçlendirmek,

11 Eylül olayından önce ABD'nin siyasi ve askeri yetkilileri terörle mücadele ve terörist eylemleri durdurmak için yüzde 10'luk vaktini ayırırken, olay gerçekleştirdikten sonra tüm yetkililer, CIA, FBI ve ABD'nin tüm silahlı kuvvetlerinin ana görevi El-Kaide ve terörle mücadele olmuştur. Cumhurbaşkanı George W. Bush 24 Aralık 2001

tarihindeki verdiği röportajında "bugün El-Kaide teröristlere karşı asıl savaşımız başlayacaktır. Bugün, terör örgütlerinin maddi kuruluşlarına yönelik, dünyanın neresinde olursa olsun saldıracağız" açıklamasının ardından çizmiş olduğu güvenlik haritasını uygulamaya emir vermiştir. George W. Bush, uluslararası terörist eylemlerine ve terör örgütlerine destekleyen ve finanse eden banka hesapları, terör örgütlerin liderlerine ait ya da uluslararası terör örgütlerinin hamilerine ait olmasına ilişkin toplamda 27 adet banka hesabı ve ilgili teröristlere ait olduğu mal varlıklarını kesin bir şekilde dondurma emri vermiştir (Tamanna,2014: 132).

Bu hareket, El-Kaide başta olmak üzere tüm uluslararası teröristlere ilişkin ilk ciddi bir adım olarak tanınmış, teröristlerin ekonomik dairesini daraltma ve finansal bir darbe vurma hareketi olmuştur. İkinci adım, El-Kaide ve diğer uluslararası terör örgütlere karşı askeri operasyonlarını meşrulaştırması için ABD yüksek makamları, Birleşmiş Milletler, NATO ve diğer uluslararası kamu kuruluşlarına başvuruda bulunmuştur. ABD bu hareketiyle, BM ve 39 ülkenin desteklerini kazanıp onlarla birlikte Afganistan'daki El-Kaide ve Taliban'a karşı 7 Ekim 2001 yılında havadan geniş çapta bir operasyon başlatmıştır. Ardından uluslararası itilaf güçler Afganistan'daki kuzey ittifak cephesinin savaşçılarıyla birlikte karadan da operasyonlarını başlatmıştır (Goodson, 2003: 86).

ABD ve İngiltere askeri kuvvetleri, Afganistan'daki Taliban ve El-Kaide terör örgütlerinin mevzilerine geniş çapta havadan ve karadan hedef aldıktan sonra Basra Körfezindeki askeri gemilerinden cruise ve süper cruise füzeleri fırlatarak denizden de teröristlere karşı operasyonlarını başlatılmış olup kısa sürede teröristlere ağır darbeler vurulmuştur. Teröristlerin eğitim ve istihbarat kampları, komuta teşkilat merkezleri, lojistik depoları ve stratejik yolları vurulduktan sonra Mezar-i Şerif, Kabil, Nangarhar, Kandahar ve Herat gibi önemli ve stratejik vilayetler Taliban ve El-Kaide terör örgütlerinin hâkimiyetinden arındırılmıştır. Taliban rejimi ve El-Kaide terör örgütleri savaşı kaybetmesiyle birlikte Afganistan'ın hiçbir ilinde sığınak ve barınak bulamayınca liderleri tüm teşkilatlarıyla Pakistan[9]'a kaçmışlardır. Taliban ve El-Kaide terör örgütleri Afganistan'ı terk ettikten sonra ABD ve uluslararası itilaf güçler ilk önce Kabil sonra diğer illerde Afganistan'ın güvenliğini sağlamak amacıyla askeri kamplar kurarak kontrol sahasını genişletilmiştir (Tahıry, 2018: 82).

ABD'nin silahlı kuvvetleri, Afganistan'a girmeden önce Cumhurbaşkanı Bush'un yeni güvenlik stratejileri hakkında yaptığı açıklaması "Bush Doktrini" olarak nitelendirmiştir. Bu doktrine ilişkin ABD'nin Afganistan'a askeri müdahalede bulunması ve Afganistan'daki uluslararası teröristlere karşı mücadele etmesi için BM ve uluslararası hukuk çerçevesinde meşru müdafaa, haklarını savunma ve kamuoyu alanında hukuki süreçleri izleme gibi konuları kapsamıştır. Bush doktrini ve ABD'nin Afganistan'a müdahale etmesi, uluslararası hukuk açısından BM'nin 51. maddesinde belirtilmiş olan meşru müdafaa kavramını ve içeriklerini mutabakat etmediğini altına çizmiştir. Bush doktrini, uluslararası hukuku ihlal edip, uluslararası hukuk dışında şahsi kararıyla bir devletin diğer devlete saldırma konusunda serbest hak tanımış olmuştur. Aynı şekilde Bush'un stratejisi, devletlerin birbiriyle savaşa girmesi için bir neden oluşturacaktır. Bush doktrinine göre saldıracak olan devlet belli bir tehdidi önlemek veya bastırmak için müdahale ettiğini söyleyecektir. Bush doktrini eğer Birleşmiş Milletler nezdinde geçerlilik kazanırsa, uluslararası alanda 11 Eylül olayına benzer olayları gerçekleştirdiği takdirde, devletler kendilerince haklı nedenler ileri sürerek kendi çıkarları doğrultusunda istedikleri gibi hareket edebileceklerdir (Ozturk, 2015:49-50).

11 Eylül olayına ilişkin BM, ABD'nin Afganistan'a askeri müdahale etmesi esnasında ve müdahaleden önce herhangi bir açık karar alınmamıştır. Fakat olaydan sonra Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ve Birleşmiş Milletlerin diğer komiteleri teröristlerin yaptıkları eylemi kınaması, terörü destekleyen

[9] Taliban ve El-Kaide terör örgütlerinin Pakistan sınırlarına kaçma sebebi ilk önce bu örgütler üstü kapalı bir şekilde en çok Pakistan devleti tarafından desteklerde bulunurdu. Hatta Taliban Pakistan'ın ISI istihbarat teşkilatının kurulmuş olan bir radikal İslamcı teşkilat idi. İkincisi, her iki örgütün askeri teşkilatının yüzde altmışlık bir kısmını Pakistanlıların askeri kadroları ve askeri olmayan Pakistan gençleri oluşturmaktaydı. Bu yüzden kaçış yolu bulamayan teröristler rahat bir şekilde Pakistan ve ABD devletlerini muvafakatiyle Pakistan ordusunun askeri helikopterleriyle taşınmıştır(Andishmand, 2005: 81).

ülkeleri kınaması ve yaptırımlarda bulunması konusunda bazı kararlarda bulunmuştur. Sadece müdahale ile ilgili BM'nin en önemli kararı ise, ABD silahlı kuvvetleri Afganistan'a müdahale ettikten 2 ay sonra, BM antlaşmasının 51. maddesine[10] dayanarak, 12 Aralık 2001 tarihinde 1386 sayılı kararıyla, bir Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (International Security Assistance Force / ISAF) kurulması kararına varmıştır. Ama kurulmuş olan bu askeri kurulun başkanlığını ve sorumluluklarını üstlenmemiştir (Hasgüler ve Uludağ, 2018: 323).

11 Eylül olayından sonra 7 Ekim 2001 tarihinde ABD'nin Afganistan'a müdahale etmesi ve BM'nin devre dışı kalması durumuna benzer şekilde yıllar önce Aralık 1979 tarihinde SSCB güçlerinin Afganistan'a müdahale etmesinde de BM devre dışı kalmış ve aldığı karar geçersiz sayılmıştır. SSCB'nin Afganistan'a müdahale etmesine ilişkin 7 Ocak 1980 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararnamesi şu ifadelerden ibarettir.

"Afganistan'a yapılan müdahalenin BM şartının temel ilkeleri olan her devletin egemenliğinin, toprak bütünlüğünün ve siyasi bağımsızlığının korunması ilkesinin açık ihlali olduğu, işgal etmiş olan tüm yabancı kuvvetlerinin kayıtsız ve şartsız olarak ülkeyi terk etmesi gerektiği"

Yukarıdaki ifadeleri içeren karar tasarısı SSCB'nin vetosu nedeniyle geçmedi. Konsey, 377 sayılı kararıyla "barış için birleşme kararı" gereği Birleşmiş Milletler Genel Kurulu açılan toplantıya SSCB'yi çağırmış ve Genel Kurulun kararı ise "Her devletin bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı BM Şartı'nın temel bir ilkesidir ve Afganistan'a yapılan son müdahale ilkeye bağdaşmamaktadır" ilkeleri vurgulamıştır (Hasgüler ve Uludağ, 2018: 323).

ABD kuvvetleri Afganistan'a müdahalesine ilişkin Birleşmiş Milletler 1386 kararnamesinden önceki kararları ise; olaydan bir gün sonra 12 Eylül 2001 tarihinde Güvenlik Konsey 4370 sayılı toplantısında konuyu ele alınmıştır. Aynı gün BM Konseyi 1368 sayılı kararıyla BM antlaşmasının hedef ve ilkelerine bağdaşmayan her türlü terör eylemleri, terörist olayları, terör örgütlerinin yaşattığı vahşeti kınayıp uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olacak bütün örgüt ve eylemlere karşı mücadeleye karar vermiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, BM antlaşmasına uygun olarak bireysel ya da toplumsal bir şekilde meşru müdafaa hakkını teslim etmiştir. 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşmiş olan New York, Pentagon ve Pennsylvania yerlerindeki saldırıları kınamış ve herhangi bir terörizm fiili gibi bu tür filleri uluslararası barış ve güvenliğe karşı tehdit olarak görmüşlerdir (Polat,2006: 93).

11 Eylül 2001 olayına ilişkin bir diğer karar ise 28 Eylül tarihinde, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 1373 sayılı kararnamesidir. BM Güvenlik Konseyi'nin 1373 sayılı kararı özet olarak terörizm ve teröristlerin saldırıları uluslararası barışa ve güvenliğe ciddi bir tehdit olduğunu bütün devletler kanaatine vardıktan sonra terörist ve teröristlere destekleyen ve barındıran tüm terör örgütlere karşı mücadelede iş birliği yapmaları çağırısında bulunmuştur. Buna ilaveten uluslararası kamuoyunda tüm devletlerden terörist eylemlerin finansmanın engellenmesi istenmiştir. Bu kararnamede açık ve net bir şekilde terör örgütlerine kınamış, ekonomi yaptırımlar dile getirilmiş, teröre karşı devletlerin iş birlikleri ve elbirliklerinden söz edilmiştir. Fakat bu karar ve bundan önceki ve sonraki kararlarında BM, 11 Eylül saldırılarına karşı devletlerin askeri

[10] BM antlaşmasının 51. maddesi: "Üyelerinden birinin silahlı bir saldırma hedef olması halinde, Güvenlik Meclisi milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazası için lüzumlu tedbirleri alıncaya kadar, tabii olan bireysel ve ya müşterek meşru müdafaa hakkına halel getirmez. Bu meşru müdafaa hakkını kullanarak üyelerin aldığı tedbirler derhal Güvenlik Konseyine bildirir ve ilgili Konsey antlaşmaya ilişkin uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli göreceği şekilde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir şekilde etkilemez" (Orallı, 2015: 114-115).
Bu madde ile ilgili iki farklı yorum bulunmaktadır. Birincisi, 51. maddenin hedefi, meşru müdafaa ilkesine ilişkin güç kullanılmasını, silahlı bir saldırının hakikaten ortaya çıkması şartları ile sarih bir şekilde sınırlandırmaktadır. İkincisi, 51. maddenin amacı, daha önce var olan geleneksel önleyici meşru müdafaayı sınırlandırmamaktadır(Canikoğlu, 2015: 132).

güç kullanabileceklerine yönelik hiçbir ifade bulunmamaktadır (Bozkurt, 2003: 218-227).

11 Eylül 2001 olayı gerçekleştirdikten sonra aynı gün içinde, Kuzey Atlantik Savunma Örgütünün (North Atlantic Treaty Organization / NATO) Askeri Komite Konsey organı tarafından olayla ilgili bir bildiri yayımlanmıştır. NATO'nun askeri komite konseyi bildirisinde terörist fiilini gerçekleştirenlere ve bu vahşi olayın arkasında duranlara, terör örgütlerle işbirliği içerisinde bulunan tüm örgütlere sert bir şekilde kınamıştır (Polat, 2006: 94).

Olaydan bir gün sonra 12 Eylül 2001 tarihinde, NATO'nun en etkili organı olan Askeri Konsey resmi bir duyuru yapmıştır. Duyurusunda söz konusu saldırı, ABD toprakları haricinden yönlendirildiği netleşmesi takdirde, Washington antlaşmasının(NATO) en kolektif ve önemli maddesi olan 5. madde[11] ele alınacağını ve tüm NATO üyesi ülkeler ortak bir şekilde ABD ile harekete geçeceğini açıkça duyurmuştur (Tahıry, 2018: 113).

NATO'nun kurucu maddelerinden bir tanesi 5. maddedir. 5. maddeye göre; "eğer müttefik ülkelerden biri ya da birkaç ülke saldırılarda bulunursa, gerçekleştirmiş olan saldırı tüm müttefik üyelere saldırıda bulunmuş şeklinde değerlendirecek, bu madde BM'nin 51. maddesine uyumlu bir şekilde uygulanacaktır "(Özkan, 2002: 248).

12 Eylül 2001 tarihinde, NATO'nun Askeri Konsey toplantısı sonucunda; karar NATO Genel Sekreteri olan Lord Robertson tarafından alınıp aynı gün içerisinde BM Genel Sekreterlik makamına bildirilmiştir. Alınmış olan kararlar çerçevesinde NATO üyesi tüm ülkeler ferdi olarak saldırının mağduru olan ülkeye sivil ya da askeri ayırmaksızın yardımda bulunmakla yükümlü tutulmuş ve NATO Konseyi'nin alacağı yeni bir karara kadar hiçbir eylemde bulunulmayacakları bildirilmiştir (Özkan, 2002: 248).

11 Eylül saldırılarıyla ilgili NATO üyesi ülkeler George L. Robertson Genel Sekreter başkanlığında 2 Ekim 2001'de tekrardan yeni bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantının sonunda, Robertson'un yaptığı açıklamasında "müttefikimiz olan ABD'ye yapılan saldırı, dışarıdan düzenlenmiş bir saldırı olarak tespit edilmiştir. Bu saldırının failleri yıllardır takipte olan Usame Bin-Ladin ve Bin-Ladenin kurmuş olduğu El-Kaide terör örgütünün üyeleridir" ifadelerde bulunmuştur. El-Kaide terör örgütü, Afganistan'daki Taliban İslami Devletinin himayesi altında faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu iddialara ilişkin gereken belgeler ve kanıtlar elimizde mevcut bulunmaktadır. George L. Robertson, saldırının faili ile ilgili yeterli kanıt elde ettikleri için NATO antlaşmasının 5. maddesi geçerlilik kazandığını bildirilmiştir (Polat, 2006: 95).

NATO Konseyi, BM ve diğer uluslararası kamu kuruluşlarıyla beraber müzakereler yaptıktan sonra, Konsey kendi üyeleri arasında 2 Ekim tarihinde El-Kaide ve Taliban terör örgütleriyle savaşmak için Afganistan topraklarında kendine görev alanı tanımıştır. NATO Üyesi olan ABD ve ABD'nin silahlı kuvvetleri önderliğinde 7 Ekim 2001 tarihinde, "Enduring Freedom" devamlı özgürlük (Afganistan'da bilinen Kalıcı Özgürlük) adı altında geniş operasyonları başlatılmıştır (Tahiry, 2018: 115).

Afganistan'da başlatılan 7 Ekim 2001 tarihinde, "Kalıcı Özgürlük Operasyonu" her ne kadar NATO ülkeleri tarafından gerçekleştirmiş bir operasyon olarak anlaşılmış olsa da hareketin ilk sayfasında NATO üyeleri hepsi yer almamıştır. Bu operasyonu hayata geçiren ve yürüten ABD ve stratejik müttefiki olan İngiltere olmuştur. Operasyonun ilk aylarında sadece ABD ve İngiltere silahlı kuvvetleri yer almıştır. Daha

---

[11] Washington antlaşmasının (NATO), 5. maddesi; " Taraflar, içlerinden birine y da birkaçına karşı Avrupa'da veya Kuzey Amerika'da ortaya çıkacak silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa Birleşmiş Milletler yasasının 51. Maddesinde tanınan bireysel ya da kolektif şekilde öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dâhil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan taraf ya da taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır. Bu şekilde herhangi bir saldırı ve bunun sonucu olarak alınan bütün önlemler acilen Güvenlik Konseyine duyurulacaktır. Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve korumak için gerekli önlemleri aldığı zaman, bu önlemlere son verecektir"(Polat, 2006: 94).

sonraki merhalelerde diğer NATO üyesi ülkeler ve NATO üyesi olmayan ülkeler de Afganistan'a askeri kuvvet göndermiştir (Özkan, 2002: 248- 249).

5.4.2. Bonn Antlaşması ve Geçici Hükümet Kuruluşu

7 Ekim 2001 tarihinde, ABD ve İngiltere kuvvetleri tarafından Afganistan'daki Taliban ve El-Kaide terör örgütlerinin mevzilerine operasyon başlatıldıktan sonra Washington DC. Hükümeti, kendi askerleri ve Kuzey İttifak Cephesi arasında işbirliğin koordine edilmesi için Afgan asıllı ABD vatandaşı ve akdemiysen olan Zalmay Khalilzad'ı başkent Kabil'e özel temsilci olarak göndermiştir. Zalmay Khalilzad, operasyonların doğru gidip gitmemesi, ne kadar başarı elde ettikleri, Kuzey İttifak Cephesi komutanları ile görüşmeler yapılması ve Afganistan halkının gönlünü kazanması gibi konuları raporlayıp Washington hükümetine paylaşmıştır (Khalilzad, 2016: 118).

Operasyonların iyi gitmesi, çok kısa sürede Taliban ve El-Kaide terör örgütleri Afganistan'dan arındırılması ABD, BM ve uluslararası kamuoyu nezdinde ilgi çekici ve umut verici konu olmuştur. Afganistan'a yönelik ABD tarafından Khalilzad ve BM tarafından Lakhdar Brahimi özel temsilcileri olarak Kabil'de geçici bir hükümet kurulması için Taliban karşı Afgan savaşçı komutanlarla görüşmeler yapmıştır. Toplantılar ve görüşmeler sonrasında, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 14 Kasım 2001 tarihinde, geçici hükümete yönelik 1378 sayılı kararnameyi duyurmuştur. 1378 sayılı karar, Birleşmiş Milletler temsilcileri liderliğinde, Kasım ayı sonuna doğru Afganistan etnik köken liderleri arasında siyasi bir konferans düzenlenmesi öngörülmesini yayımlanmıştır. Bu siyası konferansın amacı, Afganistan'ın geleceğine dair siyasi, demokrasi ve hukuki bir devletin temelini oluşturmak için Kabil'de geçici bir hükümet kurulmasıydı (Khalilzad, 2016: 120).

Bonn Konferansı, Taliban rejiminden sonra yeni Afganistan hükümetinin temelini oluşturmak için önemli ve hayati bir konferans olmuştur. Bonn Konferansında, Afganistan komşu ülkeleri (Çin, İran, Pakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan), ABD ve Rusya Federasyonu olmak üzere toplam 8 ülkenin dışişleri bakanları ortak bir şekilde konferans metnini ve maddelerini hazırlanıp BM onayına sunmuştur. Hazırlanmış olan ortak metinde, öncelikle Afganistan'daki tüm etnik liderleri konferansa davet edilmesi ve Afganistan'ın tüm etniklerin temsilcilerine kapsayan bir konferans olması gerekeceği belirtilmiştir. Diğer bir konu ise kurulacak olan yeni devlet sisteminde; Afganistan vatandaşlarının ırk, dil, azınlık ve inanç ayırmadan eşit olması, İslamiyet kuralları çerçevesinde demokrasi getirmesi, hukuk ve adalet çerçevesinde yargı sistemi, kadın-erkek eşitliği ve tüm vatandaşların eşit bir şekilde oy kullanması gibi önemli başlıklar yer almıştır (Tahiry, 2018: 118).

Bonn Konferansına ilişkin hazırlanmış olan metin, Birleşmiş Milletler heyetleri tarafından onaylandıktan sonra, gözlemci devletler ve Afganistan etniklerin siyasi liderleri Golbeddin Hikmatyar[12] hariç olmak üzere Afganistan'ın tüm etnik liderlerine davet mektubu gönderilmiştir. Afganistan'ın kaderini belirten konferansın yeri; ilk önce Ankara öngörülmüş, sonra BM heyetleri kararını değiştirip Almanya'nın Bonn şehrindeki Petersberg Oteli olarak belirlenmiştir (Begzad, 2014: 13-14).

Bonn Konferansı, 19 ülkenin gözlemciliği ve Birleşmiş Milletlerin liderliğiyle 27 Kasım 2001 tarihinde, resmen başlatmıştır. 9 gün süren bu konferans 5 Aralık son bulmuştur. Afganistan etniklerine ait siyasi partilerin temsilcileri ve etniklerin siyasi liderleri yurt içi ve yurt dışından 4 farklı grup şeklinde konferansa katılmıştır (Tahiry, 2018: 118).

---

[12] Gulbeddin Hekmatyar: Peştun kökenli Hizb-i İslami (İslam Partisi) partisinin kurucusu, SSCB-Afganistan döneminde Sovyetlere karşı savaşan bir aşırı dinci komutan olarak CIA ve ISI teşkilatlarının güvenilir ortağıydı(Andishmand, 2005: 50). Sovyetler Birliği Afganistan'dan ayrıldıktan sonra Taliban rejiminin ilk günlerinde, rejime muhalif olan Hekmatyar son yıllarında rejime ortaklık yapmasına CIA iddia etmiştir 11 Eylül olayından sonra Golbeddin Hekmatyar ismi, CIA'nin kara listesinde yer aldığı için 2001 Bonn Konferansına katılamamıştır(BBC Persian, 20.09.2019, www.bbc.com).

a) Kuzey İttifak Grubu: Mohammad Yunus Kanun-i, bu grubun elçisi ve temsilcisi olarak diğer 10 kişilik bir heyetle beraber katılmıştır.
b) Roma Grubu: Abdul Sattar Siret, bu grubu temsil ederek 8 kişi heyetleriyle birlikte katılmıştır. Bu grup, Afganistan'ın eski Kralı Mohammad Zahir Şah, Hamid Karzai ve Batı ülkelerdeki göçmenlerden oluşmuş bir siyası grup sayılmıştır.
c) Kıbrıs Grubu: Hamayon Jarir liderliğinde 2 heyetle birlikte konferansa katılmış, bu grubun üyeleri, Taliban rejimi döneminde Kuzey İttifakına yakın bir grup olarak bildirilmiştir.
d) Peşaver Grubu: Sayid Hamid Gilany elçiliğinde 2 heyetle birlikte konferansa katılmış, bu grup Pakistan'daki mültecilerden ve Pakistan yanlısı komutanlardan oluşmuştur.

Bonn Konferansına Afgan heyetlerle birlikte toplam 38 kişi katılmıştır. Bu 38 kişilik konferansa katılanlar arasında 12 kişi uluslararası barışçıl heyetler ve BM temsilcileri gözlemci olarak katılmışlardır. Konferansa katılan heyetler arasında, geçici devlet başkanını belirlemek için Afganistan heyetleri arasından iki aday gösterilip oybirliğiyle seçilmesi kararı verilmiştir. BM temsilcilerinin başkanlığında seçimdeki iki adaydan birisi Özbek kökenli Abdul Sattar Siret 9 oy ve Peştun kökenli Hamid Karzai 3 oy almışlardır. Adayların her ikisi Roma Grubu üyelerinden gösterilmiştir. Abdul Sattar Siret 9 oy kazanmasına rağmen diğer siyasi grupların özellikle Kuzey İttifak Cephesinin ciddi muhalefet ve eleştirilerine karşı karşıya gelmesinden dolayı geçici devlet başkanı olarak kabul edilmemiştir. A. Sattar Siret yerine BM ve uluslararası heyetler ittifakıyla Konferansa hazır olmayan, sadece 3 oy kazanan Hamid Karzai'yı gıyaben[13] geçici hükümet başkanı seçilmiştir(Khalilzad, 2016: 124-127).

5.5. Müdahaleden Sonrası Afganistan'da Savaşan Taraflar

Afganistan, yukarıda anlatıldığı gibi 1747 yılında kurulmuştur (Ghubar,1989: 354). Kurulduğu tarihten itibaren söz konusu ülkede savaş ve çatışma, ülkenin kuruluşuyla birlikte tohumları ekilmiştir. Kuruluşundan 20. yy'e kadar bir yandan İngilizlerin sömürgesi altındayken öte yandan İngilizlerle sürekli çatışma ve savaşlarda bulunmuştur. Afganistan coğrafyası önemli ve stratejik bir konuma sahip olduğundan dolayı son zamanlarda, özellikle 20. ve 21. asırlarda uluslararası büyük güçler ve bölgesel güçlerin ilgisini çekmiştir. Bu jeopolitik ve stratejik konumu zaman zaman büyük devletlerin bu topraklarda kuşatmasına sebep olmuştur. Afganistan Soğuk Savaş döneminde batı ve doğu blokların rekabet alanına dönüşmüştür. Sovyetlerin, sıcak denizlere inme arzusu, yayılma politikası ve Basra enerji merkezini kendi kontrolü altında almak için Kızıl Ordunun ayaklarını ta Afganistan topraklarına kadar çekmiştir (Roskin ve Berry, 2014: 123).

Sovyetler Birliği güçleri Afganistan'a girmesi, ABD ve diğer batı ülkeler için tedirginlik ve şüphe duygusu yaşatmıştır. Batılı devletlere göre, SSCB'nin Afganistan'a girmesi demek, Orta Asya bölgesinden sonra Orta Doğu enerji hazinesine doğru bir adım daha atmak demektir. ABD bu yaklaşımı değerlendirmek için faaliyete geçmiştir.

[13] Hamid Karzai, ABD ve özellikle Zalmay Khalilzad için dönemin en güvenilir ve istediği siyasetçi ve devlet başkanı adayıydı. Zalmay Khalilzad kendi eserinde Hamid Karzai nasıl geçici hükümet başkanı oldu şöyle anlatıyor. "Bonn konferansında geçici devlet başkanı seçilmesinde, ABD askerlerinin bir hava operasyonu olayı az kaslın tüm emeklerimi ve planlarımı yerde yeksan ederdi. Bonn Konferansı esnasında Hamid Karzai ABD Özel kuvvetler askerleriyle birlikte Taliban'a karşı savaşmak için Afganistan'ın Oruzgan ilindeki dağlarda görev yapmaktaydı. Aralık ayın beşinde, ABD hava kuvvetlerine ait bir tane B-52 bombardıman uçağı, Hamid Karzai ve ABD'li özel timin koordinatıyla düşmene bombalamak için havalanmıştı. Karzai'in ABD meslektaşları teknik bir hatayla düşmen yerine kendileri bulunduğu yerine bomba atmak talebinde bulunmuş, aynı şekilde uçak bunların bulunduğu yere bomba atmış, bu yanlışlık hava saldırısında Hamid Karzai başından yaralanıp ölümden kıl payı kurtarmıştır. Karzai kafasındaki yaranın kanlarını silerken Bonn konferansından telefon gelip Afganistan devletinin resmi geçici hükümet başkanı müjdesini almıştır"(Khalilzad, 2016: 127).

ABD'liler öncelikle Afganistan'ı SSCB için Vietnam'a çevirmek, sonrası Pakistan, Çin ve hatta Afganistan ile ilişkiler kurarak Basra Körfezi SSCB tehlikesinden ebediyen arındırmayı planlayıp başarması olmuştur (Goldstein ve Pevehouse, 2017: 71-72).

Afganistan 90'lı yıllarda, militanlar ve aşırı dinci grupların savaş ateşi içinde yanmıştır. 21. yüzyılın başlamasıyla birlikte, bazı ülkeler tarafından destekte bulunmuş olan Afganistan'da aşırı dinci Taliban ve El-Kaide, bölge ülkelerin yanında uluslararası ülkelerin güvenliğini de tehdit etmiştir. 11 Eylül olayından sonra ABD, İngiltere güçleri ile Afganistan'a müdahale ettikten sonra, NATO ve NATO üyesi olmayan bazı devletler, Uluslararası İtilaf Güçler adı altında Afganistan'a müdahale etmiştir (Özkan, 2002: 248-249).

ABD önderliğinde Uluslararası İtilaf Güçler, barışçıl ve demokrasi vaatlerle Afganistan'a müdahalede bulunmuştur. Fakat müdahaleden sonra bunca vaatlere rağmen, Afganistan'da herhangi bir barış ve demokrasi söz konusu olmamış, farklı bir isim altında ülkede yeni bir savaş sayfası açılmıştır. Ülkede bu kez savaşan taraflar, sadece militanlar ve kökten dinci (Taliban ve El-Kaide) grupları değil, bunlara ilaveten Uluslararası İtilaf Güçler de katılmıştır. 2001 müdahalesinden sonra Afganistan'da savaşan tarafları ikiye ayırabiliriz. Birincisi, ABD yanlısı Afgan militanlar (Afganistan Silahlı Kuvvetleri) ve ABD önderliğindeki Uluslararası İtilaf Güçler oluşurken, ikincisi, Afganistan devletine ve Uluslararası İtilaf Güçlere karşı olan Taliban, El-Kaide ve diğer terör veya muhalif gruplar oluşmaktadır.

5.5.1. NATO, ISAF ve Afganistan Silahlı Kuvvetleri

İkinci Dünya Savaşından sonra uluslararası sistem çerçevesinde devletler dengeleme politikasını izleyerek kutuplar oluşturmuştur. İkinci Dünya Savaşının galip olan ülkeler arasında Sovyetler Birliği de yer almıştır. Doğu bloğunun aktörleri ile Sovyetler Birliği liderliğinde doğu bloğuna ait güçlü bir Varşova askeri paktı faaliyet göstermiştir. Doğu bloğuna karşılık, ABD ve Batı Avrupa ülkeleri, Sovyetler Birliğinin tehdidinden korunmak için bir askeri ittifaka ihtiyaç duymuşlardır. ABD'li stratejistler ve yöneticiler, diğer müttefikleriyle birlikte yaptıkları konferanslar ve toplantılar sonucunda 4 Nisan 1949 yılında, Washington antlaşması diğer bir değişle dünya dilinde meşhur olan NATO antlaşmasına imza atmışlardır. Washington antlaşması (NATO) kurucuları olan, ABD, Kanada, Danimarka, Hollanda, Belçika, Norveç, Lüksemburg, İngiltere, Portekiz, İtalya, İzlanda ve Fransa toplam 12 ülke, müştereken imza atmıştır (Yiğittepe, 2017: 22).

NATO kurulduktan sonra, bazı ülkelerin örgüte katılım teklifinde bulunması ve bazı ülkelere de NATO tarafından örgüte davetlerin olmasıyla belli sürelerde genişlemeler yaşanmıştır. NATO, Soğuk Savaş dönemindeki genişlemeler ve Soğuk Savaş sonrasındaki genişlemeler şeklinde iki önemli genişlemeler yaşamıştır. 4 Nisan 1949 tarihinde, 12 üyeyle kurulmuş olan NATO, genişleme süreçleriyle birlikte en son 1 Nisan 2009 tarihinde, Arnavutluk ve Hırvatistan ülkelerinin katılımıyla NATO'nun şuanki üye sayısı 28 ülkeye ulaşmıştır (Yiğittepe, 2017: 66).

Kuzey Atlantik Savunma Örgütü (North Atlantic Treaty Organization / NATO) Antlaşması, kuruluşundan 11 Eylül sonrası Afganistan'a müdahale etmesine kadar Soğuk Savaş süresi boyunca ve sonrası yarım asırlık dönemde, dünyanın farklı yerlerinde görevlerini icra etmiştir. 11 Eylül 2001 olayındaki El-Kaide terör örgütünün saldırısına uğrayan ABD, ilgili olayla ilişkin NATO tarihinde ve NATO ittifakın antlaşmasındaki kurucu maddeler arasında yer alan 5. madde ilk kez tam anlamıyla uygulamaya alınmıştır. NATO Antlaşmanın 5. maddesi "üyelerden bir tanesi veya birkaç tanesi saldırıya uğraması, tüm üyeler saldırıya uğramış demektir" taahhüdünü taşımaktadır. NATO Askeri Konseyi 12 Eylül 2001 tarihinde yapmış olduğu toplantısında, 11 Eylül olayında ABD kendi sınırları içinde dışardan bir hamleye mağdur kalmıştır. Aynı şekilde El-Kaide terör örgütleri bu olayın arkasında olduğunu, gereken belgeler ve kanıtlar gösterebileceklerini açıklamıştır (Özkan, 2002:248).

ABD Terörle Mücadele Koordinatörü ve Büyükelçi Frank Taylor tarafından verilen bilgiler ışığında 2 Ekim 2001 tarihinde NATO'nun en önemli organı olan Atlantik Askeri Konsey Merkezinde NATO Genel Sekreteri Lord Robertson konuşma yapmıştır. Robertson'un konuşmasında, 11 Eylül olayının faili El-Kaide terör örgütü olduğunu ve

olay planı El-Kaide lideri olan Usame bin-Laden tarafından tasarlanması ile ilişkin resmi bir duyuru yapmıştır. Bu failin hakkında yeterince kanıt ve delil ellerinde bulunduklarını söylemiş, bu olayın failleri Afganistan’da ve Taliban rejimi ile işbirliği yapmasına dair kanıtlar sunmuştur (Tahiry, 2018: 113).

NATO Genel Sekreteri Lord Robertson, 2 Ekim tarihinde Konsey görüşmesinden sonra, ABD ve İngiltere kuvvetleri “Kalıcı Özgürlük Operasyonu” adı altında 7 Ekim 2001 tarihinde, BM ve diğer NATO üyelerinden kesin bir karar veya cevap daha gelmeden Afganistan’a askeri müdahalede bulunmuştur. NATO’nun kurucularından en önemli iki ülkenin askerleri, NATO adı altında Afganistan’da savaşa girmiştir. Uluslararası İtilaf Güçler ve NATO, 2001 tarihinden günümüze kadar Afganistan’daki en önemli savaşan taraflardan bir tanesi olmuştur (Hasgüler ve Uludağ, 2018: 323).

ABD ve İngiltere güçleri Afganistan’a müdahale ettikten sonra Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 20 Aralık 2001 tarihinde, 1386 sayılı kararıyla Afganistan’daki terör örgütleriyle mücadele etmek için Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (İnternational Security Assistance Force / ISAF) adı altında çok uluslu bir askeri kararnameye imza atmıştır. ISAF güçleri; NATO üyesi ve üyesi olmayan devletlerin müteşekkil bir askeri örgütü olarak Afganistan’daki Taliban ve El-Kaide terör örgütlerine yok etmek için NATO ve Afganistan Silahlı Güçlerine destek amacıyla kurulmuştur. ISAF güçleri, Afganistan’daki ilk misyonluk yıllarında, Uluslararası İtilaf Güçleri olarak müstakil bir şekilde faaliyet gösterirken 2014 yılından sonra askeri sayısı azaldığı için NATO komutası altında operasyonlarını devam etmiştir (Hasgüler ve Uludağ, 2018: 323-324).

ISAF güçlerinin Afganistan’daki sorumluluk ve yetkileri; Afganistan geçici hükümet başkanı olan Hamid Karzai ve ISAF güçlerinin ilk dönem başkanı General John Maccoll arasında 4 Ocak 2002 tarihinde, “Askeri Teknik Antlaşması”(Military Technical Agreement), adı altında imza atılmıştır. Taraflar arasında imzalanan antlaşmada aşağıdaki önemli maddeler yer almıştır;

a) Afganistan’da güvenilir güvenlik alt yapılarının oluşturulması,
b) Afganistan’ın yeniden inşa edilmesi için gereken ihtiyaçların tespit edilmesi,
c) Afganistan’ın hükümetine ve yeni kurulmuş siyasi yönetimine destek ve danışmanlık etme,

ISAF her ne kadar Birleşmiş Milletler kararnameleriyle bir askeri kuvvet olarak kurulmuş olsa, yine de Birleşmiş Milletlerin askeri gücü ya da mavi berelilerden ibaret değildir. ISAF güçleri, BM’nin mavi bereli askeri güçlerden farklı olarak, Afganistan’daki uluslararası terör örgütlere karşı NATO ve NATO dışındaki ülkelerden oluşan bir askeri destek gücüdür (Hamshahri, 20.09.2019, www.hamshahrionline.ir).

Uluslararası İtilaf Güçler (ISAF), kuruluşundan hemen sonra Aralık 2001 tarihinde, Afganistan’da görevini başlarken, toplam sayısı 10 binin altında belirtmiştir. Mayıs 2012 tarihinde ISAF güçlerinin sayısı 130 bin askerden daha fazla olmuştur. ISAF askeri ve destek güçlerine 49 ülke aktif bir şekilde asker göndermiş, en fazla ABD 100 bine yakın asker göndermesiyle listenin birinci sırada ve Avusturya 3 asker göndermesiyle birlikte listenin son kısmında yer almıştır (Aljazeera, 21.09.2019, www.aljazeera.com).

ISAF üyesi olan ülkeler ve ülkelerin asker sayısı

Sayı	Ülke	Asker		Sayı	Ülke	Asker
1	Almanya	5.000		26	Kanada	529
2	ABD	90.000		27	Karadağ	39
3	Arnavutluk	286		28	Kore Cumhuriyeti	350
4	Avusturya	3		29	Letonya	174

5	Azerbaycan	94		30	Lituanya	236
6	Belçika	520		31	Lüksemburg	11
7	Birleşik Arap Em.	35		32	Macaristan	415
8	Bosna Hersek	55		33	Makedonya	163
9	Britanya	9.500		34	Malezya	46
10	Bulgaristan	597		35	Mısır	122
11	Çek Cumhuriyeti	623		36	Moğolistan	114
12	Danimarka	750		37	Norveç	429
13	El Salvador	24		38	Polonya	2.580
14	Ermenistan	126		39	Portekiz	140
15	Estonya	159		40	Romanya	1.873
16	Finlandiya	156		41	Singapur	39
17	Fransa	3.932		42	Slovakya	309
18	Gürcistan	937		43	Slovenya	77
19	Hırvatistan	317		44	Tonga	55
20	Hollanda	183		45	Türkiye	1.840
21	İrlanda	7		46	Ukrayna	23
22	İspanya	1.526		47	Ürdün	0
23	İsveç	500		48	Yeni Zelanda	188
24	İtalya	3.952		49	Yunanistan	153
25	İzlanda	4		Toplam: 130638		

Tablo 5.5.1. Afganistan'da bulunan ISAF Üyesi Ülkelerin Asker Listesi (Aljazeera, 21.09.2019, www.aljazeera.com).

Uluslararası İtilaf Güçler, Afganistan'daki terörle mücadele ve kalıcı özgürlük operasyonu resmi görevi Aralık 2014 yılında bitmiştir. ISAF ve NATO kuvvetleri çerçevesinde görev yapan ABD askerleri 2014 yılından önce eski cumhurbaşkanı olan Barak Obama, Afganistan'dan çekilmesini duyurmuştur. ABD askerleri 13 Ocak 2012 yılında Afganistan'dan çekilmeye başlayıp 27 Ocak 2014 tarihine kadar ABD askerleri 101 binden 36 bin 500 askere kadar inmiştir. ABD başta olmak üzere ISAF üyesi olan ülkeler askerlerini Afganistan'dan çekmeden önce, artık Afgan silahlı kuvvetleri görevi üstleneceğini haber vermişti. ISAF, 1 Ocak 2015 tarihinde "Kararlı Destek Görevi" (The Resolute Support Mission / RSM) adı altında yeni memuriyetine başlamıştır. Kararlı Destek Kuvvet 2015 yılından günümüze kadar Afganistan'da Afgan ulusal ordusunu eğitmek, Afganistan silahlı kuvvetlerini 350 bine ulaştırmak ve hava operasyonlarında ulusal güçlere destek olmak için Afganistan'da bulunmaktadır. (BBC News, 29.01.2017, www.bbc.com).

Aralık 2014 tarihinden sonra ABD liderliğinde uluslararası itilaf güçler "Kararlı Destek Kuvvet" adı altında görev icra eden yabancı silahlı kuvvet sayısı 8 bin 600 personel bulunmaktadır. Bu personelin amacı Afganistan silahlı kuvvetleri eğitmek ve kritik operasyonlarda Afgan ulusal ordusuna havadan destek vermektir. Bunun dışında Kararlı Destek Kuvvetleri son iki yıldır savaşlarda yok denecek kadar çok nadir pay almaktadır (Myers, 01.10.2019, www.militarytimes.com).

Afganistan'da 2001 yılından şuana kadar devam etmekte olan savaşlarda; çatışan taraflar arasında, uluslararası itilaf güçler en önemli taraf olarak yer almıştır. Uluslararası

itilaf güçler görevinin başından günümüze kadar Afganistan'da üç farklı isim altında NATO, ISAF ve RSM olmak üzere görev yapmış ve hala görev yapmaktadır. NATO üyesi olan ve üyesi olmayan devletlerin desteğiyle görev yapan itilaf güçler, Afganistan'da yaşanılan gelişmelerin yanı sıra, gece operasyonları ve hava saldırılarından dolayı yüzlerce çocuk, kadın ve diğer sivil gruplar hayatını kaybetmiştir. Bu sebeple Afganistan'ın eski Cumhurbaşkanı Hamid Karzai bu operasyonları ciddi bir şekilde eleştirmiş ve ilk ihtilaf, ABD'nin eski Cumhurbaşkanı Barak Obama ve Hamid Karzai arasında meydana gelmiştir. ABD ve Afganistan devlet başkanı arasındaki gerilimler, Taliban örgütünün lehine olmuştur. 2014'ten sonra kara operasyonları tamamen Afganistan silahlı kuvvetlerine devredilmiştir. Hava operasyonları ise şu ana kadar NATO güçlerinin liderliğinde gerçekleşmektedir (Spanta, 2017: 366- 369).

11 Eylül 2001 sonrası Afganistan'daki çatışmada savaşan taraflar arasında, NATO ve ISAF güçleriyle birlikte omuz omuza faaliyet gösteren bir diğer askeri teşkilat ise Afganistan silahlı kuvvetleridir. Afganistan devletinin ülke bütünlüğünü ve halkın güvenliğini korumasından sorumlu olan ulusal silahlı güçler, başta Afganistan milli ordusu, Afganistan milli polisi ve Afganistan milli istihbarat birliklerinden oluşmaktadır. Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin hali hazırdaki Silahlı kuvvetlerinin geçmişi ve temeli, ta Afganistan'ın kuruluş tarihi 1747 yıllarına kadar uzamaktadır. Afganistan devletinin kurucusu Ahmad Shah Abdali/Baba (zaferleri ve fedakârlıkları için Afganistan halkı tarafından Baba lakabı verilmiş), istikrarlı, güçlü ve merkeziyetçi bir devlet için güçlü, disiplinli ve büyük bir ordu kurmuştur. Ahmad Shah Abdali, 70 bin kişilik ordusuyla, Hindistan, İsfahan ve Buhara bölgelerini kuşatmış ve büyük zaferleri Afganistan adına elde etmiştir. Ahmad Shah ve ordusu defalarca Hindistan'ı kuşatmış ve Afganistan-Hindistan tarihindeki tarihi Pani-Pat savaşının fatihi olmuştur(Azimi, 1997: 5).

Afganistan Silahlı Kuvvetleri, ilk askeri darbesini 17 Temmuz 1973 tarihinde gerçekleştirmiştir. Afganistan tarihindeki krallığa son verip cumhuriyet sistemi getirmiştir. Afganistan'ın ilk askeri darbesi, beyaz bir darbe olarak tarihe kaydedilmiş, bu darbeyle Kral Mohammad Zahir görevden atılıp yerine ilk Cumhurbaşkanı Serdar Mohammad Dawood Han getirilmiştir (Azimi, 1997: 90). Afganistan Silahlı Kuvvetleri, Sovyetler-Afganistan savaşından sonra 1990 yılında, Cumhurbaşkanı Dr. Najibullah Ahmadzai döneminde bölgedeki en güçlü ordular arasında yer almıştır. Dr. Najibullah dönemindeki Afganistan ordusu, 500 bin aktif personele sahip olduğunu iddia edilmiştir. Fakat bu rakam batı ülkelere göre 150 bin ve Sovyetlere göre 300 bin aktif personelden oluştuğu ifade edilmiştir(Azimi, 1997: 344).

Taliban rejimi döneminde, Afganistan'da herhangi bir ulusal ordu veya silahlı kuvvet bulunmamakla birlikte eski dönemden kalan ordu izi ve teçhizatları tamamen kaybolmuş veya imha edilmiştir. 11 Eylül 2001 olayından sonra, Batı ülkelerinin müdahalesi ve Afganistan'da geçici hükümet kurulmasıyla birlikte Afganistan silahlı kuvvetlerinin temelleri de sıfırdan atılmıştır. Batılı güçler, Afganistan'a müdahale ettikten sonra, başkent Kabil ve çevresinde emniyet sağlamak amacıyla göreve başlayan ISAF, Afganistan silahlı kuvvetleri olan ulusal ordu ve ulusal polis teşkilatlarının eğitmesi ve kurulması için önemli pay almıştır (Akkurt, 2005: 309).

Afganistan geçici devlet başkanı Hamid Karzai başkent Kabil'e yerleştikten sonra, cumhurbaşkanlık sarayından ta Hamid Karzai'in yakın korumalarına kadar tüm güvenlik sektörü ABD komandolarından oluşmuştur. Bu süreç bir yandan Afganistan vatandaşları için oldukça rahatsız edici bir davranışken, öte yandan George W. Bush hükümeti için aşırı maliyetli bir yöntem olmuştur. Hamid Karzai hükümetin siyasi ve askeri işlerine yönelik ABD'li sivil ve askeri uzmanlar pay almıştır. Afganistan silahlı kuvvetlerinin temeline atması için Geçici hükümetin savunma bakanı Mareşal Muhammed Kasım Fehim ve ABD'li heyetler arasında gerginlikler ve pazarlıklar yaşanmıştır. Mareşal Muhammed Kasım Fehim, 200 bin kişilik bir ordu ve teçhizat isterken, bu rakam ABD'nin savunma bütçesini aşıyor ve daha küçük bir rakam talebinde bulunmuştur. Afganistan silahlı kuvvetlerinin kurulmasına yönelik ABD heyeti General Karl Eikenberry 60 bin kişilik bir orduyu destekleyebileceğinden söz etmiş, heyetler arsı uzun konuşmalardan sonra ABD devleti, 70 bin kişilik bir orduya yardım edeceğini duyurmuştur (Khalilzad, 2016: 193-194).

Afganistan Yeniden Yapılanma Özel Müfettişi (Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction / SIGAR), Amerika Birleşik Devletleri Kongresindeki faaliyet raporunda; 2001 sonrası Afganistan'ın ulusal kuvvetlerine güçlendirmek, idari ve siyasi yapıları geliştirme hususunda üç aşamalı bir program sunmuştur. Birincisi, Bonn süreci, 2001-2005 yılları arasında Afganistan'ın ordusuna ve alt yapılarına yönelik ilk adımlar ve faaliyetler sürecidir. İkincisi, 2006-2011 yılları arasında Afganistan'ın ordusuna ve alt yapılarına yönelik yeniden yapılanma ve güçlendirme programları uygulama aşamasıdır. Üçüncüsü, 2011-2014 yılları arasında, sorumluluk aşaması oluşturup Afganistan ülke güvenliğini, Uluslararası İtilaf Güçlerden Afganistan Ulusal Silahlı Kuvvetlerine devretmesidir (Trent, 2012: 3).

ABD önderliğinde ISAF üyesi ülkeler, Afganistan için planlanmış olan 70 bin askeri personelden, 2005 yılına kadar 18 bin 300 Afgan askeri eğitip göreve sevk edebilmiştir. Bu rakam ABD ve Afganistan devletlerinin planladığı ordunun sadece yüzde 42'sını oluşturmuştur. Süreç ilk yıllarda oldukça yavaş ilerlemekteydi. ABD ve diğer ISAF üyesi ülkeler, Şubat 2002 tarihinde Afganistan için 62 bin kişilik, Afganistan'daki tüm etniklerden oluşan bir Milli Polis teşkilatına imza atmıştır. Afganistan Milli Polis mensuplarının eğitilmesi ve göreve sevk edilmesi ile birlikte, 2002 yılından başlayıp 2005 yılına kadar sayısı 35 bin personele kadar ulaşmıştır (Trent, 2012: 6-7).

İlk yıllarda, ISAF üyesi ülkeler, Afganistan Ulusal Kuvvetleri konusunda Afganistan devletine vaat ettiği programı ve sözü yerine getirememiştir. Afganistan silahlı kuvvetlerinin profesyonelleşmemesi, Afganistan devletinin öngördüğü sayıya ulaşmaması ve vaat ettikleri teçhizatlar teslim edilmemesi gibi konular neticesinde Afganistan devletinin kabine üyesi özellikle eski savunma bakanı olan Abd-ul Rahim Wardak'ın ciddi eleştirilerine neden olmuştur. Bu eleştirilerden sonra Afganistan Silahlı Kuvvetlerinde büyük bir değişiklik getirilmiştir. 2005 yılından sonra hem George W. Bush döneminde ve hem de Barak Obama döneminde Afganistan Ordusuna büyük destekler yapılmıştır (Khalilzad, 2016: 213).

2005 yılın sonrası, ABD'nin desteğiyle Afganistan silahlı kuvvetlerinde büyük bir artış söz konusu olmuştur. Haziran 2011 tarihinde, Afganistan Milli Ordusunun aktif personel sayısı 171 bine ve Afganistan Milli Polisi aktif personel sayısı 134 bine ulaşmıştır. Barak Obama yönetimi, Afganistan silahlı kuvvetlerinin 2014 yılına kadar sayısının yüzde 15 daha artmasına destek olacağını dile getirmiştir. Afganistan Milli Ordu sayısının 195 bin ve Milli Polis sayısının 157 bin aktif personel şeklinde olacağını açıklamıştır. Afganistan Silahlı Kuvvetlerinin eğitilmesi, silahlandırılması ve diğer masraflarının karşılanması için 11,2 milyar dolarlık ekstradan yardım paketini Aralık 2011 tarihinde, Kongreye sunulmuştur (Trent, 2012: 20).

22 Haziran 2011 tarihinde Barak Obama konuşmasında, ilk kez ABD kuvvetlerinin Afganistan'dan çekilmesinden söz etmiş, Obama konuşmasında 2011 yılın sonuna kadar 10 bin ve 2012 yılın ilkbaharın sonuna kadar 23 bin askerini Afganistan'dan çekilmesini belirtmiştir. Aynı şekilde 18 Mart 2012 tarihinde Barak Obama üç önemli konuyu açıklamıştır. Güvenlik sorumluluğunun kademeli olarak Afgan kuvvetlere devredilmesi, 2014 yılından sonrası bazı uluslararası güçlerinin Afganistan'da kalması ve Afganistan Silahlı Kuvvetlerini güçlendirmek için milyonlarca dolar Afganistan devletine yardım etmesidir (BBC News, 28.01.2014, www.bbc.com).

Afganistan'ın 2014 seçimlerinde, Eşref Gani Ahmetzai Afganistan'ın cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Eşref Gani hükümeti, ilk görevi olarak Afganistan-NATO Stratejik ve Güvenlik Antlaşmasına imza atması olmuştur. 30 Eylül 2014 tarihinde, Afganistan cumhurbaşkanı milli güvenlik baş müşaviri olan Mohammad Hanif Atmar ve Afganistan'daki NATO büyük heyeti ve elçisi olan Moritz Robert Joachim arasında "Afganistan-NATO Stratejik ve Güvenlik İşbirliği 25 maddelik sözleşmeyi imza atmıştır (2014 NATO ve Afganistan Antlaşması metni).

Aynı şekilde 30 Eylül 2014 tarihinde, aynı masada Mohammad Hanif Atmar ve ABD Kabil büyükelçisi olan James B. Cunningham arasında Afganistan-ABD Güvenlik ve Stratejik İşbirliği Antlaşması imza atılmıştır. Her iki antlaşmada 1 Ocak 2015 tarihinden sonra, Afganistan güvenlik sorumluluğu Afgan Silahlı Kuvvetlerine devretmesi, Afgan Silahlı Kuvvetlerinin eğitilmesi ve desteklenmesi için 10 bin NATO

askerinin Afganistan’da kalması gibi konular her iki antlaşmada yer almıştır. Antlaşmalara göre, 2014 yılından sonrası kalacak olan ABD liderliğindeki 10 bin NATO askeri, Kabil, Mezar-i Şerif, Herat, Kandahar, Helmand, Gardez, Shendand ve Bagram askeri ve sivil havalimanlarındaki askeri üslerde kalacaklarından bahsetmiştir (BBC Farsi, 30.09.2014, www.bbc.com).

Yukarıda anlatıldığı gibi Afganistan İslam Cumhuriyeti’nin hali hazırdaki ordusu, Bonn Anlaşması’ndan sonra, 1 Aralık 2002 tarihinde kurulmuştur (Giustozzi and Quentin, 2014: 12). Afganistan güvenlik güçleri kuruluş aşamasında, lojistik, teçhizat, silah ve tüm askeri araç, gereçlerini başta ABD ve diğer NATO devletlerden temin etmiş ve bu konularda hala destek almaktadır. Aynı şekilde ABD başta olmak üzere Almanya ve İngiltere’nin askeri uzmanları Afganistan ordu mensuplarına eğitim verip profesyonelleşmelerinde büyük rol oynamışlardır. Afganistan Milli Polis mensupları eğitim ve danışmanlık açısından kuruluşundan bugüne kadar Türkiye askerleri tarafından eğitilmektedirler. Afganistan silahlı güçleri kuruluşundan 2014 yılına kadar tüm operasyonlarında uluslararası itilaf güçlerinin desteğiyle görevlerini yerine getirirken, 2014 yılından sonra kara operasyonlarını tamamen kendileri yürütmeye başlamıştır. Hava operasyonlarında ise ABD hava kuvvetlerinden destek almaya devam etmektedirler.

11 Eylül sonrası Afganistan savaşında, savaşan taraflar arasında yer alan Afganistan Silahlı Kuvvetleri, Afganistan vatandaşlarının güvenliği için ve Terör örgütleri Afganistan’dan temizlenmesi için büyük gayret sarf etmiş ve büyük bedeller ödemiştir. Afganistan Silahlı Kuvvetlerinin verdiği can kayıpları raporunun medyadan gizli tutulmasından dolayı açık bir rapor elde etmek güçtür. Fakat 24 Ocak 2019 tarihinde Afganistan cumhurbaşkanı olan Eşref Gani Ahmetzai, İsviçre'nin Davos kentinde düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu toplantısı (World Economic Forum) konuşmasında son dört yıl içinde 45 bin Afganistan Silahlı Kuvvetleri, terör örgütleri tarafından öldürülmesini dile getirmiştir. Aynı şekilde son dört yıl içinde 72 Uluslararası İtilaf Güçler terör örgütleri tarafından öldürmüştür (Sopko, 2019: 65).

5.5.2. Afganistan’daki Terör Örgütleri

“Terörizm, en geniş anlamda, şiddet yoluyla korku, endişe ve belirsizlik iklimi yaratarak siyası hedeflere ulaşma girişimlerini ifade etmektedir” (Heywood, 2013: 341). Goodin’a göre terörizmin temel hedefleri ve özelliği, amaçlarına korku ve düşünce alanı üreterek ulaşmayı hedefleyen politik bir şiddet türü olmasıdır. Terörist fiillerde bulunan gruplar toplumun içinde korku yaratmak ve bu yöntemiyle belirsizlik ve kaos alanı oluşturarak gayrimeşru bir şekilde hedeflerine ulaşabilmektir. Teröristler güç ve prestij unsurlarına yönelik saldırılar ile nüfuz sahibi olanları, büyük iş insanları, yüksek rütbeli devlet adamları ve siyasi önderlerin kaçırılmasını veya öldürülmesini hedeflemektedir. Terörizm, kendi amaçlarına ulaşmak için toplum içinde sivil, çocuk ve devlet adamı ayırmadan tüm topluma korku ve endişe saçmaktır (Heywood, 2013: 341).

Terör ve terörizm kavramları; korku, şiddet, dehşet, tehdit ve yasadışı filler anlamına gelmektedir. Terör kelimesi Latince “terrere” sözcüğünden gelmiş, anlamı korkutmak, dehşete düşürmek ve korkutup kaçırmak, caydırmak gibi anlamları taşımaktadır. Terör kelimesi zaman içerisinde siyasi işlemlere yönelik daha geniş hedeflerde kullanılmıştır. Siyasi işlerden maksat; iktidarı ve devleti düşürmek veya devretmek için siyasi ve sivil kişileri bireysel ve ya kolektif bir şekilde terör eylemleriyle etkisiz hale getirmek ve topluma zarar vermektir. Uluslararası terörizm kavramı ise, terörist eylemleri sadece devletlerin sınırları içinde kalmayıp devletlerin sınırlarının ötesinde, bir, iki ve daha fazlası devletleri aynı anda terörist eylemleri gerçekleştirmektir. Paul Wilkinson’a göre “terörizm, birtakım politik isteklerin karşılanmasını sağlamak hedefiyle; fertleri, grupları, toplumu ya da hükümetleri yıldırmak için, cinayet ya da imha hareketlerinin sistematik olarak uygulanmasını ya da bu amaçla tehdit oluşturmasıdır” (Yiğittepe, 2017: 70-71).

Afganistan’daki terör örgütlerinin yukarıda anlatıldığı gibi temellerini Taliban ve El-Kaide örgütleri oluşturmuştur. Bu örgütlerin kökleri ve tarihi ta Afganistan-Sovyet savaşlarına kadar uzamaktadır. Afganistan’daki terör örgütleri, 11 Eylül 2001 tarihinden sonra farklı isimler altında farklı amaçlarla terör fiillerini gerçekleştirmiştir. 11 Eylül

öncesi ABD'nin gözünde sadece Usame Bin-Laden'in kurmuş olduğu El-Kaide bir terör örgütü olarak tanımlanmaktaydı. El-Kaide dışında Taliban ve Şebeke-i Hakkan-i gibi aşırı dinci örgütler ABD ve Batı ülkeler tarafından daha ılımlı bir İslami örgüt olarak değerlendirilmiştir. Batı ülkeler, özellikle ABD, 11 Eylül olayından önce Taliban rejimine bazı tekliflerde bulunup, söz konusu teklifler Taliban tarafından olumlu değerlendirdiği takdirde; ABD, Taliban rejimi devletine resmi olarak tanıyacağı sözünde bulunmuştur (Andishmand, 2005: 65-66).

Afganistan terör örgütleri; 11 Eylül öncesi terör örgütü ve 11 Eylül sonrası terör örgütü olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Afganistan'da, 11 Eylül öncesi terör örgütü ise, sadece ABD gözünden Usame Bin-Ladin ve El-Kaide terör örgütü tanınmıştır. Hâlbuki aynı örgüt ABD'nin ekonomik ve stratejik müttefikleri olan Birleşik Arap Emirliği, Suudi Arabistan ve Pakistan gibi ülkeler tarafından maddi ve askeri desteklerde bulunmuştur. 11 Eylül öncesinde, El-Kaide ABD'nin kara listesine yer alması nedeni ise, dünyanın farklı yerlerinde El-Kaide üyeleri ABD'ye karşı Kenya, Tanzanya ve Basra Körfezindeki ABD askeri deniz mürettebatı olan USS Cole gibi mevzilere saldırılar gerçekleştirmasıdır (Coll, 2005: 221).

11 Eylül sonrası terör örgütleri ise, El-Kaide'nin yanında Taliban örgütleri de yer almasıdır. Batı ve Arap dünyasının eski dostu ve müttefiki olan Taliban, 11 Eylül olayından sonra ebedi düşmanı olmuştur. Hâlbuki Taliban Kimdir? Sorusuna cevap aradığımızda, yukarıda anlatıldığı gibi Pakistan'ın eski başbakanı Benazir Bhutto'ya göre Taliban örgütü; Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Pakistan devletlerinin Afganistan ve Orta Asya bölgelerine yönelik, dış siyasetleri için ortak bir projesi olduğunu iddia etmiştir. Taliban, Orta Asya devletlerinin enerjisine ilişkin ekonomik hedef ve bölgenin hâkimiyetine ilişkin siyasi hedefler için kurulmuş bir silahlı örgüttür (Tahiry, 2018: 63).

11 Eylül sonrası Afganistan'ın müdahalesinden sonra, Afganistan'da savaşan taraflar arasından biri Taliban ve El-Kaide terör örgütleridir. Afganistan devletine karşı silah tutan ve kaos yaratan tüm muhalif grupların başında Taliban ve El-Kaide terör örgütleri gelmektedir. Yukarıda anlatıldığı gibi bu örgütlerin kökleri ta 90'lı yıllara dayanarak özellikle Taliban'ın kuruluşunda ABD, Pakistan, Suudi Arabistan ve Türkmenistan gibi ülkeler büyük paya sahipken, Taliban rejiminin çöküşünde de ABD önemli bir rol oynamıştır. Rejim dağıldıktan sonra 2002- 2005 yılları arasında Afganistan'ın tüm vilayetleri hemen hemen teröristlerin vücudundan arındırılmış vaziyetteyken, 2005 yılından bu yana eski senaryo devam edip tekrardan artış göstermiştir. (Damla, 2016: 232).

7 Ekim 2001 tarihinde, Uluslararası İtilaf Güçlerin müdahalesiyle, Taliban ve El-Kaide askerleri, Pakistan'a doğru geri adım atmıştır. Rejimin ve örgütün üyeleri gruplar şeklinde; otobüsler, kamyonlar ve helikopterlerle 10 binlerce silahlı terörist aşikâr bir şekilde Pakistan sınırlarına geçmiştir. Genel olarak onlar için bu bir kaçış değil, belki görevden eve dönüş yolculuğu olmuştur. Pakistanlı savaşçılar ailesine, uluslararası savaşçılar ise yıllar önce Pakistan'ın Belucistan, Pencap ve Sind eyaletlerindeki eğitim gördükleri askeri kamplara, vakit geçirdiği medreselere ve çok sevdikleri olan müftülerin yanına dönüş yapmışlardır. Rejim ve örgüt üyeleri çok sıcak bir şekilde ISI ve Pakistan Ordusu tarafından karşılanmış, bunlar yıllar boyunca Pakistan generalleri tarafından Pakistan'ın geleceği için eğitilmiştir. Bu yüzden Taliban ve El-Kaide terör örgütleri, Uluslararası İtilaf Güçlerinin müdahalesiyle Afganistan'dan temizlenmemiş, belki belli süreliğine silahlarını saklayıp vakti gelene kadar dinlenmiştir (Aidozaye ve Shafii, 2013: 97-98).

Uluslararası İtilaf Güçler, Afganistan'da terörle mücadele operasyonlarını sürdürürken, Pakistan hiçbir zaman Taliban ve El-Kaide konusunda, Afganistan ve Uluslararası İtilaf Güçlerine destekte bulunmamıştır. Aksına 2001-2004 yılları arasında Pakistan terör örgütleri için büyük bir fırsat sunmuş, Sarhad, Kuzey Veziristan ve Güney Veziristan eyaletlerinde onlar için sığınak, barınak ve askeri kamplar kurmuştur. Taliban ve diğer terör örgütleri bu süre zarfında hem dinlenmiş hem de yeniden teçhiz ve takviye edilmiştir. Taliban ikinci kez 2005 yılından beri Afganistan'da savaşa girip günümüze kadar hız kesmeden güçlenmektedir. Pakistan, Taliban ve diğer terör örgütlere yardım ve ev sahipliği yaptığı konusunda Afganistan devleti ve istihbaratı defalarca kanıtlarla

birlikte duyurmuştur. En önemlisi El-Kaide terör örgütünün lideri olan Usame Bin-Ladin 2011 yılında Pakistan topraklarında ABD askerleri tarafından öldürülmesi, Taliban lideri olan Molla Omar 2013 yılında, Pakistan topraklarında kanser hastalığından dolayı hayatını kaybetmesi ve onlarca diğer kanıt tespit edilmiştir (Aidozaye ve Shafii, 2013: 100-102).

Pakistan'ın topraklarında Talibanları bulundurması ve geniş bir şekilde Pakistan makamları tarafından desteklerde bulunması ve yeniden güçlendirmesi konusunda, ABD'nin konumu nerede ve neden Pakistan'a ciddi uyarılarda bulunmamış, sorusunun cevabını aradığımızda konuya yönelik ABD tavrına şüpheyle yanaşmak gerekmektedir. Ocak 2013 yılında, Barak Obama ve Hamid Karzai, Beyaz Saraydaki resmi görüşmelerinden bir gün önce, ABD Cumhurbaşkanı Barak Obama, milli güvenlik baş danışmanı Thomas E. Donilon ve Milli Güvenlik Müşavir yardımcısı diğer heyetleriyle birlikte Hamid Karzai ve diğer Afgan heyetlerle Blair House konuğunda bir araya gelmiştir. Eski Cumhurbaşkanı Hamid Karzai bu ziyaret sırasında, Taliban terör örgütlerinin artışı konusunda, ABD neden seyirci kaldığı ve Taliban terör örgütünün temeli Pakistan olduğu konular hakkında ABD heyetinden sorular sormuştur. ABD heyetinden gelen cevap ise Cumhurbaşkanı Hamid Karzai ve tüm ekiplerine şaşkına bırakmıştır. Thomas E. Donilon'un cevabı ise "Taliban örgütü ABD gözünden artık bir terör örgütü değil, Taliban ile sorun yaşayan sizsiniz biz değiliz. Taliban örgütünü neden Pakistan destekliyor ve konuk ediyor? Sorusunu Pakistan devletinden sormanız lazım, bu sorun Pakistan ve Afganistan sorunudur. ABD açısından terörist tanımı ise "dünyanın neresinden ABD vatandaşlarına askeri ve sivil ayırmaksızın, ABD'nin kamu veya özel binalarına saldırılırsa, saldıran şahıs veya örgüt gözümüzde teröristtir. Onun dışında, Hayır, …" açık ve net cevaplarda bulunmuştur (Spanta, 2017: 498-502).

Afganistan'da, savaşan taraflardan biri olarak Taliban örgütü, 2005 yılından beri yeniden güçlendirip Afganistan'ın kırsal alanına tekrardan hâkim olmuştur. 2013 tarihinden beri Taliban terör örgütü ABD nezdinde, bütün terörist fiillerine rağmen terör örgütü değil bir siyası opozisyon (muhalefet) grubu olarak tanınmaktadır. Bunun için "Barış Süreci" adı altında ABD ve Taliban ikili müzakerelerini sürdürmektedir. ABD ve Taliban arasında ilk resmi müzakere 12 Ekim 2018 tarihinde Katar'ın başkenti Doha'da gerçekleşmiştir. İlk müzakereden bugüne kadar Moskova, Abu Dhabi ve Doha'da 9 kez barış için müzakerelerde bulunmuştur (Farsi AA, 28.08.2019, www.aa.com).

2014 yılından sonra, Uluslararası İtilaf Güçleri Afganistan'dan çekilme süreci başlamasıyla birlikte, Afganistan; Taliban ve diğer terör örgütleri için yeni bir savaş alanına dönüşmüştür. 2014 yılına kadar, Afganistan'da sadece Taliban ve El-Kaide Terör örgütleri faaliyette bulunurken, 2014'ten sonra DAEŞ, Şabaka-i Hakkan-i, Hizbül-Mücahidin, Cemaatül-Devla İllel-Kuran, Ceyş-i Muhammet gibi terör örgütleri ülkede aktif bulunmaktadır (www.pajhwok.com).

6. MÜDAHALE SONRASI AFGANİSTAN'DA SAVAŞ MAĞDURLARI

Her savaşın ardından yoksulluk, açlık, alt yapıların yıkımı, zorunlu göç, insan haklarının ihlali gibi ciddi sorunlar ortaya çıkar. Savaşlar toplumun yaşam kalitesini düşürüp sosyal, ekonomik ve kültürel kayıplara neden olur. Tarihin her döneminde geçerli olan bir olgu savaşlarda, savaşın yıkıcılığına en fazla maruz kalan kesim ise sivil insanlar olmuştur (Morovat, 2011: 299).

Afganistan'da yaşanan savaş, bu kuralı doğrular niteliktedir. 11 Eylül 2001'de Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a düzenlenen saldırılardan sonra George W. Bush yönetimi döneminde "Kalıcı Özgürlük Operasyonu" bildirisi ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararıyla beraber, ABD liderliğinde itilaf güçleri Afganistan'a müdahalede bulunmuşlardır (Hasgüler ve Uludağ, 2018: 323-324).

Bu kapsamda, El- Kaide terör örgütünün lideri olan Usame Bin Ladin'in yakalanması ve Taliban terör örgütünün yok edilmesi için ABD ve stratejik ortağı olan İngiltere, her iki devletin kuvvetleri geniş çapta, havadan ve karadan, 7 Ekim 2001 tarihinde Afganistan arazilerinde operasyonlarını resmen başlatmıştır (Özkan, 2002: 248).

Ekim 2001 tarihinden itibaren NATO güçleri ve Taliban rejimi arasında yaşanan sıcak çatışmalar nedeniyle, Afganistan'da binlerce sivil hayatını kaybetmiş, binlercesi yaralanmış veya kalıcı engelli olmuş, on binlerce sivil evini ve arazisini terk etmek zorunda kalmıştır. Bu savaşta Afganistan halkı kadın, çocuk, yaşlı ve engelli ayırmaksızın topluca mağdur olmuştur. Savaşın ilk günlerinden 2007 yıllarına kadar, Taliban ve El-Kaide terör örgütleri savaş meydanlarında pasif kalırken, 2007 yılından sonra Taliban ve diğer terör örgütler ülkede yeniden güçlendirip, terörist eylemlerini ülkenin dört köşesinde yoğunlaşmıştır (Farahmand, 02.06.2015, www.dw.com).

Terör örgütleri, uluslararası itilaf güçlerin karşısında güçsüz kalmaya başladıktan sonra, savaş yöntemini değiştirerek okullarda, medreselerde, camilerde ve açık alanlarda sivilleri hedef alarak canlı bomba eylemleri gerçekleştirmeye başlamıştır.

6.1. Sıcak Çatışmaların Mağdur ve Kurbanları

Uluslararası İtilaf Güçler Afganistan silahlı güçleri ile birlikte Taliban'a karşı gerçekleştirdikleri sıcak çatışmalarda binlerce sivil hayatını kaybetmiş ve on binlerce sivil yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalmıştır. Günümüzde, Afganistan'da hala aktif bir şekilde sürmekte olan savaş ve çatışmalarda; siviller, hem ulusal ve Uluslararası İtilaf Güçlerinin müşterek harekâtından, hem de Taliban ve diğer terör örgütlerinin saldırılarından, neticede savaşan her iki fırka tarafından zarar ve şiddet görmektedir. Özellikle Taliban askerleri kırsal alanlarda bulunan sivillerin evini sığınma ve konaklama amaçlı kullanıp, çatışma esnasında ulusal ve uluslararası güçlere karşı sivilleri siper olarak kullanmaktan çekinmemişlerdir. Bununla birlikte uluslararası güçlerin bölgeye aşina olmamasından dolayı, özellikle hava destekli operasyon gerçekleştirirken, birçok sivil hayatını kaybetmektedir. Savaş mağdurları arasında en fazla çocuklar, kadınlar ve yaşlılar bulunmaktadır. Çocuklar sadece sıcak çatışmalardan dolayı değil, aynı zamanda mayın tarlaları, sağlık ve gıda yetersizlikleri gibi nedenler yüzünden de yaşamlarını kaybetmiş ve hala kaybetmektedir (UNAMA, 2012).

Afganistan'da sürmekte olan savaş ve çatışma, dış müdahaleler hariç, ülkenin iç durumu tüm boyutlarıyla incelendiğinde, farklı ve karmaşık bir çatışma kaynakları da görünümündedir. Bu karmaşıklık bir yandan Afgan halkının sosyolojik yapısından kaynaklanırken, öte yandan ülke içinde bulunan vatandaşlar sağcılık solculuk gruplar, kin ve kısas kültürü yüzünden ülke güvenliğini daha da kötüye götürmüştür. Sağcılık, solculuk ve kırsal alanlardaki ailevi husumetler, kırsal ve kentsel alanlarda yaşanan kabile ve etnik sorunlar toplumun huzurunu ciddi bir şekilde bozmaktadır. Afganistan Silahlı Kuvvetleri tamamen ve Taliban terör örgütlerinin yüzde 70 kısmı Afganistan vatandaşları olduğu için her iki taraf birbirine karşı çatışmaya girdiğinde bazı fırsatçılar böyle durumlardan istifade ederek Ulusal Ordu veya Taliban adına şahsi husumetin tarafını öldürür. Bu olaylar, kırsal alanlarda yaşayan toplumu devletten soğutup Taliban veya

diğer terör örgütlere katılmasına sağlamaktadır. Yaşanan bu çatışmalar sonucunda ise, siviller can kaybının yanında, etnik güvensizlik, kin tutma, kabile savaşları, serbest dolaşamama, kaos, işsizlik, zorunlu göç, uyuşturucu bağımlılığı, hastalıklar ve insan kaçakçılığı gibi sorunlarla mücadele etmektedir (Tahlilgaran, 27.10.2017, www.dw.com).

6.1.1. Taliban Saldırıları ve Sivil Halk

Silahlı çatışmalar, meydana getirdikleri neticeler itibarıyla sadece insan haklarının ihlal edilmesine değil aynı zamanda sosyal, ekonomik, politik, kültürel ve alt yapılar gibi unsurları etkileyip toplumsal huzursuzluğun oluşmasına neden olmaktadır. Bunun en bariz ve kaçınılmaz neticesi ise topluma hâkim olan moral uzlaşının zedelenmesidir. Bu sebepten silahlı çatışmalar, yoğun insan hakları ihlallerine yol açan süreçler olarak uluslararası hukuk, insan hakları komitesi ve uluslararası insancıl hukukun temel ilgi alanlarından birini meydana getirmektedir (Gülener, 2014: 3).

11 Eylül krizinden sonra ABD güçleri başta olmak üzere Uluslararası İtilaf Güçler, Afganistan'daki Taliban rejimine ağır saldırılarda bulunmuştur. Şeriat, kökten dinci ve radikal İslamcı yönetime sahip olan Taliban rejimi, NATO ve ISAF güçlerinin müdahalesiyle iktidardan indirilmiştir. Taliban rejimi yıkıldıktan sonra, bölgeyi ve mevzilerini tamamen terk etmemiştir. Aynı şekilde Taliban'a destekleyen Suudi Arabistan, Pakistan ve Körfez ülkeler dolaylı bir şekilde maddi ve siyasi desteklerini sürdürmeyi devam etmiştir. Bu yüzden Taliban örgütü, kaybetmiş olan İslami emirlik rejimini tekrardan elde etmek için ulusal ve uluslararası güçlere karşı savaşmaya devam etmiştir (Gökırmak, 2011: 23).

Taliban, 2001 tarihinden önce kendi iktidar dönemlerinde savunmasız ve sivil halklara karşı katliamlarda bulunmuştur. Bunların birkaç örneği ise Hazaralar'a karşı uyguladıkları, Yaka Walong, Mezar-i Şerif ve Deşti Robatak soykırımlardan ibarettir (Bozatay ve Meriç, 2013: 163).

Afganistan'da Taliban Örgütü kendi iktidar döneminde, otoritesini yaymak ve halk üzerinde oturtmak için terör ve şiddet yollarına başvurarak meşruiyet kazandırmayı amaçlamıştır. Özellikle Sünni olmayan diğer Müslüman gruplar ve inançları ölüm, taşlamak ve idam gibi yöntemlerle cezalandırmıştır. Taliban rejimi döneminde şiddet, aşırı dincilik, işsizlik ve yoksulluk gibi sebeplerden sivil halkın yaşam kalitesi en alt seviyelere kadar düşmüştür. 11 Eylül olayından sonra, rejimin son günlerinden itibaren 2002 yılına kadar Afganistan halkı resmen yoksulluk krizi yaşamıştır. ABD Kongresinin Afganistan'daki özel bir heyet komitesi olan "Afganistan Yeniden Yapılanma Özel Müfettişi" (Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction / SIGAR) 30 Ocak 2012 raporuna göre 2002 yılında, Afganistan insani bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Sovyet-Afganistan savaşından 2002 yılına kadar Afganistan'da 2 milyondan fazla can kaybı, 700 bin yetim ve dul kadın, 4 milyon zorunlu göç ve 1 milyona yakın sivil yerinden edilmiştir. Afganistan'da ortalama yaş sınırı 42-45 yıl tahmin edilmiş, çocuklar 5 yaşına doldurmadan her dört çocuktan birisi ve doğum esnasında her 12 anneden bir tanesi hayatını kaybetmiştir. Afganistan dünya nüfusuna göre mayınlardan dolayı en fazla engelliye sahip ülke olarak belirtmiş, Afganistan topraklarında 724 milyon metre karelik alanda yaklaşık 5-7 milyon gömülü mayın tahmin edilmiş ve yarısı çiftçilerin arazilerinde tespit edilmiştir (Trent, 2012: 4).

7 Ekim 2001 sonrasında itilaf güçlerin Afganistan'a müdahalesinde, savaşın ilk günlerinden itibaren NATO güçleri ve Taliban rejimi arasında yaşanan sıcak çatışmalar yüzünden çok sayıda sivil halk hayatını kaybetmiş ve binlercesi mağdur kalmıştır. Taliban rejimi itilaf güçlerinin karşısında güçsüz kalmaya başladıktan sonra, savaş yöntemini değiştirip sivil halkın yaşam alanlarını ve bizzat sivil aileleri siper olarak kullanmaya karar vermişlerdir. Taliban Örgütü, Afganistan Silahlı Kuvvetlerine ve Uluslararası İtilaf Güçlerine karşı hayata geçirdikleri yeni savaş stratejisi ve tekniği sivil halk için oldukça ölümcül ve tehlikeli bir yöntem olmuştur. Taliban askerleri, müşterek ulusal ve uluslararası güçlerinin operasyonlarına karşı güçsüz kaldığında sivil halkın evlerine sığınarak kadınları ve çocukları siper etmekten çekinmemiştir. Bu yüzden her operasyonda siviller can kaybı yaşamış ve yaşamaktadır. Taliban Örgütü sivil halkı siper

olarak kullanmasıyla iki sonuç elde etmektedir. Birincisi, ulusal ve uluslararası itilaf güçler Talibana karşı operasyonlarında rahat bir şekilde ateş açamaması veya düzenlendikleri operasyonlardan vazgeçmeleridir. İkincisi, ulusal ve uluslararası itilaf güçler ateş açtığı takdirde, çatışma esnasında sivil halkın can kayıplarına neden olmasından dolayı ulusal ve uluslararası medyaya reklam ve propaganda şeklinde kullanarak can kaybı veren ailelerden intikam adına devlete ve uluslararası itilaf güçlere karşı gönüllü asker toplamasıdır (Ajand, 04.04.2018, www.afghanpaper.com).

Taliban Örgütü, sivil halkı hem gelir kaynağı olarak hem de sivillerin evlerini güvenilir barınak ve sığınak mekânları olarak kullanmış ve kullanmaktadır. Taliban rejimi, 2001 olayından sonra, ABD başta olmak üzere diğer Batı devletler tarafından vurulmasıyla birlikte ciddi bir şekilde ekonomik ve askeri yaptırımlar ile karşı karşıya kalmıştır. Bu maddi yaptırımlar yüzünden Taliban örgütünü destekleyen devletler eskisi gibi serbestçe askeri ve maddi yardımlarda bulunamamıştır. Taliban Örgütü, 2001 ve 2002 yıllardan sonra, dış kaynaklardan ziyade iç imkânları seferber etmeye başvurmuştur. Bu sebeple Taliban terör örgütü, örgütün bekası ve örgütün ihtiyaçlarını gidermek için Afganistan’da kendileri tarafından yürütülmekte olan uyuşturucu ve insan kaçakçılığı yanında kırsal alanlardaki ilçeler, beldeler, köyler ve kendi kontrolü altında bütün sivil halktan haraç toplamaktan çekinmemiştir. Taliban örgütü, zor ve şiddet kullanarak sivillerden yüklü bir şekilde sürekli haraç toplayıp örgütün giderleri için kullanmış ve hala kullanmaktadır. Aynı şekilde otoritesi altında olan bölgelerdeki yaşayan sivil ailelerin gençlerinden cihat adına zorunlu veya gönüllü olarak ihtiyaç duydukları askeri personelini temin etmektedir (Zaranjnews, 27.08.2015, www.zarangnews.com).

Taliban Terör Örgütü, Afganistan’ın kırsal bölgelerinde bulunan sivil halka işkence, şiddet ve dini vaazlar gibi yöntemler uygulayarak onlara nüfuz etmeyi başarmıştır. Taliban ve El-Kaide terör örgütü, 2005 tarihinden bu yana aktif ve devamlı olarak dolaylı bir şekilde hükümlerini devam ettirmiştir. Sivil halkı hem maddi ve hem de insani potansiyel olarak kullanmış ve kullanmaya devam etmektedir. Taliban örgütü, çocuklara dini eğitim adına Pakistan’daki eskiden kurulmuş olan medreselerde ve kamplarda eğitilerek canlı bomba ve planlı suikast hedefler için kullanmaktadır. Taliban’ın finansal harcamaları ve geliri iç kaynakları yanında dış ülkelerden de gelmektedir. Bu yardımlar hem maddi hem de siyasi olarak Sovyet işgali dönemine kadar kökleri uzamaktadır. 2001 sonrası ilgili destekler, dolaylı bir şekilde bağış ve yardıma dayalı ilişkiler ağı oldukça köklü bir sisteme dönüşmüştür.

Bu bağışlar Suudi Arabistan başta olmak üzere körfez ülkeler tarafından temin edilmektedir. Aynı şekilde medya karşısında Pakistan devleti her ne kadar kendine masum ve Taliban’la ilişkisi olmadığını gösterse de, yine Taliban’ın en büyük hamilerinden bir tanesi Pakistan devletidir. CIA’nin tahminlerine göre 2008-2009 yılları arasında, Taliban Örgütlerine dışardan gelen yardım miktarı 106 milyon dolara ulaşmaktadır. Araştırmacılara göre Taliban’a gelen destek, sadece havale ve banka transferleriyle kalmayıp, bunun dışında umre ve hac ziyaretleri adı altında yapılan ziyaretler esnasında bavullar ve çantalar içinde çok miktarda bağış ve destek Afganistan’daki Taliban örgütlerine transfer etmektedir. Talibanların iç gelirleri ailelerden haraç ve vergi toplama, zengin ve şöhret sahibi olan ailelerin çocuklarını kaçırma ve rehin alma, Afganistan’da iş yapan taşeron şirketlerden “koruma ücreti” adı altında büyük miktarda haraç kesme ve uyuşturucu kaçakçılığı yapma gibi faaliyetlerinden büyük kar ve kazançlar elde etmektedir. Afganistan’daki ABD güçlerinin dönemin komutanı olan General Mc Chrystal’in değerlendirmesiyle, “Taliban Terör Örgütünün uyuşturucu ticaretine engel olunsa dahi, Taliban terör örgütü diğer kaynakları ile operasyon kabiliyetini sürdürebileceğini” açık bir şekilde dile getirmiştir. Taliban terör örgütünün Afganistan’daki batı, güney ve güneybatı vilayetlerdeki uyuşturucu tarlalarından ve eroin kaçakçılığından elde ettikleri geliri bir yıl içinde en az 70- 100 milyon dolar olduğu tahmin edilmiştir (Gökırmak, 2011: 23-26).

Taliban örgütü, 7 Ekim 2001 tarihinde ABD ve Koalisyon güçlerinin yoğun bombardımanı ve şiddetli operasyonları nedeniyle kısa süreliğine silahlarını bırakıp Afganistan’ı terk etmiştir. Örgüt askerleri, 2005 yılından bu yana tekrardan ortaya çıkmıştır. Taliban terör örgütü, 2005 yılından itibaren NATO, Koalisyon güçleri ve Afganistan Silahlı Güçlerinin tüm mücadelelerine rağmen direnmeyi ve varlığını

sürdürmeyi devam etmiştir. Taliban terör örgütü, yaptıkları tüm zulüm, şiddet ve insan haklarına aykırı davranışlarıyla birlikte bugün 60 bine yakın askerle birlikte Afganistan'ın yüzde 70'ini elde etmiştir. Taliban örgütü dış ve iç gelirleri müştereken yıllık miktarı 2014 yılında 400 milyon dolar tahmin edilmiştir. Bu sayı son iki yıl içerisinde çeşitli haraçlar ve vergiler yöntemi ile birlikte yıllık gelir miktarı 1,5 milyar dolara yükselmiştir (Azami, 26.12.2018, www.bbc.com).

6.1.2. Koalisyon Güçlerinin Hava Operasyonları ve Sivil Halk

11 Eylül olayından sonra, 7 Ekim 2001 tarihinde, Afganistan'a müdahale eden ABD önderliğinde Uluslararası İtilaf Güçler, bölgeye aşina olmamasından dolayı, özellikle hava destekli saldırıları ve gece operasyonları sırasında, sivil halkın birçoğu hayatını kaybetmiş ve onlarcası mağdur kalmıştır. Uluslararası İtilaf Güçlerinin operasyonlarında, en çok çocuklar, kadınlar ve yaşlılar mağdur olmuştur. 2001 tarihinde, ABD'nin Afganistan'a müdahale etmesinden günümüze kadar 19 yıldır sürmekte olan çatışmalarda; siviller, savaşan her iki tarafın hedefi olup sıcak çatışma ve bombardıman sırasında, sivillerin birçoğu yaşamlarını yitirmiştir. NATO ve ISAF kuvvetleri, Taliban'a karşı düzenlediği gece operasyonlarında; Taliban ve diğer terör örgütleri sivillerin evlerinde bulunduğu için ulusal ve uluslararası askerler gece vakitlerinde ilgili sivillerin evine baskın yaparak incelenirdi. Söz konusu gece operasyonları ve gece vakitlerdeki sivillerin evlerine baskın eylemleri, siviller için oldukça rahatsız edici bir eylem olup, bu şekil davranışı gurur ve onur kırıcı hareket denmiştir. Dönemin cumhurbaşkanı olan Hamid Karzai, gece operasyonlara karşı ciddi ve sert tepkiler göstererek Obama yönetimine eleştirilerde bulunmuştur. Hamid Karzai açıklamasında, NATO ve koalisyon güçler, gece operasyonlarında, gerçek teröristlerin öldürülmesi veya yakalanmasından daha ziyade, sivil halkın ölmesine, korkutmasına ve kin tutmasına neden olmuştur. Aynı şekilde, koalisyon güçlerin yaptıkları bu operasyonlar, sivillerin devlete karşı kızgınlığını artırıp onların kolay bir şekilde teröristlerin saflarına katılmasına sebep olur(Tahiry, 2018: 16).

ABD'nin Afganistan'a gönderdiği özel elçisi Zalmay Khalilzad'a göre müdahalenin ta ilk günlerinde, ABD hava güçleri tarafından istemeyerek insan haklarına aykırı bir şekilde insani facialar gerçekleşmiştir. ABD'nin Kabil büyükelçisi olan Z. Khalilzad, ilgili konunun doğrultusunda yaşanmış bir olayı örnek getirmiştir. Koalisyon kuvvetlerinin istihbarat birimi, terör örgütünün önemli bir komutanın yerini tespit edip vurulması için ABD hava kuvvetlerine emretmiştir. Operasyon esnasında koordinatı yanlış uygulayan ABD hava kuvvetleri, terörist yerine bir ağacın altında ders işleyen öğretmen ve öğrenciler üzerine bomba atmıştır. Söz konu hava saldırısında ağaç altında bulunan öğretmen ve öğrenciler hayatını kaybetmiştir. Büyükelçi olan Khalilzad, olayın sağlıklı olup olmadığı hakkında olay yerine heyet göndermiştir. Heyetler olayı inceleme yaptıktan sonra olay gerçek olduğunu tespit etmiştir. Olayla ilgili büyükelçi Khalilzad, hayatını kaybeden çocukların ailelerini ziyaret ettikten sonra olayın hakikaten insani bir facia olduğunu itiraf etmiştir. Z. Khalilzad, " Ben faciayla ilgili Afganistan halkına özellikle şehit düşen çocukların aileleri için bir beyanname hazırlamıştım; fakat beyannameyi okumadan önce Washington'dan emir geldi, kendi askerlerimizin yanlış operasyonları konusunda kimseden özür dilemememi emrettiler, bu emir benim için çok üzücü ve rahatsız edici bir emirdi" ifade etmiştir. Gece operasyonlarında Koalisyon güçler, gecenin geç saatlerinde Afgan evlerine baskınlar düzenleyip çocuklar ve kadınların gözü önünde terörist adı altında, evin erkeğini tutuklanarak başına çuval, ellerine kelepçe takıp zindanlara sevkedilirdi. Operasyon sırasında, Afgan ailelerden tutuklanmış olan babalar veya genç çocuklar evden çıkarır çıkarmaz, aileleriyle tüm iletişim bağlantıları kesilirdi, bu süreç aylar belki yıllara kadar devam etmiştir. Bu operasyonlar, hem Afgan aileler için korkutucu ve endişe verici, hem de Afganistan hükümeti için küçük düşürücü bir muamele olmuştur. Bu operasyonları durdurmak için her ne kadar Pentagon ve Afganistan heyetleri arasında 15 maddelik bir antlaşma imza atılmışsa da operasyonlar durdurulmamıştır. Bu operasyonlarda sayısız masum sivil öldürülmüş veya ceza evlerinde hapsedilmiştir (Khalilzad, 2016: 25-26).

ABD kuvvetlerinin önderliğinde Uluslararası Koalisyon Güçler, Afganistan'ın başkentine bağlı Bagram ilçesinde ABD askeri üssünün yanında Bagram hapishanesi adı altında büyük bir cezaevi kurmuştur. Bagram cezaevi, sivil toplum ve insan hakları açısından; işkence, şiddet, Afganistan hâkimiyetine aykırı ve insan haklarına aykırı bir cinayet merkezidir. Koalisyon güçleri, yaptıkları gece operasyonlarında kendince mahkûmları tutuklanarak bu ceza evine getirmektedir. Bagram cezaevinde tehlikeli teröristlerin yanında suçsuz Afgan vatandaşları da bulunmaktadır. İşin en kötüsü bu cezaevinde, terörist, zanlı, suçsuz ve suçlu tamamen aynı muameleyi görmektedir. Spanta'ya göre Bagram bölgesinde Koalisyon Güçlerin cezaevi; sistematik ve düzenli bir şekilde Afganistan'ın egemenliğine, Afgan vatandaşları bireysel özgürlüğü ve sivil vatandaşların toplumsal haklarına aykırı davranışlarda bulunmuştur. Bagram cezaevi, Hamid Karzai hükümeti döneminde, ABD ve Koalisyon güçleri tarafından kurulmuş olan Bagram cezaevi sadece ve sadece ABD ve itilaf güçler tarafından kontrol edilip onların dışında herhangi bir Afgan savcısı veya Afgan hâkiminin girmesi kesinlikle yasaklanmıştır. Bagram cezaevi, ABD ve Afganistan devleti arasında en tartışılan konulardan bir tanesi olmuştur. Hamid Karzai ve kabinesi ile ABD makamları, Bagram cezaevi hakkında defalarca müzakerelerde bulunmuştur. İlgili müzakerelerde, Bagram cezaevi, Afganistan güvenlik güçleri tarafından kontrol edilmesini, zanlıların dosyaları Afganlı heyetler tarafından incelenmesi ve karar verilmesi talebinde bulunmuş, hatta gerginlikler yaşanmıştır. Bagram cezaevinin kontrolü, ISAF ve NATO güçlerinin Afganistan'daki resmi görevi bitirmesiyle birlikte 2014 yılının sonlarına doğru Afganistan Güvenlik Güçlerine devredilmiştir (Spanta, 2017: 319-322).

Uluslararası Koalisyon Güçler, Afganistan'daki 2001 sonrası yaşanan savaşlarda, sivillerin haklarını koruyamamış, zaman zaman haksız yerde sivil halkı cezalandırmış ve hatta sivillerin ölümüne sebep olmuşlardır. Afganistan devletinin tüm ısrarlarına ve önlemlerine rağmen yine de Koalisyon güçlerin sivillere karşı hataları pey dar pey devam etmiştir. Bunlardan bir tanesi, Helmand velayetine bağlı Musa Qala ilçesinde, ABD hava kuvvetleri tarafından düzenlenmiş bir hava saldırısıdır. Bu saldırıda 52 sivil Afgan hayatını kaybetmiştir. Fakat ABD güçlerinin komutanı olan David Howell Petraeus'un basın açıklamasında, ABD hava kuvvetlerinin Musa Qala ilçesinde düzenlenmiş olduğu operasyonda 6 teröristin etkisiz hale getirildiği şeklinde duyuru yapmıştır. Bu olayın incelemesi ve gerçeğin ortaya çıkması için Hamid Karzai bir heyet grubu oluşturup olay yerine sevk ettikten sonra gerçek meydana çıkmıştır. Heyetlerin çalışmalarına göre ABD uçakları, teröristlerin mevzileri yerine diğer köyde düğüne toplanmış sivil halkı hedef almış, düğüne gelen çocuk, kadın ve sivillerden toplam 52 kişi bombardıman yüzünden hayatını kaybetmiş ve onlarcası yaralanmıştır. Hamid Karzai ilgili raporu tüm detaylarıyla birlikte, ISAF genel komutanına, ABD'nin Kabil'deki büyükelçisine ve NATO'nun Afganistan'daki genel komutanına gönderip toplantıya çağırmıştır. Eski cumhurbaşkanı olan Hamid Karzai toplantıda "Değerli arkadaşlar, lütfen başkentlerinizi bildiriniz; terörle mücadele konusunda, bizimle yapmış olduğunuz iş birliğinin anlamı bu mudur? Afganistan sınırları içinde ve sınırları dışında operasyon düzenlediğinizde tek karar mercii olmuşsunuz, bizler ise şu ana kadar seyirci kalmışız. Bundan sonra böyle olmayacaktır. Afgan makamlarının onayı olmadıkça hiçbir operasyon gerçekleşmeyecektir. Afganistan devleti için sivil halkın can güvenliği, haklarının korunması ve onlara saygı gösterilmesi hususları hayati bir meseledir. Yıllar boyunca, geldiğinizden beri siviller tarafınızdan hedef alınmış ve bizler ise seyirci kalmışızdır. Artık bu operasyonlara son vermesi gerekmektedir. Sivil halkın öldürülmeye devam edilmesinin sonucu hepimizin başarısızlığımıza neden olur. Hamid Karzai ilgili heyetlere, ben şunu anlamış değilim; teröristlerin nereden geldiğine ve nerede ikamet ettiğine dair, hem ABD kuvvetleri hem de Afganistan kuvvetleri elinde yeterince kanıt ve belge bulunmaktadır. ABD ve İtilaf Güçler, acaba neden terör mevzuları ve kaynakları yerine hala Afganistan köylerine ve kasabalarına bombardıman etmekte ve neden bu kadar sivilin ölümünü sebep olmaktadırlar?" ifadeler kullanarak ciddi eleştirilerde bulunmuştur (Spanta, 2017: 378-379).

NATO ve ISAF güçlerinin terörle mücadele adı altında "Kalıcı Özgürlük Operasyonu" harekâtında, bir diğer üzücü gerçek ise; Pentagon'un Afganistan'daki terörle mücadele stratejisidir. Sonradan deşifre edilen bu strateji kararnamesinde, bir

Taliban üyesinin etkisiz hale getirilmesi için söz konusu terörist mensubu siviller içinde yer aldığı takdirde, yakınında bulunan 9 sivilin daha vurulmasına izin verdikleri tespit edilmiştir. Bu yüzden Koalisyon güçlerinin operasyonlarında sivil kaybı gün geçtikçe daha da artmıştır (Spanta, 2017: 399).

6.1.3. Patlamalar ve Canlı Bombaların Sivil Halka Etkisi

Şüphesiz tüm dünyayı, ülkelerin sivil halklarını ve toplumun bütün sınıflarını dize getiren konu, ulusal ve uluslararası teröristlerin acımasızca uyguladığı canlı bombalar, el yapımı patlayıcılar ve suikastlar gibi vahşi ve gayri insani saldırılardır. Afganistan'da bulunan terör örgütleri yok etmek için NATO ve ISAF güçleri Afganistan topraklarına ayak basmıştır. Uluslararası İtilaf Güçlerin müdahalesinin ilk günlerinde, Afganistan'da bulunan Taliban ve El-Kaide terör örgütleri nispi bir şekilde temizlenmiş ve rejim üyeleri kısa süreliğine bölgeden uzaklaştırılmıştır. Taliban rejimi, kaybetmiş olduğu eski iktidarını tekrardan elde etmek için kısa bir duraklamadan sonra tekrardan savaşa girmiştir. Taliban ve El-Kaide terör örgütleri, Koalisyon güçlere ve Afganistan devletinin silahlı kuvvetlerine karşı göğüs göğse savaş edemediği için farklı bir yöntem olarak terör ve dehşet yollarına başvurarak sivilleri hedef almıştır. Taliban ve diğer terör örgütlerin Afganistan'da gerçekleştirdikleri terör eylemleri yüzünden sivillerin hayat kaybı ülke çapında bunlardan ibarettir. Afganistan sivil kaybı ise, yüzde 21 oranı gömülü bombalar, yüzde 46 oranı intihar saldırıları ve canlı bombalar yüzünden hayatını kaybetmektedir. Terör ve terörist fiilleri yüzünden siviller sadece ölümle değil aynı şekilde iş ve gelir alanlarının gittikçe daralmasından olumsuz etkilemiştir. Ayrıca yatırımcılar ve işverenler de istikrarsızlıktan ve savaş yüzünden ülkede yatırım yapamamış, işçiler can güvenliği için özgürce sokaklara ve caddelere çıkamamıştır. İntihar ve patlamalar çocuklar, kadınlar ve sivil insanların psikolojisinde olumsuz etkiler ve kalıcı izler bırakmıştır. Ülke genelinde patlama ve canlı bomba olaylarına denk gelen çocuklar ciddi travmalar yaşanmıştır (UNHCR, 2010, www.refworld.org).

Teröristler, 2005 yılından beri amaçlarına ulaşmak için farklı yollardan ve farklı yöntemlerden sivilleri, iş adamları ve devlet adamları hedef almıştır. Denedikleri her yöntem ile yüzlerce ve binlerce sivilin hayatını almış, binlerce çocuğu yetim ve yüz binlerce aileyi zorunlu göçe maruz bırakmıştır. Teröristlerin kullandıkları yöntemler arasında en çok aşağıda belirtmiş olan üç yöntem sivillerin ölümüne sebep olmuştur (UNUMA, 2012: 16).

a) Gömülü ve sistematik patlayıcı maddelerle saldırı
b) İnsan ve araç vasıtasıyla canlı bomba saldırısı
c) Hedeflenen suikastlar (Targeted Assassinations)

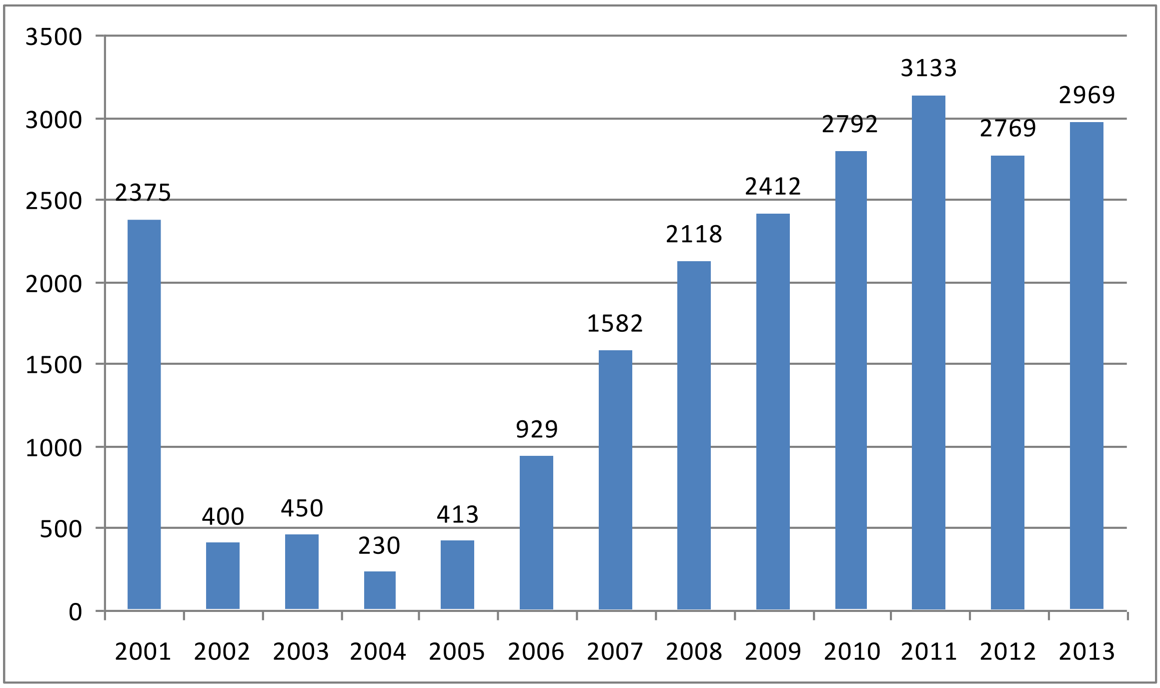
Birincisinde, teröristler tarafından sistematik ve profesyonel bir şekilde düzenlenmiş olan akıllı gömülü ve el yapımı patlayıcı bombalar, teröristlerin saldırılarında kolaylıklar sağlamıştır. Bu takım bombalar, hem kontrollü hem de basınç ve ağırlık aracılığıyla infilak edilmektedir. Bu patlayıcı bombalar 10- 100 kg ağırlığı taşıyan kişi, motosiklet, araba veya başka bir şey bastığında infilak edebilir. Afganistan'da teröristlerin yaptığı bu el yapımı bombaların ağırlığı en çok 20 kilo gram olmasıyla birlikte şiddetli ve tahrip edici bir etkiye sahiptir. Bu el yapımı patlayıcı bombaların şiddeti, standart anti-tank mayınların iki katından daha fazlasını ölçmektedir. Siviller, araç ya da zırhlı araçlar söz konusu el yapımı bombaya yakalandığında hiçbir kurtuluş şansı bulunmamaktadır (UNUMA, 2012: 17).

İkincisinde, teröristlerin insan ve ulaşım araçlarını kullanarak canlı bomba saldırılarında bulunmasıdır. Teröristler canlı bomba saldırıları gerçekleştirmek için farklı yollardan farklı araçlar kullanarak hedeflerine ulaşmasıdır. Teröristler bu eylem için en çok küçük yaşta çocukları, uyuşturucu ve madde bağımlısı olan insanları, kökten dinci ve aşırı ırkçı kişilere canlı bomba hedeflerinde araç olarak kullanmaktadır. Teröristler saldırılarını ya bireysel ya da grup şeklinde araba, motosiklet ve kamyon gibi araçlar kullanarak gerçekleştirir. Teröristler, intihar ve canlı bomba saldırılarını en çok alışveriş marketlerde, camilerde, hastanelerde, okullarda ve düğün salonlarında gibi sivillerin toplu

halde bulunduğu yerlerde veya hükümet binalarında gerçekleştirmektedir. Teröristlerin bir diğer yöntemi ise hedeflenen suikastlar (Targeted Assassinations) yöntemidir. Teröristler nüfuz sahibi insanlara, devlet yanlısı, köy ve mahalle büyüklerine, emrinde olmayan iş adamlarına, devlet dışı yardımlaşma müesseseler ve derneklerin yöneticilerine suikast saldırıları düzenleyerek öldürülmesidir. Teröristler, sivilleri korkutmak, haraç toplamak ve zorla yanlarına çekmek maksadıyla suikast saldırısı yöntemi kullanmaktadır (UNAMA, 2012: 17-20).

Taliban terör örgütün yaptığı her saldırıda sayısız sivil can kaybına neden olmuştur. Taliban, özellikle sivillerin bulunduğu alanlara saldırılar düzenlenip tüm vatandaşlara panik ve korkusuna neden olmuştur. Canlı bomba, cadde kenarlarında güçlü patlayıcı madde yerleştirme, kamyonlara bomba yerleştirme, grup halinde kamu kurumlarını hedef alma gibi eylemleri özellikle tercih eden Taliban, bu saldırılarında binlerce sivilin yaşamını kaybetmesine sebep olmuştur. The Washington Post haber ajansının yayımladığı rakamlara göre; 2001–2014 yılları arasındaki çatışmalarda 149.000 civarında Afganistanlı ve Pakistanlı sivil yaşamını kaybetmiştir. Bu kayıplardan 26.270’ini Afganistan kayıp vermiştir (Taylor, 03.06.2015, www.washingtonpost.com).

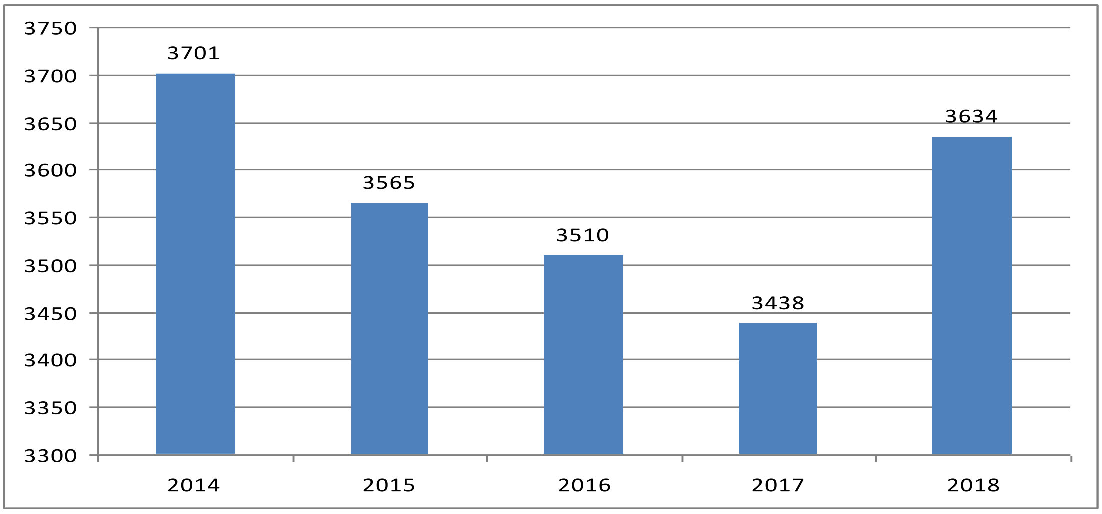
Yukarıda anlatıldığı gibi ilerleyen süreçte Taliban’ın güçlenmesine karşılık NATO ve ISAF hava operasyonlarını yoğunlaştırmaya başlamıştır. Aynı şekilde gece vakitlerinde gerçekleştirilen gece operasyonları, ülkenin güney ve güneybatı bölgelerinde bulunan Helmand, Kandahar, Farah, Nemroz velayetlerinde artmış ve bu operasyonlarda da yüzlerce sivil hayatını kaybetmiştir. Operasyonlardan kaynaklanan can kayıplarından dolayı Cumhurbaşkanı Hamid Karzai, dönemin itilaf güçlerinin başkomutanı General John Ellin’i eleştirip saldırıları kınamıştır. Kınamaların ardından kısa bir süreliğine hava operasyonları durdurulmuştur. Ayrıca General John Ellin 27 Kasım 2008 tarihinde Hamid Karzai’ye bir mektup göndermiştir. Mektup’ta “ISAF güçleri, sivilleri korumak amacıyla teröristlere karşı operasyonunda savaş stratejisini değiştirmiştir. Uluslararası İtilaf güçlerinin genel komutanlığını üstlendiğimden beri sizinle paylaştığım gibi, Afganistan’da asıl görevimiz sivillerin can güvenliğini korumak ve teröristleri ortadan kaldırmaktır. Son günlerdeki hava saldırılarımızdan dolayı ortaya çıkan olaylardan çok üzgünüm, bu yüzden emir altındaki tüm askeri üsleri, sivilleri koruma altına almak amacıyla yeni bir operasyon stratejisine çağırdım. Sivilleri koruma amacıyla yeni operasyon stratejimizin en geç 5 Aralık’ta yürürlüğe gireceğini ummaktayım.” yazmıştır (Hasht-i Subh, 30.11.2011, www.8am.af).

Grafik. 6.1.3. 2001-2013 Sivil Kurbanlar (Taylor, 2015, www.washingtonpost.com).

Koalisyon güçlerin Afganistan'da kalmasına yönelik 2014 yılına kadar süresi belirtmiş, söz konusu stratejik ve güvenlik anlaşmanın süresi sona ermeden önce dönemin ABD Cumhurbaşkanı Barak Obama anlaşmanın yenilenmesi için Afganistan'ın eski Cumhurbaşkanı Hamid Karzai'yi yeni bir askeri antlaşma teklifinde bulunmuştur. Karzai önerilen teklifi, 2014 cumhurbaşkanlık seçimi sonuçlanana kadar askıya alarak bu görevi gelecek cumhurbaşkana bırakmıştır. 2014 yılı Afganistan için çok hassas ve kritik bir yıl olarak kaydedilmiştir. 2014 yılında bir yandan itilaf güçler Afganistan'dan çekilmesi ve ilk kez ülke güvenliği tamamen ulusal güçlere devredilmesi olmuştur. Öte yandan Afganistan cumhurbaşkanlık seçimleri ve en önemlisi 2014 yılından sonra Afganistan'da geri kalan Koalisyon Güçlerin kalabilmesine yönelik resmi bir ittifak antlaşması bulunmaması gibi konular, Afganistan'ı daha karmaşık bir geleceğe sürüklenmiştir. Bu karışıklık ve belirsizlikten dolayı ortam adeta teröristlere müsait bir hale gelmiştir. 2014 yılından sonra Taliban ve diğer terör örgütler, hız kesmeden saldırılarına devam etmiştir. Kara operasyonların komutası ve sorumluluğu Afganistan silahlı güçlerine devredilmesiyle birlikte Taliban, Afganistan'daki ilçeleri ve köyleri ardı ardına ele geçirip sivil ve asker ayırmadan katliama devam etmiştir. Talibanların hız kesmeden ilerlemesi, Afganistan silahlı kuvvetleri bu sorumluluğu üstlenmek için henüz hazır olmadıklarını göstermiştir. 2014 yılında yapılan cumhurbaşkanlık seçimlerinde iktidar değişikliği yaşanmış ve Afganistan'ın yeni cumhurbaşkanı olan Eşref Gani Ahmetzai iktidara geçmiştir(Tasnim, 01.10.2014, www.afghanpaper.com).

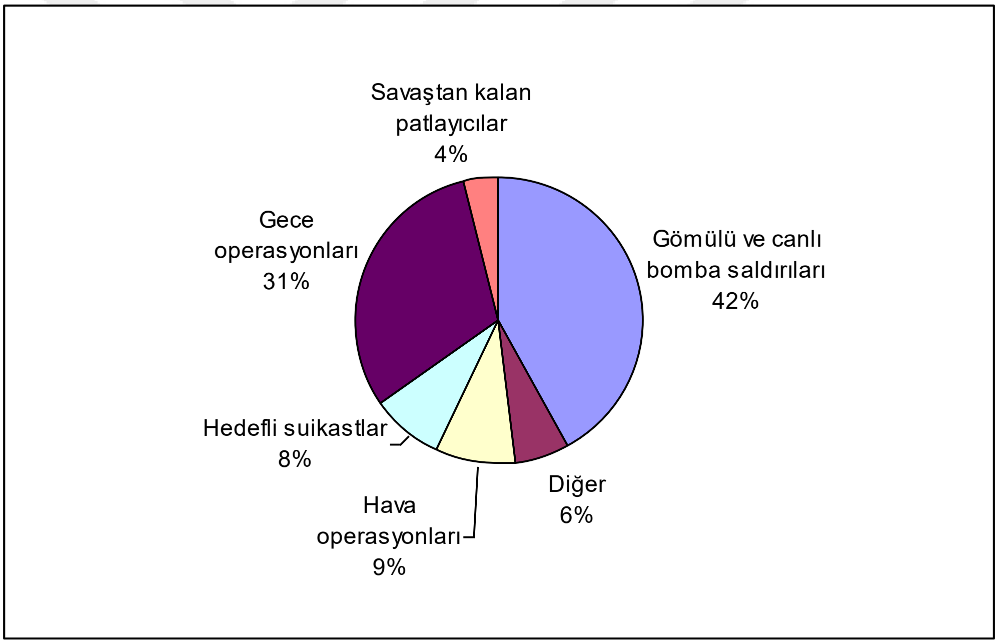
Afganistan'daki 2001 sonrası terörle mücadele savaşlarında sivil kayıplar 2014 yılından sonra üç kata yükselmiştir. 2014 öncesi yıllarda Koalisyon ve NATO güçlerin yoğun bir şekilde aktif bulunmasından dolayı Taliban ve diğer terör örgütler, Afganistan'ın şehir merkezlerine kolay bir şekilde saldırılar düzenlemeyi cesaret edemezdi. Fakat 2014 sonrası Koalisyon ve NATO güçlerinin çekilmesinden sonra terör örgütler, güvenlik boşluğundan faydalanıp şehirlerdeki terör saldırılarına yoğunlaşmıştır. Böylece Taliban bölgede daha güçlü bir şekilde var olduğunu ispat etmiştir. Önceden sadece kırsal ve dağlık alanlarda mevzi alırken 2014 tarihinden sonra Kunduz, Farah, Gazni, Gor, Baghlan vilayetlerini birçok kez kısa süreliğine tamamen ele geçirmeyi başarmıştır. 2014 tarihinden bu yana en çok Afganistan'ın başkenti olan Kabil şehrinde, terör ve canlı bomba eylemleri gerçekleşmektedir. Kabil'de Teröristler, otellere, hastanelere, kamu binalara, halk otobüslere, açık ve kapalı çarşı ve pazarlara hedef alarak şiddetli saldırılar gerçekleştirmiştir. 2014 tarihinden beri Afganistan'daki istikrarsızlık, kaos ve patlamalardan dolayı yerli ve yabancı yatırımcılar Afganistan'ın herhangi bir vilayetinde yatırım yapamamış, yüzlerce uluslararası yardım ve geliştirme müesseseler hizmet ofislerini kapatmak zorunda kalmıştır. "Birleşmiş Milletler Afganistan'da Yardım Misyonu" yıllık raporuna göre sivillerin can kayıpları ve mağdur kalanları ilk on yıla göre yüzde 40 oranında artmıştır (UNAMA and UNHRC, 2015: 5-7).

Grafik. 6.1.3. 2014-2018 Sivil Kurbanlar (UNAMA and UNHRC, 2019: 9).

Tabii ki bu veriler sadece medyaya yansıyan rakamlardan oluşmaktadır. Medyaya yansımayan, özellikle il merkezlerinden uzak kalan kırsal bölgelerde, ulusal ve uluslararası güçlerin operasyonlarından kaynaklanan yanlış hedefler, aynı şekilde Taliban ve diğer terör örgütlerinin saldırıları yüzünden, sivil ölümlerin resmi kayıtlara yeterince yansıtılmadığı değerlendirilmektedir.

Afganistan'da son 19 yıl (7 Ekim 2001 tarihinde ABD liderliğinde koalisyon güçler Afganistan'a müdahale etmesinden günümüze kadar) savaş ve sıcak çatışmalar çerçevesinde, sivillerin en fazla hayatını kaybettiği ve mağdur olduğu yıl ise 2019 yılı tespit edilmiştir. Afganistan'da savaş ve sıcak çatışmalar yüzünden mağdur kalan siviller ve hayatını kaybeden sivillere yönelik uluslararası kamu kuruluşlar, uluslararası insani yardımlaşma dernekleri, Kızılay, Kızılhaç ve Birleşmiş Milletler gibi kuruluşlar yardıma koşmuşlardır. Bunlardan en önemlisi BM'nin Afganistan'a Yardım Misyonu (UNAMA) ve BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisidir (UNHRC). Her iki kuruluşun ortak çalışmaları neticesinde Afganistan'a yönelik yıllık raporları yayımlanmaktadır. BM'nin UNAMA ve UNHRC kuruluşları ortak çalışmalarında tarafsız bir şekilde savaşın farklı yönlerinden etkilenen sivilleri değerlendirmiştir. İlgili uluslararası kuruluşların araştırmasında, Afganistan'daki son 19 yıl çatışma ve savaşlarında, siviller en çok gömülü ve canlı bomba saldırıları, gece operasyonları, hedefli suikastlar ve mayinler yüzünden hayatlarını kaybettiği ve mağdur oldukları belirtilmiştir (UNAMA and UNHRC, 2019: 4-11).

Grafik 6.1.3. 2019 yılında, farklı olaylardan kaynaklanan sivil kurbanlar (UNUMA and UNHRC, 2019: 10).

6.2. Çatışmaların Yol Açtığı Mağduriyetler

Yukarıda anlatıldığı gibi, tüm savaş ve çatışmalar yoksulluk, açlık, alt yapıların yıkımı, zorunlu göç, insan haklarının ihlali gibi önemli sorunlara neden olur. Savaşlar toplumun yaşam kalitesini düşürüp sosyal, ekonomik ve kültürel kayıplara neden olur. 2001 öncesi Taliban rejimi döneminde ya da 2001 sonrası ABD ve batı güçleri döneminde, Afganistan'da yaşanan savaş, yukarıdaki savı doğrulamaktadır. 7 Ekim müdahalesinden sonraki savaşta Afganistan sivilleri, çatışma ve savaş esnasında hayatlarını kaybetmesinin yanında farklı mağduriyetlere uğramış ve uğramaktadır. 2001 müdahalesinde, Afganistan devleti her ne kadar demokrasi, özgürlük, kadın-erkek eşitliği, insan hakları ve modern devlet ilkeleri üzerinde inşa edilmiş olsa da, yine de

rüşvet, yolsuzluk, işsizlik, ırkçılık, liyakatsizlik, terör olayları gibi negatif etkenler Afganistan halkının peşini bırakmamıştır. Başarısız ve oldukça kötü yönetim yüzünden uluslararası yardım kuruluşları, BM, IMF, Asya Geliştirme Bankası tarafından yapılmış olan milyarlarca dolar sadece belli başlı kişilerin inisiyatifine terk edilmiş, ihtiyaç sahipleri vatandaşlara ve gerçek mağdurlara ulaştırılmamıştır. Afganistan halkı bir yandan savaş sebebiyle mağdur olurken öte yandan kötü yönetimin mağduru olmuştur (Gardezi ve Diğer, 2010: 7-8).

ABD liderliğinde koalisyon kuvvetlerin Afganistan'a müdahale etmesinden sonra aradan 19 yıl geçmesine rağmen savaş, güvensizlik ve büyük sivil kayıpları durmadan devam etmekte ve terörist gruplarının güçleri azaltılmasının aksine gün geçtikçe daha da güçlenmektedir. Eskiden beri var olan terörist gruplarının yanı sıra IŞİD'in ortaya çıkmasıyla birlikte ülkenin güvenliği daha da karmaşık hale gelmiştir. Bu karmaşıklığın dış unsurların yanında içerdeki Afgan halkının sosyolojik yapısından da kaynaklanmaktadır. Bir yandan devlet yanlısı olan silahlı kuvvetler Afganistan vatandaşları iken, öte yandan bazı Taliban yanlısı silahlı gruplar da Afganistan vatandaşlarıdır. Her iki taraf arasında yaşanan çatışmalar doğrultusunda, Afganistan sivillerinin can kayıpları yanında etnik güvensizlik, karşılıklı kin tutmalar gibi sonuçlara da getirmektedir. Aynı şekilde ülkede yaşanan çatışmalar yüzünden en çok işsizlik, serbest dolaşamama, zorunlu göç, uyuşturucu bağımlılığı, hastalık ve insan kaçakçılığı gibi sorunlar gün geçtikçe daha da artmaktadır. Yine de en çok savaş ortamından çıkan siviller, açlık, sağlık ve hizmet yetersizliğinden dolayı büyük sıkıntılara maruz kalmaktadır (Salahshor, 07.10.2018, www.aa.com.tr).

6.2.1. Uyuşturucu Kaçakçılığı ve Madde Bağımlısı olan Sivil Mağdurlar

Afganistan'da yaklaşık kırk yıldır sürmekte olan savaş, Afgan halkını her konuda zarara uğratmıştır. Savaşın etkileri büyük çaplı can kayıpların yanında ekonomik, güvenlik ve sağlık alanlarında da önemli krizlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Afgan halkının ekonomisi genel olarak tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Ülkede yıllardır yaşanmış olan savaşlar sebebiyle bu ekonomik yapıda bazı suiistimaller yaşanmıştır. Bu suiistimallerin en başında uyuşturucu üretimi, uyuşturucu ticareti ve uyuşturucu kullanımının yaygınlaşması gelmektedir. Taliban örgütü, Afganistan devletinin yönetimini ele geçirmesinden sonra, eski Taliban lideri ve Talibanın kurucusu olan Molla Mohammad Omar, ekonomik sorunlara çözüm bulabilmesi adına afyon ve uyuşturucu ekimine meşru kılmıştır. Molla Mohammad Omar'ın afyon ve uyuşturucu ekimini emretmesi çiftçi vatandaşlar için oldukça sevindirici bir haber olmuştur. Afganistan'da afyon ve uyuşturucu ekiminin kısa süre zarfında yaygınlaşmasının en önemli nedenlerinden biri ise maliyeti düşük ve oldukça kar payı yüksek bir mahsul olmuştur. Tarım ve çiftçilikle uğraşan vatandaşlar için maliyeti az satışı fazla olan uyuşturucu ekonomik açısından oldukça önemli bir fırsat olmuştur. Bu sebeple uyuşturucu ve afyon üretimi, meşru kılmasından üç yıl kadar kısa bir süre içerisinde bütün Afganistan'a yayılmıştır (Fishstein, 2014: 10).

Afganistan'da terörün bulunduğu bölgelerde kültür haline gelen uyuşturucu çiftçiliği, 2001 müdahalesi sonrasında da devam etmiştir. Yukarıda anlatıldığı gibi Talibanın en büyük gelir kaynaklarından bir tanesi uyuşturucu ve afyon olduğu için kontrolleri altındaki bölgelerin çiftçileri afyon ve uyuşturucu ekmelerine teşvik etmiştir. Ülke genelinde giderilemeyen otorite boşluğuna ilave olarak yoğun miktarda yapılan afyon trafiği Afganistan'ı içinde bulunduğu kaos ortamını destekleyen bir sektöre dönüşmüştür. Afganistan'da üretilen ve ihraç edilen uyuşturucu, Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisinin raporuna göre, dünya çapında üretilen ve kaçakçılığı yapılan uyuşturucu ve eroinin yüzde 90'nından daha fazlası Afganistan ülkesinde üretilmektedir. Dünya genelinde yılda tüketilen 3700 ton uyuşturucunun üçte biri üretildiği şekliyle kullanılmakta, geri kalanı ise işlenerek farklı yöntemler şekliyle kullanılmaktadır. Afganistan'dan yapılan uyuşturucu kaçakçılığının miktarı 3500 ton uyuşturucuya karşılık gelmektedir. Afganistan'da üretilen uyuşturucu farklı yollardan ve sınırlardan kaçak bir şekilde dış dünyaya ihraç edilmektedir. Afanistan'dan afyon ve uyuşturucu en fazla Pakistan üzerinden açık denizlere ulaşmaktadır. Afganistan'dan yola çıkan ve Pakistan

sırınırlarından açık denizlere kaçak edilen uyuşrucu ve afyonunun yıllık gelirni El-Kaide ve Taliban terör örgütleri 1 milyar ABD doları iddia etmektedir. Afganistan'da, özellikle Pakistan ile sınır olan ve çoğunlukla Talibanların kontrolünde olan güney ve güney batı vilayetler, uyuşturucu ekiminin en yüksek olduğu bölgelerdir. Taliban ve devlete karşı diğer silahlı muhalif grupların bulunduğu bölgelerde uyuşturucu ve afyon ekimi oldukça daha popülerdir. Uyuşturucu ve afyon tarlalarıyla uğraşan çiftçiler doğrudan, çiftçilerin ailesi ve çocukları ise dolaylı bir şekilde uyuşturucu ve afyon etkisi altında kalmaları mümkündür (Bozatay ve Meriç, 2013: 165-166).

Afganistan Uyuşturucu ile Mücadele Bakanlığı ve UNODC raporlarına göre 2009 yılından bu yana alınan tüm önlemler ve mücadelelere rağmen Afganistan'da afyon ve uyuşturucu üretimi ve uyuşturucu maddelerinin fiyatları yoğun bir şekilde artmaktadır. Raporlara göre satılan kuru afyon fiyatlarında yüzde 72 ve satılan taze ve kuru olmayan afyon fiyatlarında yüzde 92 söz konusu artışı müşahede etmek mümkündür. Uyuşturucu ve afyon fiyatlarındaki yoğun artış hem uyuşturucu ve afyon tarlalarında uğraşan çiftçileri teşvik etmekte hem de terör örgütlerinin gelirine ve kazancına destek sağlamaktadır. Bunlardan en önemli olumsuz etkenlerinden bir tanesi ise uyuşturucu üretimi ne kadar artarsa ülke içindeki gençlerin ve sivillerin uyuşturucuya bağımlı olma oranı da o kadar artmasıdır. 2010 yılında Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi olan UNODC raporuna göre Afganistan'da 1 milyon üzerinde genç, uyuşturucu bağımlısı olmuştur (Fields, 2010: 108-110).

ABD ve Koalisyon kuvvetleri, Ekim 2001 Tarihinde Afganistan'a müdahale etmelerinin ilk dönemlerinde özellikle 2001- 2002 yılları arasında, Afganistan'da yaygın olan uyuşturucu üretimi ve uyuşrurucu kaçakçılığına karşı ciddi müdahalelerde bulunmuştur. Uluslararası itilaf güçlerinin ciddi müdahaleleriyle Afganistan'da uyuşturucu kültürü neredeyse sıfır seviyesine kadar düşmüş duruma gelmiştir. Fakat 2002 tarihinden sonra uyuşturucu üretimi gün geçtikçe artış göstererek 2005 yılında 50 bin hektar alana kadar çiftçiler uyuşturucu ekmiştir. Uyuşturucu ekimi ve üretimi 2007 yılında 193 bin hektar alana ekmesiyle birlikte ülke genelinde en çok doğu ve güney bölgelerinde yer alan Badakhshan, Nangarhar, Helmand ve kısmen kuzey illerinde üretilmiştir. Kısa süreliğine Taliban Afganistan'dan ayrıldıktan sonra 2005 yılında ikinci kez daha kararlı ve güçlü bir şekilde sahada operasyonlarını başlatmış, kendi hâkimiyeti altında bulunan vatandaşları tekrardan uyuştrucu ve afyon ekmesinde teşviklerde bulunmuştur. İlgili bölgerde, bir yandan Afganistan Silahlı Kuvvetleri ve Koalisyon Güçlerin müdahale edememeleri, öte yandan Taliban ve diğer silahlı terör örgütlerin teşvikleriyle çiftçiler düşük maliyetle yüksek geliri elde etmek için gün geçtikçe uyuşturucu ekmeye artış göstererek devam etmiştir. 2012-2013 yıllarında Balkh, Badakhshan, Nangarhar ve Helmand velayetleri başta olmak üzere Afganistan'ın tüm bölgelerinde uyuşturucu ve afyon ekim alanı 209 bin hektar alanla zirveye ulaşmıştır (Fishstein, 2014: 10-11).

2014 yılında, Uluslararası İtilaf Güçler ülkeden çekilmesini başlamasıyla birlikte, Afganistan devleti ve Afganistan sivil halkı yeni bir döneme giriş yapmıştır. 2014 yılından sonrası ülkedeki güvenlik ve istikrar sorunları başta olmak üzere halk her türlü sorunlara karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunlardan bazıları ise ülkenin güvenliğini üstlenmek için Afganistan Silahlı kuvvetleri henüz hazır olmaması, seçim yoluyla değil koalisyon yoluyla yeni cumhurbaşkanı iktidara geçmesiyle oldukça daha istikrarsız bir hükümetin kurulmasıyla birlikte tüm sorunlar Taliban ve diğer terör örgütlerin lehine geçmiştir. Ülkenin bu sorunları, uyuşturucu üretenler ve mafya gruplar için şartlar oldukça müsait hale gelmiştir. 2014-2017 yılları arasında uyuşturucu üretimi ve afyon tarlaları Afganistan'ın tarihinde maksimum seviyeye ulaşmıştır. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç ile Mücadele ofisinin saha raporuna göre 2017 yılında Afganistan'da çiftçiler 328 bin hektar alanı uyuşturucu ve afyon ekimlerine tahsis etmiştir. Geçtiğimiz yıl, 2018 yılında ülkede yaşanan kuraklık ve afyon fiyatlarının düşüşünden dolayı Afganistan'da uyuşturucu üretimi ve ekmeleri 2017 yılına göre biraz düşüş göstererek 328 bin hektardan 263 bin hektara kadar inmiştir (UNODC and MCN, 2018: 6).

11 Eylül sonrası, Hamid Karzai hükümetinin ilk günlerinde, BM ve yardım kuruluşları tarafından uyuşturucu ekimine ve satışına Afganistan'da yasaklanmasına rağmen hâlihazırda dünyada bulunan uyuşturucu satışının yüzde 95'i Afganistan ülkesi

temin etmektedir. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (United Nations Office on Drugs and Crime/ UNODC), dünya çapında Afganistan'daki uyuşturucu üretimi ve kaçakçılığı hem Afganistan halkına hem uluslararası topluma ciddi bir şekilde zarar vermektedir. Afganistan'da uyuşturucu ve madde bağımlısı insanlar hakkında her ne kadar net ve açık bir rakam bulunmasa da 2014 yılından önce Afganistan'da madde ve uyuşturucu bağımlısı, çocuk ve kadın dâhil olmak üzere 1 milyonun üzerinde tahmin edilmiştir. 2014 yılından beri uyuşturucu ve afyon üretimi Afganistan'da yoğun bir şekilde artış gösterdiği gibi Afganistan'daki uyuşturucu ve madde bağımlısı olanlar da artmıştır. Günümüzde Afganistan'daki uyuşturucu ve madde bağımlısı olan sivil mağdurların sayısı raporlara göre 3 milyon ve üzeri tahmin edilmektedir. 2018 yılında sadece bir yıl içerisinde Afganistan'da 9 bin ton uyuşturucu madde üretilmiştir. Elde edilmiş olan uyuşturucu ve afyondan eroin ve diğer farklı ölümcül maddeler temin edilmiştir. Afganistan'da son yıllarda üretilmiş ve elde edilmiş olan uyuşturucu ve afyon üretimi dünya rekorunu kırmış ve bu gidişat sadece Afganistan nüfusuna değil tüm dünya nüfusuna ciddi bir tehdit oluşturmaktadır (Mukhtary, 31.03.2018: www.aa.com).

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) tarafından açıklanan raporlara göre Afganistan'da uyuşturucu bağımlısı olan ebeveynlerin ilk başta kendi çocukları üzerinde etki eder ve bu çocuklar ciddi bir şekilde uyuşturucu tehdidi altında bulunmaktadır.

6.2.2. Zorunlu Göçe Maruz Kalanlar

Afganistan'da bulunan savaş ve anarşi ortamından etkilenen diğer bir grup ise evini ve yurdunu terk etmeye mecbur kalan göç mağdurlarıdır. Afganistan vatandaşları Sovyet-Afganistan savaş dönemi, ardından iç savaş ve en son Taliban rejimi döneminde savaş ve şiddet nedeniyle komşu ve dünya ülkelere sığınma ve iltica talebinde bulunduğu gibi 11 Eylül olayından sonra, ABD ve Koalisyon güçlerinin Afganistan'a müdahale ettiklerinden bu yana aynı şekilde zorunlu göçe maruz kalmıştır. 2001 sonrası Afganistan'da yaşanan savaş nedeniyle en az 3,3 milyon sivil evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Çatışma ve savaş bölgelerinden göç eden sivil aileler hem ülke içindeki şehir merkezlerine hem de yurtdışı uluslararası ülkelere sığınma ve iltica talebinde bulunmuşlardır. Uluslararası camiada sığınma ve iltica talebinde bulunan Afganistan vatandaşları; raporlara göre yüzde 97'si savaş ve can güvenliği yüzünden Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğine başvuru talebinde bulunmuştur (Lanzer, 2017: 6-8).

Uluslararası İtilaf Güçlerinin müdahalesinden sonra Afganistan'da yaşanan göç dalgaları, ilk etapta 2011 yılına kadar düşüşe doğru seyretmiştir. Taliban ve diğer terör örgütlerinin bulunduğu bölgelerde, yaşanan savaş ve çatışma nedeniyle siviller 2010 tarihine kadar Afganistan'ın şehir merkezlerine ve nispeten güvenli bölgelere göç etmişlerdir. Savaş ve çatışma yüzünden evlerini ve arazilerini terk etmek zorunda kalan siviller için Afganistan devleti herhangi yardım, sığınak, barınak, gıda ve sağlık gibi ilk ihtiyaçlarına karşılayamamış ve bu yüzden yerinden olan sivil aileler ciddi sorunlar ve mağduriyetler yaşamıştır. 2011 yılından beri Taliban ve diğer terör örgütlerin güçlenmesi, özellikle 2014 yılında Koalisyon güçlerinin Afganistan'dan çekilmesiyle birlikte, Afganistan'dan dış dünyaya ve komşu ülkelere doğru yaşanan göç dalgaları gün geçtikçe artış göstermektedir (Olieri, 2014: 5).

Sovyet-Afganistan savaşı, iç savaş ve Taliban rejimi döneminde Afganistan mültecileri en çok Pakistan, Iran, Özbekistan ve Türkmenistan gibi komşu ülkelerde iltica etmekteyken, 2007 tarihinden beri özellikle 2014 yılında, savaş ve şiddet mağduru olan Afganistan siviller; ABD, Avrupa ve diğer Asya ülkelerine göç etmektedir. 2013 yılından bu yana dünya ülkelerinde yer alan Afganistan göçmenlerin profiline bakacak olursak sırasıyla en çok Iran, Pakistan, Türkiye, Almanya, Avustralya, Suudi Arabistan, ABD ülkeleri başta olmak üzere Avrupa ve Asya ülkelerine göç, sığınma ve iltica talebinde bulunmuşlardır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) veri raporlarına göre Afganistan mülteci ve göçmenleri en çok kaçak yollardan hedef ülkeye giriş yapıp ilgili ülkenin göçmen bürosuna veya UNHCR ofisine başvuru talebinde bulunmuşlardır (Marchand and Other, 2014: 58-61).

Taliban rejimi ortadan kaldırıldıktan sonra, ABD ve müttefikleri, Afganistan'a demokrasi, eşitlik, hukuk, adalet ve her şeyden ziyade barış ve güvenlik ilkelerine dayanarak söz konusu yeni bir devlet ve yeni bir yönetim sistemi getireceğinden duyurmuştur. Bu umutları ve propagandaları esas alıp ülkesine ve topraklarına hasret kalan yurtdışında yaşayan Afganistan mültecileri özellikle Iran, Pakistan ve Özbekistan ülkelerinden 2003-2009 yılları arasında Afganistan'a dönüş yapmışlardır. Fakat ülkeye dönüş yapanları ve kalma süresi uzun sürmemiştir. Nedeni ise Afganistan'da yaşam şartları bekledikleri ve duydukları gibi olmamış, aksine can güvenliği olmaması başta olmak üzere işsizlik, yoksulluk, uyuşturucu, daha yabancı merkezli yönetim ve yolsuzluk gibi sorunlarla karşı karşıya gelmesi olmuştur. Haziran 2018 tarihinde, Afganistan İslam Cumhuriyeti Mülteciler ve Geri Dönenler Bakanlığının resmi açıklamasına göre hali hazırda tüm dünya ülkelerinde Afganistan mültecilerin sayısı 6 milyonu aşmış durumdadır. Afganistan'da göç krizi en çok son dört yıldan beri en üst seviyeye ulaşmıştır. Sivil ve aile göçmenlerin arasında beyin göçü, aydın insanlar, iş adamları ve yatırımcılar gibi önemli vatandaşlar da yer almaktadır (Hamraz, 02.06.2018, www.aa.com).

6.2.3. Yolsuzluk, Yoksulluk ve Sağlık Sorunları

ABD kuvvetleri başta olmak üzere Uluslararası İtilaf Güçler, Afganistan'a tam anlamıyla girmeden önce 2001 tarihinde Almanya'nın Bonn Kentinde Afganistan'ın geleceği için çok kapsamlı bir antlaşma, ABD, BM, Afganistan ve diğer batı ülkeler huzurunda imza atılmıştır. Bonn antlaşmasına yönelik olarak Afganistan'ın yeni yönetim sistemi ve Afganistan'ın 2004 Anayasasının temelleri atılmıştır. Afganistan halkı, yıllar boyunca savaş, şiddet ve anarşik ortamlardan çektikleri uzun bir dönemden sonra 2001 yılında uluslararası itilaf ve Batılı ülkelerin Afganistan'a yönelik kararlarına pozitif ve demokrasiye dayalı bir başlangıç olarak bakmıştır. ABD önderliğinde Batılı devletler, Afganistan'a getirdiği batı yanlısı yeni yönetim, vaat ettikleri kadar başarı elde edememiş, tersine özellikle son yıllarda, göç, uyuşturucu ve ekonomi krizi gibi sorunların yanı sıra Afganistan etnikleri arasında son derece güvensizlik ortamı getirmiştir. ABD'nin kurduğu Afganistan yönetimi üzerinden ne kadar zaman geçtiyse Afganistan halkı o kadar hayal kırıklıklara uğramıştır. Batı destekli Afganistan hükümeti 18 yıl içerisinde, Afganistan'da barış, demokrasi ve adaleti sağlayamamış, aksine devlet organlarında yolsuzluk, rüşvet ve liyakatsizliği gelenek ve kültür haline gelmiştir. Birleşmiş Milletler Suç ve Uyuşturucu Ofisi, Afganistan'da yapmış olduğu anket çalışmasının sonucuna göre Afganistan halkı, en çok idari yolsuzluk, liyakatsizlik ve adli dairelerdeki rüşvet olaylarından şikâyetçi olmuştur (Bisogno ve diğer, 2010: 19).

Birleşmiş Milletler Suç ve Uyuşturucu Ofisi Afganistan'da rüşvet ve yolsuzlukla ilgili 2009 yılında bir saha çalışması yapmıştır. UNODC saha çalışmasına göre, sadece 2009 yılına ait Afganistan'daki rüşvet miktarı, şehirlerde genel ortalama rüşvet miktarı 615,7 milyon ABD doları ve ilçelerde genel ortalama miktarı ise 1870,6 milyon dolar, toplam olarak 2486,3 milyon ABD doları tahmin edilmiştir (Bisogno ve Diğer, 2010: 30).

Afganistan'da rüşvet, uyuşturucu kaçakçılığı ve yolsuzluk gibi yasa dışı faaliyetler yüzünden son yılların raporlarına göre 9 milyon kişi hiçbir şekilde ilk yardım ve sağlık hizmetlerinden yararlanamamaktadır. Afganistan'da kadınlar ve çocuklar, sağlık hizmetlerinden faydalanamadığı için ölüm vaksı dünya çapında en üst derecede yer almaktadır. Kadınlar en çok doğum esnasında hayatlarını kaybetmektedir. Afganistan'ın 34 ilinin tamamında ortalama 1,8 milyon insan aşırı yetersiz beslenme sorunu yaşayıp bunların arasından 1,3 milyonunu çocuk olduğu tespit edilmiştir. Raporlara göre Afganistan'da son yıllarda yaşanmış olan savaş, şiddet ve kötü yönetim yüzünden hâlihazırda 9,3 milyon insan yardıma muhtaçtır (UNOCHA, 2017: 5).

7. SONUÇ VE TARTIŞMA

Afganistan, sahip olduğu jeo-politik, jeo-ekonomik ve coğrafi konumu yüzünden yüzyıllardır dış güçlerin siyasi ve askeri müdahalesine maruz kalmış bir ülkedir. Afganistan'ın ehemmiyetine katkı sağlayan diğer unsur ise, eski ticaret yolu olan ipek yolunun kesişim ve kavşak noktasında yer alması, buna ilaveten Orta Asya, Çin ve Ortadoğu gibi köklü medeniyet, zengin enerji ve ekonomi motoruna sahip ülkelerin merkezinde yer almasıdır.

Afganistan, kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına kadar iki buçuk asrı aşkın bir süre içerisinde, kesintisiz bir şekilde Büyük Britanya tarafından sömürge altında tutulmuştur. Birinci Dünya Savaşı bittikten sonra 19 Ağustos 1919 tarihinde, her ne kadar özgürlüğünü İngiltere'den kazanıp bağımsızlığını ilan etmiş olsa da, yine de tam manasıyla özgürlüğüne kavuşamamıştır. Büyük Britanya ve Rus İmparatorluğu arasında "Büyük Oyun" politikasına Afganistan ülkesi de sahne olmuştur. Afganistan'da; İngilizler çekildikten sonra Ruslar nüfuz etmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği, Afganistan konusunda ilk başta daha sabırlı ve tedbirli davranışlar ile yumuşak güç kullanarak kültürel ve ekonomik yollarla Afganistan'ı müdahale etmiştir. Fakat İkinci Dünya Savaşından sonra süper güç konumunda yükselen ABD ve ABD'nin Sovyetlere karşı kullanmış olduğu çevreleme politikası yüzünden Rusların güneye doğru yayılmasına daha da tahrik etmiştir. Bu sebeplerden dolayı Sovyetler Birliği, güneye doğru amaçlarına daha çabuk ulaşabilmesi için yumuşak güç politikası yerine askeri güç kullanmaya tevessül etmiştir. SSCB'nin Afganistan'a yönelik askeri güç kullanması hususunda ABD de tepkisiz kalmamıştır. Dönemin ABD cumhurbaşkanı olan Richard Nixon'un "Barış Ötesi" isimli eserinde, Afganistan konumu ve önemine yönelik "Afganistan, Merkezi Asya ülkelerinin geleceğini tayin eden bir unsur olma ehemmiyetini hiçbir zaman kaybetmemektedir. Büyük Britanya, Afganistan'ın ehemmiyetini 19. yy'da yeniden anlamış, SSCB de Soğuk Savaş döneminde bu ülkeye askeri müdahalede bulunarak ne kadar önem taşıdığını farkına varmıştır. Asrımızda ise Afganistan'ın jeopolitik konumu ne kadar önem taşıdığını farkına varmamız gerekmektedir… Orta Asya ülkeleri fethetmenin tek anahtarı, Afganistan'ı kontrol altında tutanın elindedir" ifadelerle vurgulamıştır.

SSCB'nin 1979 yılında, Afganistan'a askeri müdahalede bulunmasına paralel ABD başta olmak üzere Batılı devletler de aynı tarihten 11 Eylül 2001 olayına kadar dolaylı bir şekilde Afganistan'a müdahale etmiştir. Öyle ki; Afganistan, 11 Eylül olayına maruz kalmadan önce, ABD istihbarat servisleri ülkede nüfuz etmeye başlaması ortaya çıkmıştır. ABD'nin Afganistan'a nüfuz etme hevesi, Nixon'un belirttiği üzere; Orta Asya ülkelerin anahtarı olan Afganistan'ı elde etmenin yanı sıra, Vietnam savaşında ABD'lilere yenilgiye uğratan Sovyetlerden hesap sormak ve Orta Asya enerji kaynakları Afganistan üzerinden Hint Okyanusun kıyılarına ulaştırması gibi unsurlar olmuştur.

ABD'nin Afganistan'a yönelik politikası, sonucunda Afganistan-SSCB savaşı ardından iç çatışmalar ve gerginlikler en son Taliban ve El-Kaide terör örgütleri ortaya çıkmıştır. Hatta Afganistan'da meydana gelen Taliban ve El-Kaide terör örgütleri, ABD'nin Afganistan'a doğrudan askeri müdahalede bulunması için kendilerince kurmuş olduğu bir politika olarak düşünülmüştür.

Afganistan'da kurulmuş ve faaliyet göstermiş olan Taliban ve El-Kaide terör örgütleri doksanlı yılların son günlerinde faaliyet alanlarını bölgesel arenadan uluslararası arenaya genişletmeye kalkmıştır. Bu kapsamda hareket eden örgüt, 11 Eylül 2001 yılında ABD'yi hedef alarak Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a saldırılar düzenlemiştir. ABD ve İngiltere başta olmak üzere Batılı devletler tarafından, Taliban ve El-Kaide terör örgütleri gerçekleştirdiği bu saldırıları "uluslararası terörizm" faaliyeti olarak değerlendirmiş ve dönemin ABD Cumhurbaşkanı George W. Bush'un açıkladığı karar ile ilk kez ABD kuvvetleri Afganistan'a doğrudan müdahalede bulunmuştur. Dolayısıyla 11 Eylül olayına ilişkin Afganistan'a askeri müdahalede bulunulmasında, karar mercii Birleşmiş Milletler değil, Beyaz Saray olmuştur. Ancak daha sonra bu karar Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve NATO Askeri Konseyi tarafından da destek görmüş ve önceden verilmiş olan bir kararı tasdik edilerek kayda geçirilmiştir.

11 Eylül saldırısına ilişkin Beyaz Sarayın almış olduğu karar ile ABD ve İngiltere kuvvetleri 7 Ekim 2001 tarihinde, Afganistan'da bulunan El-Kaide ve Taliban terör örgütlerinin mevzilerine vurmak için "Kalıcı Özgürlük Operasyonu" adı altında havadan ve karadan operasyonlarını başlatmıştır.

ABD ve İngiltere, Afganistan'a müdahale etmeden önce ve müdahale sırasında, uluslararası medya ve basım önünde, Afganistan vatandaşlarına bir takım sözler ve vaatlerde bulunmuştur. El-Kaide ve Taliban terör örgütleri ülkeden ve bölgeden kökten temizlemesi, uyuşturucu kaçakçılığına son vermesi, kadın-erkek eşitliği, adalet, seçme seçilme hakkı ve en önemlisi Afganistan'ın bağımsızlığına ve bütünlüğüne tabi bir şekilde hukuk ve demokrasi ilkelerine dayalı yeni bir yönetim sistemi getireceğinden söz etmiştir.

Uluslararası İtilaf Güçler, Afganistan'da operasyonlarını başlattığında, Taliban ve El-Kaide terör örgütlerinin kurmuş olduğu Afganistan İslam Emirliği (Devlet-i İmaret-i İslami Afganistan) ve rejimin askeri güçlerine etkisiz hale getirmiştir. Aynı şekilde, Uluslararası İtilaf Güçlerine karşılık veremeyen El-Kaide lideri Usame Bin-Ladin ekipleri ile birlikte, Afganistan'da kurmuş olduğu kampları terk edip Pakistan-Afganistan sınır hudutlarındaki Tura-Bura Mağaralarına kaçmıştır.

ABD önderliğinde batılı devletler, Afganistan'daki müdahalesinin ilk günlerinde askeri faaliyetlerinin yanı sıra Afganistan halkına vaat ettikleri yeni bir yönetim sistemine yönelik siyasi ve diploması faaliyetlerde de bulunmuştur. Afganistan'ın siyasi yönetimini yeniden inşa etmesi için BM liderliğinde, Almanya'nın Bonn kentinde Aralık 2001 tarihinde uluslararası bir konferans düzenlenmiştir. Bonn konferansında, Afganistan etnik liderleri tümü davet edilmiş, Afganistan'ın geleceğine ilişkin ortak bir karar alınmıştır. Afganistan'ın yeni yönetim sistemine yönelik Uluslararası Bonn Konferansının maddeleri ve içeriği, BM, ABD, Afganistan'ın komşu ülkeleri ve diğer gözlemci ülkelerin heyetleri tarafından hazırlanmıştır. Söz konusu tarihi anlaşmada; Afganistan'da demokrasi, kadın-erkek eşitliği, insan hakları, kalıcı barış, bölgeyi terör örgütlerinden arındırma, seçme seçilme hakkı, hukuk, anayasa, özgürlük, temel hak ve hürriyetlerin tanıması gibi ilkelere dayanarak yeni bir siyasi yönetim kurulmasına imza atılmıştır.

Uluslararası Bonn konferansında, Peştun asıllı Afganistan vatandaşı Hamid Karzai, ABD merkezli batılı heyetler tarafından geçici Afganistan Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Geçiş hükümeti döneminde, uluslararası müşavirlerin desteğiyle, Afganistan devletinin siyasi yönetimi, anayasa, idari yönetim, ulusal ordu, polis teşkilatı ve dış politika gibi vaatlerin ilk adımları atılmıştır. Geçiş hükümeti döneminden sonra, Afganistan'daki gelişmelerden en önemlisi ise; insan hakları, ulusal kültür ve İslam dinin kriterlerine uygun bir şekilde 2004 Afganistan anayasası ve kanun kurmak, 2004, 2009, 2014 ve 2019 tarihlerinde, Afganistan vatandaşların az katılımıyla, sembolik ve oldukça dış ülkelerin müdahalesiyle cumhurbaşkanlık seçimleri gerçekleştirmiştir

ABD önderliğinde Uluslararası İtilaf Güçler Afganistan'a müdahale etmesinden günümüze kadar dünya gündeminde olan Afganistan, hep uluslararası medya ve basım kameralarından görüntülenmiştir. Fakat müdahale sonrası Afganistan durumu, batı merkezli uluslararası medya ve basım kameraların yayımladığı ve Uluslararası Bonn Konferansında kâğıt üstünde vaatler verildiği gibi sahada ve pratikte uygulanmamıştır. 2001 yılından günümüze kadar uluslararası kamu kuruluşları ve dünya basım mensupları her ne kadar, ABD ve batı müttefikleri Afganistan'a istikrar, demokrasi, anayasa ve barış gibi vaatleri yerine getirdiğini dile getirmiş olsa da, aslında şimdiye kadar Afganistan'da herhangi bir barış, demokrasi, insan hakları, istikrar, düzen ve özgürlük söz konusu olmamıştır.

2001 yılından günümüze kadar NATO ve İtilaf güçlerin Afganistan'da aktif bir şekilde bulunduklarına rağmen ülkede savaş bitmemiştir. Fakat müdahalenin ilk döneminde Talibanların Pakistan'a geri çekilmesiyle birlikte ülkede çatışma ve savaş azalmış, ama savaş ve çatışma hiçbir zaman durmamıştır. Özellikle 2005 tarihinde, Taliban ve diğer terör örgütler sahaya tekrar dönmesiyle birlikte gün geçtikçe ülkede savaş, şiddet ve sivil mağduru oranı yükseltmiştir. ABD önderliğinde NATO ve ISAF kuvvetlerin sayısı yoğun olmasına rağmen Afganistan'ın kırsal alanları ve ilçeleri Taliban ve diğer terör örgütlerin hâkimiyeti altında olmasına rağmen Helmand, Nemroz, Kunduz ve Gazni gibi iller defalarca Taliban ve muhaliflerin eline geçmiştir.

ABD'nin Afganistan'a müdahale etmesinden sonra, Afganistan vatandaşları sadece savaşan taraflar arasındaki yaşanan sıcak çatışma ve savaşların kurbanı olmamış, bunun yanı sıra şiddet, uyuşturucu, açlık ve evinden edilme gibi sorunların mağduru da olmuştur. Şöyle ki; müdahale öncesi Afganistan genelinde uyuşturucu bağımlısının sayısı 50 bini geçmemişken, günümüzde Afganistan genelinde 4 milyonun üzerinde uyuşturucu ve madde bağımlısı bulunmaktadır. Müdahale öncesi Afganistan göçmenleri sadece İran, Pakistan ve Özbekistan ülkelerinde bulunurken, günümüzde ise Afganistan sığınmacı ve göçmen dalgası, komşu ülkeler dâhil olmak üzere, Türkiye, Avustralya, Kanada, Avrupa ve ABD ülkelerinde yer almaktadır. Ülke genelinde açlık ve yoksunluk sınırı aynı şekilde müdahale öncesi ve müdahale sonrasındaki dönemlerde herhangi bir değişiklik yaşanmamış, sadece devlette bulunan üst düzey aileler dış yardımlardan azami derecede yararlanmıştır.

11 Eylül sonrası Uluslararası İtilaf Güçlerin müdahalesinde, 2001–2019 yılları arasında yaşanan yoğun çatışma ortamında Afgan halkı büyük dramlar yaşamıştır. Taliban ve diğer terör örgütlerine karşı ulusal ve uluslararası koalisyon güçlerinin yaptığı her operasyonunda onlarca çocuk, kadın ve suçsuz insan hayatını kaybetmiş ve binlercesi yuvasını terk etmek zorunda kalmıştır. Sıcak çatışmalar, patlamalar, anarşik ortam, uyuşturucu kaçakçılığı, tefecilik, yoksulluk ve yoksunluk gibi problemlerden dolayı Afgan halkı çareyi göç etmekte bulmuştur. Yaşanan bu mağduriyet uluslararası toplum tarafından yeterince dikkate alınmamış, uluslararası kamu kuruluşlar ve yardımlaşma fonları her ne kadar sivil mağdurların yaralarına geçici tedbirlerle sarmayı çalışmış olsa da sorunlara kalıcı çözüm bulamamıştır.

ABD yanlısı yeni kurulmuş olan Afganistan İslam Cumhuriyeti, her ne kadar demokrasi, özgürlük, kadın-erkek eşitliği, insan hakları, modern devletin alt yapısının oluşturulması gibi meselelerden bahsetmiş olsa da, işin gerçeği Afganistan yönetiminde rüşvet, yolsuzluk, işsizlik, ırkçılık, liyakatsizlik, mafyacılık ve terörizm gibi sorunların zirveye ulaşmıştır. Kötü yönetim sebebiyle uluslararası yardım kuruluşları, BM, IMF ve Asya Geliştirme Bankası gibi kuruluşlar tarafından yapılan milyarlarca dolar yardım paketleri sadece belli insanların kullanımına sunulmuş, sivil vatandaşlar ve gerçek ihtiyaç sahipleri bu yardımlardan mahrum bırakılmıştır.

Sonuç olarak Afganistan'da Sovyetler Birliği ile başlayan savaş, SSCB'nin çekilmesinden sonra ülkede iç savaş süreci ile devam etmiş ve son olarak Taliban rejimi döneminde yaşanan çatışma ile had safhaya yükselmiştir. 11 Eylül olayına ilişkin ABD önderliğinde Uluslararası İtilaf Güçler, terörizm unsurlarına yok etmek adına Afganistan'a müdahale edip Afganistan'da yeni bir savaş sayfası açılmıştır. Aralıksız bir şekilde 19 yılı aşkın bir süredir devam etmekte olan bu savaş, Afganistan milletine güvenlik ve istikrar imkânı bırakmamıştır. Afganistan milleti SSCB işgalinden 11 Eylül olayına, 7 Ekim 2001 ABD müdahalesinden günümüze kadar kesintisiz bir şekilde savaşa maruz kalmıştır. Afganistan'da yaşanan sürekli çatışma ve savaş ortamı yüzünden sivil vatandaşlar, verdiği can kayıplarının yanı sıra ülke genelinde ekonomik kriz, yaşam şartların zorlaşması, uyuşturucu kaçakçılığı ve bağımlılığı, hastalık, işsizlik, eğitim yetersizliği ve zorunlu göç dalgaları gibi ciddi mağduriyetler ve sorunlar yaşamıştır.

Dolayısıyla savaş ve bu problemlerin daha fazla sürdürülmemesi adına gerek uluslararası yardımlaşma dernekler gerekse devletler ve uluslararası kuruluşların üzerlerine düşen görevleri bir an önce yerine getirmeleri gerekmektedir. Afganistan'da yıllardır sürmekte olan savaşın ve iç karışıklıklarının sonlandırılması için, bölgede bulunan komşu ülkeler her şeyden ziyade, dini ve etnik propagandalar vasıtasıyla kendi menfaatlerine yönelik beslediği ve beslemekte olduğu Afganistan gruplarına son vermelidir. Afganistan'a yönelik söz konusu menfaatçi politika izleyen ülkeler arasından özellikle Pakistan, İran ve Suudi Arabistan Afganistan'ın iç işlerine karışmamalıdır. Savaşın kalıcı çözümü için gerek Taliban örgütü gerek başka isimler altında Afganistan devletine karşı ayaklanan silahlı gruplar, silahlarını teslim edip halkın iradesine katılmaları gerekmektedir. Afganistan vatandaşı olan tüm etnikleri kapsayacak şekilde milli bir ordu, polis ve istihbarat teşkilatı kurulmalı, kadın-erkek ayırmaksızın herkesin adilce katılacağı referandum yapılmalı ve seçim yoluyla kalıcı bir siyasi yönetim ve istikrarlı bir devlet kurulmalıdır.

Bölgede ve Afganistan'da kendi menfaatleri ve uzun vadeli stratejiler peşinde olan ABD dâhil olmak üzere batılı devletler, Afganistan'daki savaş yangını söndürmesi ve sivil vatandaşların fazla ezilmemesi adına ülkede bulunan silahlı teröristlere olan yardımlarına durdurmalı ve Afganistan'ın iç politikasına karışmamaları gerekmektedir. Afganistan milletinin birliğine ve istikrarına saygı duyup yeni bir yönetim sistemi inşa etmeleri için teşvik ve yardımlarda bulunmalı. Çözüm yollarının yerine getirilmemesi takdirde, ülkede yıllardan beri sürmekte olan savaş bitmez, savaş yangının dalgaları etrafına da sarar, Afganistan halkı daha da mağdur olup ve göç krizi devem edeceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

ADIBELLİ, B., 2017. Pax Persica: İran Jeopolitiği, 1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul. ss. 43-65.

ADKİN, M. and YOUSAF, M., 2001. Afghanistan, The Bear Trap: The Defeat of a Super Power, Çev.: M. G. Asmai, Jang Publishers, Lahore. 312s.

ACET, G. S. ve DOĞAN F., 2017. "11 Eylül Olayları Sonrası ABD-Afganistan İlişkileri: İstiladan İşbirliğine", Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 17(33), ss. 59-76.

AFGANİSTAN 2004 Anayasası, 4. ve 16. Maddesi.

AFSHAR, H., 2012. "Farayand-i Tesis ve Bünyan-Guzari Sazmani El-Kaide", Fars News, https://tinyurl.com/y3u89spu, (12.08.2019).

AİDOZAYE, N., ve SHAFİİ, İ., 2013. "Nakş-i Himayet-i Harici Dar İhya-yi Taliban Dar Afganistan", Journal of Subcontinent Researches, 5(16), ss. 91-126.

AJAND, F., 2018. "İstifade Taliban Az Siper-i İnsani (Taliban Sivil İnsanları Siper Olarak Kullanıyor Olması)", Afghan Paper News, https://tinyurl.com/y3gqgtwb, (12.10.2019).

AKKURT, M., 2005. Afganistan'ın Yapılanmasında Siyasi ve Ekonomik Stratejiler, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul. ss. 309-311.

AL JAZEERA, 2011. "ISAF: Afganistan'daki Uluslararası Güç", Al Jazeera Türk Haber Ajansı, https://tinyurl.com/yy53hb2u, (22.09.2019).

AMİRİ, A., 2004. Tahavvulat-i İktisadı Dar Afganistan Az Sal-i 1987-2002 (1987-2002 Yılları Arasında Afganistan'daki Ekonomi Gelişmeler), Mayvand Yayınevi, ss. 30-34.

AMİRZADA, H., 2018. "Payplaynha-yi Khonin; Az UNOCAL ta TAPI", Shabake İtla Rasan-i Afganistan, https://tinyurl.com/y2zpw27f, (05.07.2019).

ANADOLU AJANS, 2019. "Nohumin Davr-i Goftugoha-yi Amerika ve Taliban Dar Doha Edama Dara", Farsi Anadolu Ajansı, https:tinyurl.com//tinyurl.com/yy81gh24, (28.08.2019).

ANDISHMAND, M. İ., 2003. Salha-yi Tecavüz ve Mukavemet (İstila ve Direniş Yılları), 1. Baskı, Payman Yayınları, Kabil.

______, 2005. Amerika Dar Afganistan, Mayvand Bangah Press, Kabil. 112s.

______, 2007. Ma ve Pakistan, 1. Baskı, Payman Yayınları, Kabil. 197s.

ASHRAFYAZDİ, M., 2001. Afgan-Name, 2. Cilt, 1. Baskı, Mahmood Ashraf Edebiyat ve Kültür Vakfı Yayınları, Tahran. 368s.

ATAİE, N., 2015. "Afganistan'a Müdahale ve Yeni Devlet Düzeni", Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

AZAMİ, D., 2018. "Taliban Az Ci Rah-i Pul Dar Meyavarand? (Taliban Hangi Yoldan Para Elde Eder?)", BBC Farsça, https://tinyurl.com/y35tqsfr, (14.10.2019).

AZİMİ, M. N., 1997. Army and Politics; in The Last Three Decades in Afghanistan, Shaheen Town Peshawar Press, Peshawar. 641p.

BBC FARSİ, 2006. "Hikmatyar Ba Farar-i Bin-Laden Hamkari Kart", http://tinyurl.com/y6pk7xfs, (20.09.2019).

BBC PERSİAN, 2014. "Muvafakat-Name Emniyet-i Miyan-i Afganistan, Amerika ve NATO İmza Şod (Afganistan, Amerika ve NATO Arasında Güvenlik Antlaşması İmza atıldı)", BBC Farsça, https://tinyrul.com/yxn5twmm, (02.07.2019).

______, 2016. "Grohi Taliban: Az Tarha-yi Buzurg Tavsiya-yi Afganistan Himayet ve Hifazet Mekonim", BBC Farsi Khaber Ajansı, https://tinyurl.com/y3786pso, (20.12.2018).

______, 2017. "NATO: Ma Ba Afganistan Mimanam", BBC Farsça, https://tinyurl.com/y51guidt, (24.09.2019).

BEGZAD, R., 2014. "11 Eylül Sonrası Afganistan'da Demokratikleşme ve Taliban Örgütü", Yüksek Lisan Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

BISOGNO, E., ve Diğer, 2010. "Fesat-i İdari Dar Afganistan: Kazaya-yi Güzariş Şodah Rüşvet Tavassüt-i Mütezerririn", UNODC Raporu, 40s.

BOZATAY, D. A., ve MERİÇ, İ., 2013. "Afganistan'da Şiddet ve Terörün Toplumsal Arka Planı", Akademik Orta Doğu Dergisi, 14(7), ss. 150-173.
BOZKURT, E., 2003. Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara. ss. 216-220.
BREZEZİNSKİ, Z., 1992. "Cengi Sard ve Payamed-hai An, Çev.: M. Amiri, Ekonomik ve Politik Makalesi, Beşeri Bilimler ve Kültürel Çalışmalar Araştırma Merkezi, Sayı: 63 ve 64, ss. 29-35.
CANİKOĞLU, E., 2015. "Uluslararası Politika ve Birleşmiş Milletler Sisteminde Ön Alıcı Kuvvet Kullanma", Güvenlik Bilimler Dergisi, ss. 123-148.
CLİNTON, R. H., 2015. "Buzurgtarin İtiraf-i Hillary Clinton Dar Mavred-i Taliban", https://tinyurl.com/yxdoj7dp, (06.09.2019).
COLL, S., 2005. Ghost Wars: The Secret History of The CIA, Afghanistan and Bin Laden From The Soviet İnvasion to September 10, 2001., Penguin Press, Washington DC, pp.
COUNTRİES İN THE WORLD BY POPULATİON, 2019. https://tinyurl.com/yxth4jtf, (25.08.2019).
ÇINARLI, Ö., 2012. "Afganistan'ın Etnik Yapısı", Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(1), ss. 73-84.
DAKİK, M. R., 2013. "Kanun-i Teşkil-i Kuvve Kazai-ye Cumhur-i İslami Afganistan", Adliye Bakanlığı, Yayın Başkanlığı, Resmi Gazete, Kabil. ss. 1-75.
DANİSH, Z., 2018. "Proje TAPI; Gam-i Barayi Revnak-i İktisat, İştigal ve Sulh Dar Afganistan", BBC Farsça Haber Ajansı, https://tinyurl.com/yynfraqv, (26.08.2019).
DANİSHYAR, A. E., 1992. Cengi Afganistan ve Şuravi Amil-i Furüpaş-i Cehani Komünizm, Bahine Müessesesinin Yayınları, Tahran. 420s.
DAVLATABADİ, B. A., 2006. Hazara-ha Az Katl-iyam Ta İhya-yi Huviyet, İbtikar Yayınları, Kabil. 304s.
DJALİLİ, M. R., 2017. 100 Soruda İran, Çev.: Reşat Uzmen, 1. Baskı, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul. ss. 42-50.
EHSAS J., 2019. "Mavkiyet-i Stratejik-i Afganistan ve Napayadar-i Dar Siyaset-i Harici İn Kişver 2001-2014", Afganistan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Dergisi, 1(1), ss. 1-22.
FARAHMAND, A., 2015. "Koşta Şodan-i 100 Hazar Tan Dar Afganistan Bad Az Sal-i 2001", Deutsche Welle Dari, https://p.dw.com/p/1FaWi, (02.10.2019).
FARS NEWS, 2013. "Macera-yi Kudret Girift-ani Taliban Dar Afganistan", Shabak-Yi El-Alem, https://tinyurl.com/yxkyuzmc, (06.08.2019).
FIELDS, A., 2010. "Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction: Quarterly Report to The United States Congress, July 2010.
FISHSTEIN, P., 2014. "Despair or Hope: Rural Livelihoods and Opium Poppy Dynamics in Afghanistan", Afghanistan Research and Evaluation Unit and European Union, Kabul.
GARDEZİ, M., ve Diğer, 2010. "Devlet Ra Fasit Mesazad ya Devlet Khod, Fesat Pişe Mekonad? İstifsar-i Payvand Miyan-i Fesat ve Hükümet-dari Mahalli Dar Devlet", Afghanistan Research and Evaluation Unit.
GHAHSARA, A. R., ve Diğer, 2015. "Cihan-i Şodan ve El-Kaide", Hublül Metin Dergisi, 4(12), ss. 45-57.
GHUBAR, M. G. M., 1989. Afganistan Dar Masir-i Tarih, 1. Cilt, 4. Baskı, Merkez-i İnkılap Yayınları, Tahran. 837s.
______, 1989. Afganistan Dar Masir-i Tarih, 2. Cilt, 4. Baskı, Merkez-i İnkılap Yayınları, Tahran. 837s.
GIUSTOZZI, A., and QUENTIN, P., 2014. "The Afghan National Army: Sustainability Challenges Beyond Financial Aspects", Afghanistan Research and Evaluation Unit, Kabul. ss. 1-54.
GOLDSTEIN, J. S., ve PEVEHOUSE, C., 2015. Uluslararası İlişkiler, Çev.: Haluk Özdemir, 2. Baskı, BB101 Yayınları, Ankara. ss. 71-80.
GOODSON, L., 2003. "Afghanistan's Long Road to Reconstruction", Journal of Demokracy, 14(1), pp. 82-99.

GÖKIRMAK, M., 2011. "Afganistan: Bölgesel Rekabet ve Yeni Açılımlar", Güvenlik Stratejiler Dergisi, 7(13), ss. 7-42.
GROSS DOMESTİC PRODUCT, 2019. https://tinyurl.com/y3sm8xos, (25.08.2019).
GÜLENER, S., 2014. "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Geçiş Dönemi Adaleti İlişkisi: Silahlı Çatışma Süreçlerine İlişkin Verilen Kararlar Üzerinden Bir Değerlendirme", Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi, 11(41), ss. 3-28.
GÜVENLİK MUVAFAKAT NAME, 2014. "NATO ve Afganistan Arasında 25 Maddelik Güvenlik ve Stratejik Muvafakat Name İmzalaması", Kabil.
HAKİMİ, A., 2012. "Rabbani: Az İttiham-i Cinayet-Kari Cenk Ta Frişte Sulh", BBC News. https://tinyurl.com/yxa4qazy, (04.09.2019).
HAKKI İŞCAN, İ., 2004. "Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları", Uluslararası İlişkiler Dergisi, 1(2), ss. 47-81.
HAMRAZ, H., 2018. "Vizaret-i Muhacirin: Beş Az 6 Milyon Afgan Muhacir Hastand", Deutsche Welle Dari, https://tinyurl.com/y3r5zavn, (18.10.2019).
HAMSHAHRİ, 2016. "Aşna-yi Ba ISAF (ISAF ile Tanışma), Iranian Daily Hamshahri News, Haber Kodu: 1488, https://tinyurl.com/y5a8xh4p, (22.09.2019).
HASGÜLER, M., ve ULUDAĞ, B. M., 2018. Devletlerarası ve Hükümetler Dışı: Uluslararası Örgütler, 7. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul. ss. 319-335.
HASHT-İ SUBH, 2011. "ISAF Strateji Hamle Aleyh-i Şorişiyan Taghyeer Medahad", 8Subh Gazetesi, 5.yıl, Haber Kodu: 1287, Kabil.
HAYA, B., 2014. "Uluslararası Alanda 11 Eylül Sonrası Afganistan", Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
HEYWOOD, A., 2011. Küresel Siyaset, Çev.: Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, 3. Baskı, Adres Yayınları, Ankara. ss. 345-361.
HUSSAINZADA, B., 2017. "Navjavan-i 17 Sala-i Hazara Ki Lakab-i Şah-Kuş Ra Girift", Fars News Agency, https://tinyurl.com/y69d6vy3, (05.09.2019).
JAHİSH, F. M., 2015. "Molla Mohammad Omar Rahbar-i Groh-i Taliban Ki Bod", Deutsche Welle Dari, https://tinyurl.com/yxbk28p3, (09.09.2019).
JAWEDAN, B., 2019. "Nakş-i Arabistan Suudi Dar Cenk ve Sulh-i Afganistan", Naway Azadi Jawedan, https://jawedan.com/1388/4691/, (02.09.2019).
KATİP, F. M. H., 1912, Serai-ul Tawarikh (Tarihlerin Işığı), 3. Cilt, 1. Baskı, Dar-ul Saltanat Harflar Basım Evi, Kabil. ss. 235-248.
KHALİLZAD, Z., 2016. From Kabul to The White House, My Journey Through a Turbulent World; The Envoy Z. Khalilzad Former U. S. Ambassador to Afghanistan, Iraq and The UN, St. Martin's Pres, New York. 332p.
KHANOV, T., 1993. Tarikhi Milli Hazara, Çev.: A. Tughyan, İsmailiyan Yayınları, Tahran. 286s.
LANZER, T., 2017. "Afghanistan: United Nations Office for The Coordination of Humanitarian Affairs", Humanitarian Affairs Office in Afghanistan, Kabul. pp. 6-34.
MARCHAND, K., and Other, 2014. "Afghanistan Migration Profile", International Organization for Migration, Kabul. pp. 57-70.
MASHREGH, 2014. "Bin-Laden Çigona El-Kaide Ra Teşkil Dad", https://tinyurl.com/yyw9xsjc, (10.09.2019).
MASON, C., ve NAİL, H., 1992. Sayeh Roshnai Az Vazi Camia-yi Hazara, Çev.: M. A. Gezabi, İsmailiyan Yayınları, Qom. 132s.
MENEKŞE, M., 2017. "Başarısız Devlet Kavram ve Sovyet İşgali Sonrası Afganistan Sorunu", Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Lisans Tez Bitirme Projesi, Konya.
MOROVAT, M., 2011. "Nakş-i Komite Bayn-ul Milel-i Salib-i Surh Dar Himayet Az Kurbaniyan-i Cenk", Hukuk Araştırmaları Dergisi, 13(32), ss. 299-366.
MUKHTARY, A., 2018. "Şinasa-yi 3 Milyon Fert-i Mutad Ba Mavad-i Muhaddir Dar Afganistan", Farsi Anadolu Ajansı, https://tinyurl.com/y4q3xows, (22.10.2019).
MURADI, S., 2012. "Az Saltanat-i Abdur Rahman Ta Cumhur-i Mohammad Dawood Han", Akademik Makale, Khorasan Zameen Gazetesi, https://tinyurl.com/yyg9wdyt, (05.09.2019).

MYERS, M., 2019. "Afghanistan Peace Negotiations Mey Be Dead, But The War's Stil Very Much Alive", Military Times News, https://tinyurl.com/yxoj4x6g, (01.10.2019).

OLIERI, A., 2014. "Displaced People in Afghanistan After 2014", The Journal of Forced Migration Research Dari Version, No: 46, pp. 5-9.

ORALLI, L. E., 2014. "Uluslararası Hukukta ve BM Sisteminde Askeri Müdahale Olgusu", TESAM Akademi Dergisi, 1(1), ss. 102-127.

OZTURK, S., 2015. "11 Eylül Saldırıları ve Afganistan Müdahalesi", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

ÖZKAN, A. A., 2002. "Uluslararası Hukukta Birleşmiş Milletler ve Afganistan Operasyonu", Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Avrasya Dosyası, ss. 238-257.

PAJHWOK, 2017. "Groh-Ha-Yi Muhalif-i Musalle-hi Devleti Afganistan Kodam-Ha And", Pajhwok Haber Ajansı, https://tinyurl.com/yyvjjaqr, (08.12.2018).

PANJSHERY, D., 1999. Zuhur ve Zeval; Hizbi Demokratik-i Halk-i Afganistan, Peşaver Yayınevi, Peşaver. 241s.

PAYAM AFTAB, 2007. "Hizbi Cunbiş-i Milli İslami Afganistan (Afganistan Milli Hareket İslam Partisi)", Payam Aftab News Network, https://tinyurl.com/jgoetgn, (04.09.2019).

PESHGAHİFARD, Z. ve RAHİMİ, S. M., 2009. "Caygah-i Afganistan Dar Jeostrateji Nizam-i Navin-i Jahan-i", Coğrafya Bölümü Uygulamalı Araştırmalar Dergisi, 8(11), ss. 99-131.

POLAT, İ., 2006. "11 Eylül Terör Saldırıları ve Amerika Birleşik Devletlerinin Afganistan Müdahalesi", Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

POYA, 2015. "Naghshi Cinayetkarane-yi Sazmanha-yi Bozorg-i İstihbarat-i", Solidarity Party of Afghanistan page, Kabil. https://tinyurl.com/y3x9yb85, (25.12.2018).

RAŞİD, A., 2001. Taliban İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Büyük Oyun, Çev.: Osman Akınhay, Mozaik-Everest Yayınları, İstanbul. ss. 115-127.

ROSKIN, M. G. ve BERRY, N. O., 2014. Uluslararası İlişkiler; Uİ'nin Yeni Dünyası, Çev.: Ö. Şimşek, Adres Yayınları, Ankara. 466s.

ROTHİG, T., 2017. "Ahzab-i İslami, Capi-ha ve Yak Khaligah Darin Miyan; Ahzab-i Siyasi Afganistan Az Koja Amadah And", Konrad Adenauer Stifung, Afganistan Ofisi, Kabil. ss. 1-45.

SABAH, S., 2016. "ISI Amil-i Khon ve Ateş", Hakikat Gazetesi, https://tinyurl.com/y3eppge4, (27.11.2018).

SALAHSHOR, K., 2018. "Gayr-i Nizamiyan; Bozorg-terin Kurban-iyan-i Cahar Daha-yi Cenk Dar Afganistan", Farsça Anadolu Ajansı, https://tinyurl.com/39w9ev3, (19.10.2019).

SARWARY, M. A., 2011. "Nakş-i Cephe Şimal Dar Sukut-i Taliban", BBC Farsça Haber Ajansı, https://tinyurl.com/y5qdhycr, (08.09.2019).

SEVGİ, C., 1998. "Jeopolitik ve Jeostratejinin Tarihsel Gelişimi Açısından Türkiye'nin Konumu", Ege Üniversitesi Coğrafya Dergisi, (4), ss. 218-230.

SİTEZ, M., 2019. "Diktator-Hai Mahbob", Resmi Hesabındaki Makale, https://tinyurl.com/y59utuux, (06.09.2019).

SOPKO, J. F., 2019. Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction: Quarterly Report to The United States Congress, January 2019 Report, Kabul.

SPANTA, R. D., 2017. Siyaset-i Afganistan; Rivayet-i Az Daron, 1. Cilt, 1. Baskı, Azim ve Parniyan Yayınları, Kabil. 561s.

______, 2017. Siyaset-i Afganistan; Rivayet-i Az Daron, 1. Cilt, 1. Baskı, Azim ve Parniyan Yayınları, Kabil. ss. 562-953.

SPUTNIK, 2018. "Ruz Siyah Dar Tarih-i İttihad-i Şoravi: Ba Manasibat-i Ruz-i Vurud-i Neyroha-yi Sovrayi Ba Afganistan", https://sptnkne.ws/kybg, (10.08.2019).

ŞAHİN, D., 2016. "Taliban'ın Ortaya Çıkışı ve ABD'nin Örgütün Gelişim Sürecindeki Etkisi", Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(1), ss. 226-245.

TAHIRY, M. I., 2018. “11 Eylül Sonrası Afganistan-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri: 2001-2014”, Yüksek Lisans Tezi, Bey kent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

TAHLİLGARAN, 2017. “Deaş Dar Talaş-ı Rah Andazi Cenk-i Fırka-yi Dar Afganistan”, Deutsche Welle Dari, https://p.dw.com/p/2mav0, (27.10.2019).

TAMANNA, F., 2014. Siyaseti Harici Afganistan Dar Sipehr-i Hamkari-Hay-i Mantika-yi”, Afganistan Dışişleri Bakanlığı Stratejik Çalışmalar Merkezi, Kabil. ss. 130-132.

HAYAT, M. S., 2016. Barrasi Salahiyet-Ha-yi Reis Cumhur-i Afganistan, Saed Yayınları, Kabil. 129s.

KANUN-İ ESASİ AFGANİSTAN, 2004. Loya Cirga, Resmi Gazete, Kabil. ss. 1-78.

MİSBAHZADE, S. M. B., 2009. Tarihi Siyasi Muhtasar-i Afganistan (Afganistan’ın Kısa Siyasi Tarihi), Marandiz Yayınları, Meşhed. 286s.

NİAZ, A. V., 2014. Mukaddime-yi Bar Hukuk-i Esasi Cumhur-i İslam-i Afganistan, Saed Yayınları, Kabil. 592s.

NSIA, 2019. “Güzide Şahis-ha-yi İhsaya-vi”, Afganistan Ulusal İstatistik ve Bilgi Kurumu, Yıllık Raporu, ss. 1-20.

OBAYD, N., 2017. “11 Eylül Saldırısı Sonrası Afganistan’daki Ekonomik Kalkınma Dönüşümü”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(9), ss. 131-158.

PAJHWOK, 2016. “Muarrifi Muhtasar-i Afganistan”, Pajhwok Haber Ajansı, Kabil. https://tinyurl.com/s45wnpy, (09.11.2019).

ŞAHİN, S., 2016. “Afganistan’daki Türkmen Varlığı ve Kültürü Üzerine”, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 5(3), ss. 1144-1160.

TASNİM, 2014. “Metni Kamil-i Payman-i Hamkari-hayi Amniyeti Kabul-Washington”, Sebeke İtla Rasan-i Afganistan, https://tinyurl.com/y2ug6jry, (18.10.2019).

TAŞKIN, T., 2010. “11 Eylül Saldırıları Sonrası ABD Dıs Politikasında Orta Doğu ve Türkiye-ABD İlişkileri”, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

TAYLOR, A., 2015. “149000 People Have Died in War in Afghanistan and Pakistan Since 2001”, The Washington Post, https://j2jav6k, (21.10.2019).

TC. TİCARET BAKANLIĞI, 2018. “Afganistan Genel Ekonomik Durumu”, https://www.ticaret.gov.tr, (14.12.2018).

TRENT, S. J., 2012. Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction: Quarterly Report to The United States Congress, January 2012 Report, Kabul.

UNAMA and UNHRC, 2015. “Human Rights and The Protection of Civilians in The Afghanistan Armed Conflict: Special Report on Kunduz Province”, UN Assistance Mission in Afghanistan and UN Office of The High Commissoner for Human Rights, Kabul.

______, 2019. “Protection of Civilian in Armed Conflict: Report 2018”, UN Assistance Mission in Afghanistan and UN Office of The High Commissoner for Human Rights, Kabul.

______, 2012. “Afghanistan Annual Report 2011: Protection of Civilians in Armed Conflict”, UN Assistance Mission in Afghanistan and UN Office of The High Commissoner for Human Rights, Kabul.

UNHCR, 2010. “Afrad-i Mülk-i Ki Dar Ceryan-i Cenk-ha Koshta Shoda End”, UNHCR Executive Summary Report, https://tinyurl.com/yxgbtv4a, (15.10.2019).

UNOCHA, 2017. “Afganistan: Numay-i İcmal-i Nayaz-hayi Bashari”, UN Humanitarian Response 2016 Reports, Kabul. ss. 5-11.

UNODC and MCN, 2018. “Afghanistan Opium Survey 2018: Cultivation and Production”, United Nations Office on Drugs and Crime with Islamic Republic of Afghanistan Ministry of Counter Narcotics, Kabul.

WAFAİZADE ve Diğer, 2017. “Barrası Goftogoha-yi Sulh Dar Afganistan Dar Çahar Daha-yi Güzeşta (Afganistan’da Son Kırk Yıl Barış Müzakerelerinin İncelemesi)”, Afghan İnstitute for Strategic Studies, Kabul. 160p.

WİDAN, F. M., 2012. “Masalih-i Milli: Endişe Siyasi Guzar Az Farhang-i Jank Be Farhang-i Solh”, Payame Watan Araştırma Merkezi. ss. 1-48.

YAZDANİ, H. K., 1989. Pojohişi Dar Tarihi Hazaraha, Mahtab Yayınları, Tahran. 255s.

YİĞİTTEPE, D. L., 2017. NATO: Güvenlik Politikaları ve Terörle Mücadele Stratejileri, 1. Baskı, Cinius Yayınları, İstanbul. 143s.

ZARANJNEWS, 2015. "Zülüm-i Taliban Bala-yi Mardom-i Molk-e", Afghan Free Press News, https://tinyurl.com/y669ujfg, (12.10.2019).

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı	: Ali Mohammad REZAEE
Doğum Yeri ve Tarihi	: Samangan/Afganistan – 05.09.1992

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi	: T.C. Dumlupinar Üniversitesi – Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü- Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Doktora Öğrenimi	: -
Bildiği Yabancı Diller	: İngilizce, Farsça, Peştuca
Bilimsel Faaliyetleri	: AĞIR, O. ve REZAEE, A. M. 2019. “11 Eylül Sonrası Afganistan’daki Savaş Mağdurlarına Yönelik Bir Değerlendirme”, 13. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyomu (KAYSEM 13), Uluslarası Siyaset ve Güvenlik Stratejileri Kamu Yönetimi Politikaları, Gaziantep Üniversitesi.

İş Deneyimi

2017-2018	: UNHCR - Kayseri Valiliği İl Göç İdaresi Müdürlüğü
2018-2019	: UNHCR-Adıyaman Valiliği İl Göç İdaresi Müdürlüğü
2020- devam	: UN-Association for Solidarity With Asylum Seekers and Migrants – Nevşehir

İletişim

E-Posta Adresi	: alimrezaee92@gmail.com
Tel.	: 5078277645
Tarih	: 27.07.2020